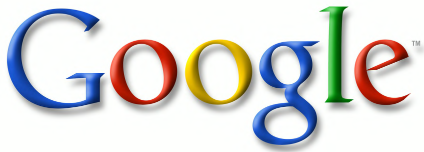

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at http://books.google.com/

Digitized by Google

Digitized by Google

Florus.
BUB
F34.h
Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google
BW

Digitized by Google

IVLI FLORI

EPITOMAE
DE TITO LIVIO
BELLORVM OMNIVM ANNORVM DCC
LIBRI DVO.

RECOGNOVIT

CAROLVS HALM.

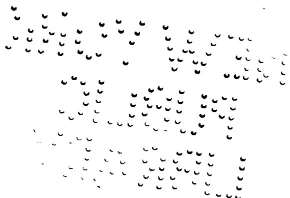

LIPSIAE
SVMPTIBVS ET TYPIS B. G. TEVBNERI.
MDCCCLXXII.

Digitized by Google

THE NEW YORK
PUBLIC LIBRARY

ASTOR, LENOX AND
TILDEN FOUNDATIONS

Digitized by Google

PRAEFATIO.

Florum ab Ottone Iahnio ope codicis Bambergensis ita emendatum accepimus, ut quasi novus scriptor videatur. Eius recensionem cum recognoscerem optimum codicem ipsum ad manus habens, diligentissime illum quidem collatum inveni, ut perpauca nova eaque fere in rasuris latentia eruere possem, sed, ut sunt opera humana imperfecta, rem detexi, qua princeps huius scriptoris editio hoc nomine vere digna aliquam labem traxit. Nam cum Iahnius ad editionem Seebodii, qui novis lectionibus codicis Bambergensis praestantissimis neglectis in verborum contextum non admiserat nisi paucas emendationes leviores, codicem contulisset, sed exemplum editionis Bipontinae a se correctum librario tradidisset, nescio quo pacto accidit ut aliquot bonae lectiones a Seebodio primo ex Bambergensi receptae in transcribendo praetermitterentur. Has ego, ut par erat, reduxi et quanta potui cura id egi ut tandem Florus ad fidem codicis in paucis egregii diligentissime exigeretur. Praeterea trium codicum Iordanis, quos ipse excusseram (v. Iahnii praef. p. VII) lectiones perlustrans nonnullas bonas inveni, quas Iahnius nondum in lucem protraxerat. In hoc iterato cum Floro Bambergensi et cum Iordanis codicibus commercio fieri non potuit ut non aliquot locos ex ingenio corrigerem, quorum emendatio mihi nondum successerat, cum Iahnio spicas a me sublectas impertivi, sed quod etiam plura emendare licuit, id acceptum refero doctis amicis, *Bezzenbergero*, *Mommsenio*, *Spengelio*, *Woelfflino*, *Ed. Wurmio*, qui suas coniecturas de compluribus locis desperatis mecum communicaverunt. In adnotatione autem critica subiecta omnes locos indicavi, in quibus mea recensio ab Iahniana discrepat, qua in re his notis usus sum:

B = codex Bambergensis Flori.
N = codex Nazarianus Flori.
I = codices Iordanis (v. Iahnii praef. p. VI sqq.)
Ib = codex Bambergensis historiae miscellae, quae excerpta ex Floro continet. Haec incipiunt a verbis *itaque hunc*

Digitized by Google

diem p. 13, 15 huius editionis, desinunt p. 34, 9 post *puduit*.

Ie = fragmentum Iordanis in codice Emmerano sive Ratisbonensi, quod desinit p. 11, 17.

Ip = codex Pollingensis Iordanis.

O = Iahnius.

H = Halmius.

Pag. 3, 22 scripsi: *quattuor gradibus Romae [aetas distincta videbitur. prima aetas] sub regibus fuit* etc. Verba inclusa desunt in B, in quo probabile est lacunam sic exortam esse, ut librarius ab altero *aetas* ad alterum quod sequebatur aberraret mediaque praetermitteret. Lacunam utcumque explere conatus sum, ut locus saltem sine mora legi posset. In codd. autem deterioribus abiecto voc. *Romae*, quod Iahnius a cod. B bene servatum non debebat abicere, foeda interpolatio propagata est. Paulo post v. 23, 26 et 30 numeros in codd. traditos, quamquam falsos esse rerum historia convincit, restituendos putavi, veritus ne correctionibus editorum admissis scriptorem ipsum corrigerem. Accedit quod una mutatio, quae facta est, etiam falsa est; nam qui pag. 3, 26 nominantur consules sunt Appius Claudius Pulcher et Q. Fulvius Flaccus III (cf. p. 32, 26 sq.), qui consulatum gesserunt a. 212 a. Chr. n.; conficiuntur igitur anni fere trecenti, non CCD, ut editores sibi corrigendum putaverunt. — 4, 24 *cuius dum angustias Remus increpat saltu, dubium an iussu fratris occisus est* O: *cuius dum angustias Remus increpat saltu transiluit dubium* etc. BI; *cuius dum irridet angustias R. idque increpat dubium* etc. N. Admisi Iahnii emendationem, quamquam ipse in eam potius sententiam inclino ut *saltu* inducendum et totus locus sic scribendus sit: *cuius dum angustias R. increpat, transiluit et, dubium an iussu fratris, occisus est.* — 5, 22 *cui rei mox* Ie — 6, 3 *artemque bellandi* IN: *artemque debellandi* BO. — 6, 4 paenitet non scripsisse *exercitata iuventute*, ut est in Ie; nam habet B *exercitate iuventute*, syllaba extrema participii terminationi sequentis substantivi assimilata; Iahnius ex Ih et N dedit *exercita iuventute*. — 6, 18 *parricidium* Ie: *parricidam* O cum codd. rell. Firmatur emendatio a me recepta scriptura codicis B, qui ita habet *parricidam*, ut littera *i* ante *am* erasa sit. Ne quis in verbis sequentibus, quae Iahnius ex BI emendavit, cum N malit *facinus intra gloriam fuit*, moneo hanc esse scriptoris sententiam: gloria plus valebat quam facinus, quod leges ut nefas cita-

Digitized by Google

verant; cf. p. 98, 7 *nam pulchritudo infra pudicitiam principis fuit.* — 7, 16 *eminet sumpta sunt* I: *eminet adsumpta sunt* O secundum B, qui habet *eminet easumpta sunt;* sed vereor ne *ea* nihil sit nisi prava repetitio syllabae antecedentis. — 8, 2 *Latii* (vel *Lati*) *oppida* H: *Latio oppida* I, *oppida Latio* B, *oppida in Latio* N; *oppida Latii* O cum Hauptio. Etiam p. 83, 35, ubi a B *castella* abest, *alia Thessaliae castella* scribendum videtur. — 8, 11 *mira res dicitur extitisse: restitere* BI: *mira res dictu! restitere* NO. Nihil causae videtur, cur lectio insignis in BI pro glossemate habeatur. — 8, 15 *caput est repertum* Iep — 8, 18 *donec aberat libido* IhpN: *donec aderat libido* BIeO. Lectionem a me reductam *tam diu* quod praecedit videtur flagitare. — 9, 13 *ut consulere civibus suis se debere meminissent* H: *se* om. BI; post *consulere* est in NO. — 10, 9 *illa Romani nominis prodigia: illa in R. n. prodigia* B, unde O: *illa ni R. n. prod.; illa romana prodigia* N. Non sum ausus ingeniosam Iahnii coniecturam recipere; nam et *ni* nescio quid quaesiti habet, et potest in illo *in* aliud latere, velut: *illa inmania Romani n. prodigia.* — 11, 2 *proelii fuit* B: *fuit proelii* NO. — 11, 26 *Manili* BO: *manlii* I, *marci mamili* N; immo *Minucii;* v. Liv. III, 25 sqq. — 11, 30 *pecudum more* Ie — 12, 4 *sic scelerato signata nomine* H: *it scel. signat nomine* B, *et scel. signata nomine* N, *id scel. signat nomine* O. — 12, 8 *sponte se dediderunt* B: *se sponte dediderunt* NO. — 12, 9 scripsit Iahnius: '*Falisci cum obsiderentur, mira eis visa* (*est visa* B, *visa est* N) *fides imperatoris, nec inmerito, quod ludi magistrum — — sibi ultro remisisset*': cum recte intellexisset Floro dicendum fuisse non aliis, sed Faliscis fidem miram visam esse, ut apparet ex verbis *quod — — sibi remisisset.* Ego tamen malui *eis* ante *est* addere quam sic ex *est* immutare. — 12, 19 *tum primum: tunc primum* N, *tũm primo* BO. Cum persaepe *ũ* et *o* in B confusa sint, a me impetrare non potui ut *primo* contra usum sermonis Latini reciperem. *primo* pro *primum* B etiam habet p. 70, 13. 75, 31, et N p. 34, 23. — Paulo post (v. 21) scripsi cum Iahnio: '*adactus miles sua sponte iure iurando ne nisi capta urbe remearet. spolia de Larte Tolumnio rege* (excidit *rege* in Iahnii edit.) *ad Feretrium triumpho reportata.*' Sed cum B sic habeat: '*adactus miles sua sponte iure iurando ne nisi capta urbe remearet. spolia de larte tolumnio rege afferret. triumphum reportaret.*' haud scio an haec ipsa scriptura recipienda fuerit; nam iam recte Dukerus monuerat: 'Perizonius in Animadv. Hist. c. VII multis disputat, Cossum retulisse spo-

Digitized by Google

lia opima a. u. 317., cum tribunus mil. in legione esset. Sed sive tum sive magister equitum sive consul ea retulit Cossus, Florus non caret reprehensione, qui turbata ratione temporis narrationi de obsidione Veiorum interponat, quod minimum XX annis ante eam inchoatam gestum fuerat.' Quodsi Florus tanto opere erravit, potuit illum quoque errorem in se admittere, ut militem iurantem faceret se spolia de rege relaturum esse. — 13, 17 *adpropinquabant* IN: *propinquabant* BO. — 13, 35 *templum* BI (saltem lep): *templum eius* NO. — 14, 4 *adlocuti* Lipsius: *alioquin* codd. et O. — 15, 5 *Romanam urbem* BIN: *Romam urbem* O. Sic item p. 73, 20 ex BN restitui *de invadenda urbe Romana*, cum rarior locutio (v. Ampelium c 20 *in urbe Romana*) potius notanda quam corrigenda sit. Scripsit tamen Florus p. 54, 9 *urbem Romam*, ut optimi scriptores dicere solent. — 15, 14 *plus esse in imperio* B: *plus in imperio esse* NO. — 16, 5 *amici* BO: *amicti* N fort. recte — 16, 12 *ornatam* Ib et Heinsius: *armatam* BN. — 17, 1 *sic tamen quoque* BI: *tamen sic quoque* N, *sic quoque* O, ut est p. 25, 37. 91, 35. 96, 16. Cum tamen eadem locutio etiam p. 104, 9 libris tradita sit, religioni fuit ab eorum auctoritate bis decedere. Nec dissimilis est illa abundantia p. 26, 13: *et tamen cum Punicae praedae omnibus promunturiis insulisque fluitarent, populus Romanus et sic triumphavit.* — 17, 20 *sollemnemque familiae suae consecrationem* — — *peregit* B: *sollemnemque fam. suae consecrationem* — — *redegit* NO. Lectio codicis B mihi quidem insignis vulgatae emendatio videtur. — 17, 26 *cum iis* B pr. m.: *cum his* B corr. et O, *cum istis* N. Latet forma *iis* etiam in mendo *curis*, quod est in Ip. — 17, 32 *mirabilis situ* NO: *mirabili situ* B fort. rectius. — 18, 13 *Ferentaneae turmae* BN: *Ferentanae turmae* O. — 18, 28 *pugna fuit Arusinis quos vocant campis* Mommsenius: *pugna sybarusinis* (*subharosin his* I) *q. v. campis* BI, *pugna sub Arusinis q. v. campis* NO. Cf. Iahnii praef. p. XXXI et v. Frontini Strateg. IV, 12, 14: *victo eo* (Pyrrho) *in campis Arusinis circa urbem Beneventum.* Ne quis *in* requirat, confero p. 14, 37 *iterum Pomptino agro* — — *tulit spolia.* p. 9, 25. 26, 13. 55, 25. 85, 4. — 19, 18 *eorum* B: *eorum qui superfuerunt* NO. Foedum glossema iam Seebodius expulerat. — 19, 19 *Pyrrhus idem 'o me' inquit* Seebodius: *P. idem omne inquit* BN, *Pyrrhus 'video me' inquit* O et priores. — 19, 26 *qui porro* N: *quid porro* BO; at cf. v. 22 *qui ille senatus fuit.* — 19, 31 intactam reliqui lectionem codicis B: *quis ergo miretur his moribus* (i. e. cum hi essent mores) *ea* (i. e. tanta vel tali) *virtute mi-*

Digitized by Google

litum exercitum populi Romani fuisse? Ego quidem non video, quid in hac dicendi ratione '*exercitum populi R. ea virtute militum fuisse*' recte reprehendi possit. Lectio, quam habet Iahnius '*quis ergo miretur eis moribus, ea virtute militum victorem populum R. fuisse?*' ex interpolatione orta est. — **20, 14** *ita* ante *timuerat* praeter B etiam abest ab Iep (et h?) et vox adiecticia videtur. — **20, 25** *in hoc certamine* B: *et in hoc certamine* NO. — **21, 4** restitui veterem vulgatam *ita quae* pro *itaque* (BNO) et posterius *adhuc* in solo B servatum inclusi. Prorsus tamen abicere nolui, cum similis neglegentia orationis etiam p. **19, 20** in repetito *quasi* compareat: *cui quasi ab angue Lernaeo tot caesa hostium capita quasi de sanguine suo renascuntur.* — **21, 17** *sed hic melior* (scil. quam Coriolanus) N: *sed haec melior* B, *sed humilior* O ex coni. Mommsenii. — **21, 22** reliqui lectionem vulgatam '*prima discordia ob inpotentiam feneratorum*'; quamquam, cum B habeat *ob inpotentia*, admodum propensus eram *ab inpotentia* scil. *exorta est* emendare. — **22, 13** addidit Iahnius ex mea emendatione *qua* ante *quodam;* quam cum amicus meus ita refingere vellet, ut potius *quae* addendum censeret, moneo verborum *iniuriam non tulit* subiectum esse non *soror*, sed *Stolo.* — **22, 25** ubi codd. mance habent '*largitione Cassium agraria lege suspectum regiae dominationis praesenti morte multavit* scripsi ex incerta coniectura: *Cassium agraria lege, Maelium largitione suspectum* etc., cum noluerim in tali editione lacunam in aperta sententia relinquere. Contra p. **23, 4** ex certa emendatione mihi scripsisse videor: *tum ille vere robustus et iuvenis par orbi terrarum esse coepit.* Vulgo scribitur: *tum ille v. robustus et iuvenis et par* etc. Sed cum in B *et* ante *iuvenis* desit, copula, quae hic necessaria, ante *par* vitiosa est, locum suum videtur mutasse. Nam qui sententiarum nexum recte perpenderit, intelleget, opinor, adiectivum *par* solum esse praedicatum nominis *ille*, contra *robustus et iuvenis* eius attributa quae vocantur. — **23, 15** *abscissam* H: *abscisam* BNO. — **23, 28** *dimicaretur* B: *dimicaret* NO. — **24, 18** posui post *oppressus* comma, ne quis *oppressus fuit*, quae vitiosa esset syntaxis (cf. Madvigii Opusc. Acad. II, p. 218 sqq.), coniungat. — **24, 38** nomen *Nautii* firmat Ib, in quo est *naucio.* — **25, 13** *cecidisset* Ip: *cepisset* BNIbh (sed B *coepisset*). — **25, 15** *ipsam caput belli Carthaginem* BN (sed B *ipsa*): *ipsam* (*ipsum* Ip) *belli caput C.* IO. Lectio *ipsam*, cuius loco facile quis malit *ipsum*, firmatur loco simillimo p. 16, 8 *et ipsa caput urbium Capua*, quem locum aptius cum hoc con-

Digitized by Google

feras quam p. 62, 7: *ipsa capita belli adgressus urbes* etc. — 25, 21 *foeda clade* O: *f. clades* BIN. Nunc tamen video *clades* retinendum et locum, id quod monuit Woelfflinus, sic interpungendum esse: *vincimur. foeda clades Romanisque usu incognita! vivus in manus hostium venit* etc. Cf. etiam p. 26, 10. — 25, 26 Cum cod. B habeat *nec*** *commutatio*, duabus litteris post *nec* erasis, haud scio an Florus *neve comm.* scripserit. Paulo post, ubi BI habent *ne amplius*, N *ut ne amplius*, nunc video lectionem *ut nec amplius* restituendam esse; cf. infra ad p. 68, 32. — 26, 1 *Appio*] immo *Publio* — 26, 2 *ab his* BO: *ibi* IN, quam lectionem nunc praefero. — 26, 4 *ab iis* Ib: *ab his* BNO. — 26, 5 *classem iam in Africo mari aput Aegimurum hostium* BI; *classem hostium in Africo mari apud Aegimurum iam* N; *cl. hostium in A. mari aput Aegimurum insulam* O ex coni. Hauptii. In scriptura *hostium* nihil aliud latere nisi *ostium* vidit Mommsenius, ut est in B *hostium* pro *ostium* pag. 59, 25 (item in N h. l.) et p. 87, 18, *hostia* pro *Ostia* p. 75, 6 et similia alia aspirationis exempla; v. Iahnii praef. p. XXXII. De re autem cf. Liv. XXX, 24: *onerariae pars maxima ad Aegimurum (insula ea sinum ab alto claudit, in quo sita Carthago est, triginta fere milia ab urbe), aliae adversus urbem ipsam ad Calidas Aquas delatae sunt.* In eodem versu *consule* a BI abesse Iahnius recte ille quidem tradidit, sed est in B post *Buteone* rasura, in qua litterae *cs* videntur latere. Paulo post veram lectionem *quantusque* codd. Iordanis recte servarunt. — 26, 37 *rubiginem* B: *robigenem* NO. — 27, 4 *Liguras* B: *Ligures* NO. cf. *Samnitas* p. 15, 30 et 16, 10; *Macedonas* p. 35, 33. 40, 1. 52, 23; *Thracas* 38, 20; *Teutonas* 50, 33; *Caledonas* 61, 27; *Biturigas Carnutas* 61, 34; *Senonas* 74, 24; *Cilicas* 93, 34; *Autrigonas* 103, 12; *myoparonas* 57, 1. — 27, 18 *umente: humente* BIp; *umenti* NO. — 27, 19 *cum vix caluere* Bezzenbergerus et Mommsenius: *cum mox caluere* I; *quam* (*quae* N) *mox cal.* BNO. — 27, 20 *leui*] syllaba *ui* in B est in rasura, ut fort. *leni* scribendum sit. — 27, 20 *saepe et alias et* Ip: *saepe et alias sed* BN, item O, sed hic lacuna ex Hauptii sententia post *alias* significata. Lectio a nobis recepta vera videtur; nam affert deinde Florus tria vota a Gallis diversis temporibus facta, quae cum omnia ad idem spectarent, pariter secus cesserant. — 28, 2 *imperavit*, quod O ex B restituit, legitur etiam in Ibp. — 28, 17 *exceptam Annibal*] in B hic est scissura, qua desiderantur litterae *m anni*, quod monendum putavi, ne codici optimo hic sua fides derogetur. — 28, 23 *Saguntini*

Digitized by Google

addidi ex Iahnii coni. — 29, 18 *Trasumennus: thrasymennus* N, *thrasymenus* B, *Trasimenus* O. Cf. Ritschelium in Mus. Rhen. novo VII, p. 565 et Heerwagenium ad Liv. XXII, 4, 1. — 29, 19 *ars nova* codd.: *pars nova* O. — 29, 35 post *eurus* est in B rasura itemque syllaba *rus* in rasura m. sec. scripta est, ut suspicere participium post *eurus*, velut *flans*, intercidisse. — 30, 16 *mox et ipsius et exercitus ardor* Dukerus: *mox et ipse et ipsius exerc. a.* BO; *mox et ipse et exerc. a.* N. Cf. Iahnii praef. p. XXIIII. — 30, 35 *revivescentis* B: *reviviscentis* NO. — 31, 5 *reppulit in Camp. suam* H: pro *reppulit* habent BIbhO *perpulit*, IpN *pepulit.* De commutatis syllabis *per* et *re* cf. p. 100, 15, ubi N habet *repulit*, B *perpulit* ex *reppulit;* p. 17, 21 est in B recte *peregit*, in N *redegit;* p. 77, 9 in B *perrexit* pro *respexit;* v. etiam ad p. 47, 4. De sententia autem cf. p. 53, 2 *Didius vagos — — intra suam reppulit Thraciam* et p. 60, 3 *bellicosissimam gentem in sedes suas reduxit.* — 31, 8 *pro pudor* H: *pudor* B, *o pudor* IN, *populus Rom* O ex sua coni. Vestigia lectionis *pro pudor*, ut item dixit Florus p. 11, 17, mihi visus sum reperisse in scriptura codicis Ib, qui habet *tumor pudoris* pro *tum pudor;* nunc tamen mallem ipsam lectionem codicis B recepissem, propterea quod Florus in his formulis exclamationis sibi minime constat; sic est *pro dedecus* p. 48, 28, *pro facinus* p. 74, 2, *pro nefas* p. 75, 1 et 81, 9; contra *facinus indignum!* p. 76, 29, *nefas!* p. 47, 1 et 30, p. 84, 13; *o nefas* p. 78, 26. De sententia autem cf. p. 74, 38 sq. — 31, 15 *mediaque de Italia Africam faceret* acute coniecit Ed. Wurmius. — 31, 34 *cum iam evasisset in turrem* H: *cum uim ev. in turrem* BO, *iam* om. N. — 32, 11 *ne in conspectum suum quidem* BIp: *ne in consp. quidem suum* NO. — 32, 19 *Tarentum* B Ibp: *Tarentus* Ih (?) NO. Praeter hunc locum nominativus huius nominis semel apud Florum legitur p. 17, 29, ubi B *Tarentus*, N *Tarentos* habet. — 32, 20 *sedes domus et patria* BI: *sedes et domus et patria* N; *domus* delevit O. De copula *et* (*atque*) in tertio membro posita cf. p. 29, 38. 54, 3. 55, 18. 62, 23. 63, 27. 69, 8. 84, 8. 88, 37. 90, 19. 98, 27. — 33, 11 *Nero in ultimum Italiae angulum summoverat Annibalem* H: *N. in ultimo* (*ultimū* Ib) *It. angulo summoverat A.* BI; *N. in ultimo I. angulo summovebat A.* O secundum N. Plusquamperfectum retinendum esse, quo retento coniectura mea fere necessaria est, apparet ex membro contrario: *Livius — — signa converterat.* Cf. etiam p. 32, 34. — 33, 14 *omni qua longissima est Italia solo interiacente* Ibp (et haud dubie etiam h): *est* om. NO; *omni qua lon-*

Digitized by Google

gissimum fuit Italiae s. interi. B. Cf. p. 56, 21 *totam qua latissuna est Asiam pervagatus*, p. 51, 20 etc. Paulo post v. 17 verba *neque id fieri Annibal senserit*, quae salva sententia abesse poterant, B in margine habet, sed videntur a prima manu suppleta. — 33, 31 *utriusque classis castra* BI: *utriusque castra* NO. Videtur *classis* idem, quod est *exercitus*, significare. — 34, 25 *velut* BIp: *veluti* NO. — 34, 37 *et ipsa* NO: *ad ipsa* B (ante *ad* vocabulo eraso); *et ad ipsa* I; *id est ipsa* Freinshemius. — 35, 6 *et* (i. e. *etiam*) *Lacedaemona* B: *et* om. NO. Ab ingenio Flori non videtur abhorrere addito *et* Lacedaemona praeter reliquas urbes extulisse. — 35, 37 *imperator Annibal* Hauptius: *miser Annibal* BNO. Cf. Iahnii praef. p. XXVII. — 36, 14 *aliquo* B, littera *d* post *o* superscripta. — 36, 25 *ne sibi placeant Athenae, in Antiocho vicimus Xerxen* interpunxi; O post *Athenae* cum Seebodio exclamandi signum posuit. — 36, 27 *Alcibiadem* B: *Alcibiaden* NO. — 36, 37 *haec omnia* B: *haec* om. NO. — 37, 13 *omnisque late Cephallenia, Zacynthos* — — *belli accessio fuerunt* Freinshemius. — 37, 31 *at certe negatus* O: *hac perte negatum* B (corr. in *aperte negatus*), *certe negatus* N. Equidem malim: *dubium est; certe negatus* etc. — 38, 10 *stuprum passa* IN: *passa* om. B, unde O *stuprata*, lectione Iordanis neglecta. — 38, 12 *ad maritum* BI: *ad maritum suum* NO. — 38, 20 *in rès suas* O in adnot.: *in uires suas* BN. — 39, 4 *celebri religione* BN: *delubri religione* O ex coni. Tollii. At nulla causa videtur, cur lectio codd. immutetur. Ait Florus: Perses victus fugit in maria insulamque Samothracen fretus celebri religione insulae, quae ἱερὰ νῆσος appellata (v. Diod. III, 55) sancta habebatur. Accedit quod paulo post Florus scripsit: *ab illo quo confugerat templo*, non *delubro*. — 39, 9 fort. *nomenque in epistola notaret suum* — 39, 11 *in tribunal recepit* H: *in tribunali rec.* BO; *in templum rec.* N. — 39, 32 *Scodram*] *scoridam* B rasura ex *scoriadam* — 40, 7 *Philippus Persae filius* B: *philippus ex similitudine philippi pseudofilippus* N; *ex similitudine Philippi Persae filii Pseudophilippus* O. — 40, 12 *invalidus, quique non a veris regibus, ab illo imaginario et s. rege superatus est* H secundum Mommsenium (qui proposuit: *regibus, est ab illo* — — *superatus*): *invalidusque* (*invictusque* N) *non a* (*a* om. B) *veris regibus sed ab illo imag. et s. rege superatus est* (*est* om. N) BN; *invalidus, atque non a v. regibus, sed ab illo* — — *sup. est* O. — 40, 14 *consul Metellus* B: *consule Metello* NO. — 41, 35 *quo* (scil. duce) *minus credas* B: *quod minus credas* NO. — 42, 9 et 34 *Corinthus* B:

Digitized by Google

Corinthos NO. — 42, 16 *Macedoniae statum* H: *Macedoniae* BN; *Macedoniam* O et vulgo. — 42, 18 *Elidos* B: *Elidis* NO. — 42, 22 *intervenit* Ed. Woelfflinus: *invenit* B, *venit* NO. — 42, 28 *Corinthii*] *corinthi* B cum rasura post *hi;* videtur *corinthici* fuisse. — 42, 36 *clarissimarum* Freinshemius: *clarissima* BNO. — 43, 1 *scintillae* Woelfflinus secundum Iahnium, qui ingeniose *favillae* coniecerat: *ille* BN. — 43, 15 *contagium ac series: contagium ad series* B, *contagio et series* N, *contagium serpens* O ex Mommsenii coni. — 44, 1 *ille Scipio* B: *Scipio ille* NO. — 44, 3 *Celticos* BN: *Celtiberos* Salmasius ex cod. Palatino. Reliqui lectionem vulgatam ob locos Strabonis III, 1, 6 p. 139; III, 2, 2 p. 141; III, 2, 15 p. 151; III, 3, 5 p. 153, quamquam lectio Palatini aliqua ex parte firmatur scriptura in cod. B, qui sec. manu recentiore *celticos* correctum habet; prius scriptum fuisse videtur *celicos* aut *celiros* — 44, 13 *audaciae* B: *astutus et audacia* N, *astutiae* O. — 44, 23 *castra etiam praetorum et praesidia adgressus* H: *castra etiam praetorum* (*praetoriorum* N) *praesidium adgr.* BN. Nec tamen ita certa est emendatio a me proposita, cum *et* post *praetorum* etiam a B absit, quod Iahnius afferre omisit. Potest enim *praesidium* (i. e. *praesidum*) etiam glossema voc. *praetorum* esse. — 44, 25 et 45, 20 *internicionem: internitionem* B, *internecionem* NO. — 45, 1 *Durium* edd. veteres: om. codd. et O. — 45, 3 *saevius aliquando perculit* Lipsius: *s. aliquanto perculit* BNO. — 45, 16 *hunc quoque* delendum censet Iahnius; probabilius est quod Mommsenio in mentem venit, participium, ut *adorti*, intercidisse. — 45, 17 *ita* N: om. BO. — 45, 28 *et iniustis* BN: *et inuisis* susp. Mommsenius. — 45, 34 *quodque* — — *videret*] cf. Iahnii praef. p. XIX. — 46, 14 *subiecto* Mommsenio glossa videtur. — 46, 15 *macte esse fortissimam* BN: *macte este! fort.* O ex coni. Hauptii; ego *esse* Mommsenio auctore uncinis circumclusi. — 46, 21 *de pauperrimis* B: *de pauperibus* NO. — 46, 25 *ita magis turbida et foeda*, *velut crescentibus* Bezzenbergus. — 46, 32 *quippe quibus cum Iugurthinis* — — *miscuerit* (scil. populus Rom.) H: *quippe qui* (scil. anni) *Iugurthinis* — — *miscuerint* NO, *quippe qui iugurthinis* — — *miscuerit* B, sed est post *quippe* vocabulum quinque sexve litterarum erasum, cuius primae litterae *qu* et extrema *s* etiam nunc conspicuae sunt; quod sequitur post rasuram voc. *qui*, ipsum quoque in loco eraso et manu secunda scriptum est. Paulo post auctore Mommsenio post *bellis* signum lacunae posui, cum ex loco, quem *bellis* obtinet, probabile sit a-

Digitized by Google

tentiam relativam, velut '*quibus arma per orbem terrarum circumtulit*', hic intercidisse. — 47, 4 *separatim referentur* H: *sep. perferentur* BN, *sep. proferentur* O et vulgo. Syllaba *tim* in B in rasura maiore scripta est. De confusis syllabis *per* et *re* cf. ad p. 31, 5. — 47, 24 *Crassi*] *cassi* B (non *cuassi*). — 48, 37 *frustra adivit* O: *frustra diuoluit* B, *frustra diu uoluit* N. Equidem hic quoque aliquid excidisse suspicatus scribere malim: *frustra diripere voluit;* cf. quae sequuntur de Thala re vera direpta. — 48, 38 *armis thensaurisque regiis* H: *a. t. regis* BNO. Cf. p. 47, 16 *in bonis regiis;* 62, 34 *regiis inhians ille thensauris* etc. — 48, 38 *diripuit* B: *disrupuit* N, fort. recte; v. Fleckeisenum in Ann. nov. philol. et paedag. Vol. LXVI, p. 328. — 49, 7 *Capsam, in media Africa siti anguibus harenisque vallatam* B: pro *siti* est in N *sitam;* ego malim *situ;* nam *siti harenisque* tautologum videtur. — 49, 32 *Arverni* edd. veteres: *Arveni* BO, *Arvenni* N. Cf. Plin. Nat. Hist. VII, 50, §. 166. — 50, 1 *Vituitus* BO: *bisuisus* N, quae lectio suadet ut *Bituitus* restituatur. — 50, 33 *Teutonas* BN (ex nominativo *Teutones;* v. supra ad p. 27, 4): *Teutonos* O — 51, 10 *Teutobodus* scripsi ex Orosio V, 16 et Eutropio V, 1: *teuto' uocatus* B, *teutobocus* N. Illud recepi ut propius accedens ad lectionem codicis B, quam quod vulgo in Floro nulla librorum auctoritate editur *Teutobocchus*. Potest tamen *teutouocatus* etiam corruptum esse ex *Teutobocus*, ut est in N. In Orosio lectio librorum admodum fluctuat; cod. Monac. habet *Theudolus*, S. Gallensis *Theodulus*. — 51, 24 *venere ipsi — nam metus in barbaris nulla vestigia — et diem pugnae a nostro imperatore petierunt*] sic incerta emendatione scripsi, ut legentium commodo subveniretur; in B verba *venere* usque ad *vestigia et* omissa sunt; N habet: *venere illi quam et in barbaris multa vestigia diem — — petierunt.* — 51, 25 *et sic* BN: *et hic* Perizonius. — 52, 1 verba *nam cum missa ad Marium legatione libertatem ac sacerdotium non inpetrassent* intacta reliqui, quamquam graviter corrupta existimo. Mommsenius, quem de loco consului, acute suspicatur: *nam cum missa ad Marium legatione libertatem magistratus* (ex *mag.*) *ac sacerdotium* (i. e. sacerdotes) *non inpetrassent* etc. — 52, 6 B habet *plaustrorumqependerunt*, littera *q* eadem manu in *p* mutata. — 52, 17 verba *quod — — solet*, quae codd. post *interesset* (v. 20) habent, cum Iahnio transposui; post *victoriae Cimbricae* probabile est participium, velut *subclamans*, intercidisse. — 52, 35 *silvarum et montium situs cum ingenio consentiebant* vulgo legitur, sed erunt qui

Digitized by Google

consentiebat praeferant, ut scriptum est in B, sed ita ut littera *n* eadem manu super lineam addita sit. — 54, 10 *parique violentia ruentem ulterius hostem quadam quasi manu reppulit*] pro *quadam* scripsit Iahnius ex coni. Hauptii *eadem;* equidem explico: quasi ictu quodam gladiatorio reppulit; videtur enim locutio proverbialis (ut item est p. 84, 30 *quasi una manu*), ex armorum certamine desumpta, cf. inpr. Quintil. Instit. orat. VIIII, 1, 20: *Namque ut in armorum certamine adversos ictus et rectas ac simplices manus cum videre, tum etiam cavere ac propulsare facile est, aversaeque tectaeque minus sunt observabiles* etc. — 54, 24 *a rege* N: *et rege* B; *ex rege* suspicatur Woelfflinus. — 54, 30 *revivescunt* BN: *reviviscunt* O. — 55, 24 *Euphratem* B: *Euphraten* NO. — 55, 27 *quippe quasi commilitans cum dea* H: *dea* om. N; *quippe comm. cum quasi dea* B; *quippe comm. quasi dea cum* O. — 56, 9 *obsides* O: *et obsides* BN, fort. recte, si statuas aliquid ante *et* desiderari. — 56, 16 *illud*] *illū* B. — 56, 22 *imperii habebat* B: *habebat imperii* NO. — 57, 2 *turbaret* codices: *turbat et* O ex sua coni. — 57, 4 *Phaselim* B: *Phaselin* NO. — 57, 20 *Atilius* I. Fr. Gronovius (sed addito praenomine *P.*): *Gratillus* BO, *gratil.ius* N. Cf. Appiani Mithrid. c. 95. — 57, 21 *Pomponius* Dukerus: *Pompeius* BNO. — 57, 23 *Libycum Lentulus Marcellinus* Mommsenius, quo auctore et haec correxi et quae sequuntur meliore verborum distinctione ordinavi. O cum vulgata habet: *Lentulus Libycum, Marcellinus Aegyptium, Pompei iuvenes Hadriaticum; Varro Terentius Aegaeum; et Ponticum et Pamphylium Metellus, Asiaticum Caepio* etc. De Lentulo Marcellino v. App. l. c., de Terentio Varrone eundem et quae ipse de imperio suo tradidit in l. de re rust. II praef. — 57, 27 *quasi porta* Lipsius: *quasi portam* BNO; *sic obditis navibus quasi porta* idem est quod *navibus ut porta obditis*, quam locutionem Florus in deliciis habuit; v. p. 26, 21 *Romana classis — — sic remis quasi habenis agebatur;* 56, 30 *sic maria bello quasi tempestate praecluserant.* p. 60, 4 *gentem sic in sedes suas quasi greges in stabulum pastor reduxit.* p. 61, 11 *cum Rhenum suum sic ponte quasi iugo captum viderent.* add. p. 75, 36. 92, 7. — 58, 10 *Creticum bellum, si vera volumus, nos fecimus; sola enim vincendi nobilem insulam cupiditas fecit*] *enim* om. codd.; Iahnius *nos fecimus* uncinis circumdedit, duas diversas lectiones confusas esse ratus; cf. eius praefat. p. XXIIII. — 58, 26 *Antonium*] immo *Octavium*, nisi est error Flori ipsius. Habet deinde B *in aliam*, non *in alim*, ut est apud O operarum errore. —

Digitized by Google

60, 31 *quae erat Ariovisti* O: *quaetariouisti* B, *erat* om. N, *quanta Ariovisti* suspicatur Woelfflinus fort. rectius; cf. p. 55, 26. 75, 35. 89, 21. 95, 14. — 61, 10 *maior* B: *set maior* N, *tum maior* suspicatur O. — 61, 17 *Britanniam transit* B: ne quis *in Britanniam*, ut est in N, requirat, cf. p. 56, 11: *Libanum Syriae Damascumque transgressus.* —61, 28 *Casuella* B: *caueliania* N, *Cassivelani* O ex Freinshemii coni., quam cum veram habere nequeam, locum ut est corruptus reliqui. — 62, 1 *et hieme creverant Alpes*] fort. *concreverant*, nisi lectio librorum eo fulcitur quod Florus p. 51, 13 dixit: *per hiemem, quae altius Alpes levat.* — 62, 9 *sustulit* Iahnio auctore uncinis circumclusi; cf. eius praef. p. XVIIII. — 62, 29 *Ateius* Freinshemius: *Metellus* BNO. — 62, 32 *Orode* N: *Herode* BO. — 62, 34 *meminisset set* O in adnot.: *set* om. BN, sed B sic habet: *meminis set* — 63, 17 *vix cladis tantae nuntium* Ip. — 63, 11 *hostium in manus* H: *in* om. BO, ante *hostium* habet N. Cf. p. 49, 17 *Sullae in manum traditur.* — 63, 24 *illa tertia aetas* NO: *tertia* om. B; haud scio an fuerit *tertia illa aetas*, ut est p. 75, 25 *tertius ille turbo.* — 66, 8 de verbis *ne populus* — — *ageret* v. Iahnii praef. p. XXIIII sq. — 67, 18 *obvia nobilitas manu eorum, quos agris moverat, cedere a foro coegit* H: *obvia nobilitas manu eorum, quos agris moverat. caedes a foro coepit* BO. Caedem in Capitolio demum initium cepisse etiam Aurelius Victor testatur de Vir. illustr. c. 64: *deinde cum prorogare sibi potestatem vellet, adversis auspiciis in publicum processit statimque Capitolium petiit* etc. De voc. *obvia* autem, quod est idem quod *obviam profecta* vel *progressa*, v. p. 67, 11 et 33; p. 79, 21. Ceterum possis etiam *caedes a foro* mutare in *cedere foro*, quod haud scio an praeferendum sit; v. pag. 36, 21 *mari ac terra cedere coëgit* et 36, 30 *toto cesserat mari.* — 67, 22 *atq. ita duce scipione nasica* || *a concitato in arma populo quasi iure oppressus est*] sic locus in B scriptus est, sed praepositione *a* ante *concitato* erasa, quae abest ab editionibus. Videtur lectio primae manus vera esse. — 68, 3 *tantum animorum Marius* O: *tantum uiro marius* B; *tantum viro Marius dabat spei, nobilitati semper inimicus* Mommsenius. In lectione cod. B *uiro* etiam *uirium* latere potest. — 68, 8 fort. *ipse se adoptarat.* — 68, 18 *Memmium* edd. veteres: *meummium* N, *Mummium* BO. — 68, 19 *regem se a satellitibus suis appellatum* H: *regem ex satellitibus* (*exatellitibus* B) *suis app.* BN; *regem ex sat. suis se appell.* O. — 68, 26 *in ipsa* N: *ipsa* BO. — 68, 32 *ut nec* edd. veteres: *ut ne* BNO. Cf. de *nec* = *ne* — *quidem*

Digitized by Google

p. 15, 26. 23, 19. 36, 24. 48, 36. 56, 24. 57, 3. 68, 32. 78, 25. 80, 1. 84, 19. 92, 26. 96, 7. 99, 32. 100, 23. *ne* pro *nec* in B etiam scriptum est p. 76, 7. 78, 25. 80, 1., contra *nec* pro *ne* p. 93, 25. Locutione *ne — quidem* Florus raro usus est, ut p. 45, 17. 80, 1. — 69, 6 *unde et natalium Druso aemulatio accesserat* B: *unde et nataliuio druso aemulatio accesserat* N; *una natalium a Druso aemulatio facessierat* O ex coni. Hauptii; *unde et nata aemulatio* Mommsenius; equidem malim: *unde et nata Livio Druso aemulatio* — 69, 24 *minus* delendum esse significavi; in loco mendum esse apparet, sed incertum sitne *minus* an *desierunt* inducendum, an, quod Dukerus voluit, *magis* pro *minus* corrigendum. — 69, 25 *desierunt* BN: *destiterunt* O ex Mommsenii coni. — 69, 27 *Bellum, quod adversus socios gestum est, sociale bellum vocetur licet* N: *bellum — — gestum est* om. BO; illud restituendum esse Iahnius in praef. p. XXXVI recte vidit. — 70, 8 *et Latinos* corruptum esse cum ipsa orationis forma (nam *et* sic positum vitiosum est) apparet, tum ex rerum gestarum historia, quoniam Latinos a bello sociali abstinuisse compertum est; latet in *et latinos* aliud populi nomen, vel *Vestinos* vel *Paelignos.* Hac coniectura probata Mommsenius bene monuit iam illud quoque incertum esse, utrum supra p. 70, 2 vera sit lectio *omne Latium* an eius loco *omne Samnium* emendandum. — 70, 8 *afrienos* B, *Afranius* NO. Scripsi secundum optimum codicem *Afrienus*, cum nomen viri prorsus incertum sit, sed apparet eundem nominari, qui ab Appiano Bell. civ. I, 47 *Τίτος Λαφρήνιος* vocatur. — 70, 27 *media in urbe per viam* H: *mediam urbem per viam* BN, *mediam per viam* O. Non moveor eo quod *urbs* paulo ante dicta est; cf. p. 19, 20 sq. 71, 5 sq. 72, 37. — 71, 2 *Id qualitercumque* B (scil. feras; cf. p. 71, 4. 72, 20. 73, 37 sq.): *ut cumque* N, *hucusque* O. — 71, 5 *inter initia urbis* N: *in italia urbis* B, *inter initia libertatis* O. — 71, 20 *sulphure* B: *sulpure* NO. — 72, 10 *Titus Aquilius* BO: *Titus* om. N, rectius, ut videtur; nam verum praenomen est *Manius.* — 72, 31 et 76, 11 *milia amplius* B: *amplius milia* NO. Habet tamen etiam B p. 71, 23 *sexaginta amplius milium*, p. 84, 7 *trecenta amplius milia*, p. 95, 23 *viginti amplius milium.* — 72, 35 *vinculis* NO: *ungulis* B, unde haud scio an corrigendum sit: *cingulis* — 72, 37 *inde alia castra, Vareniana, castra deinceps Thorani* B: *Vareniana castra* om. N, *inde Vareniana castra, deinceps Th.* O. Cf. supra ad p. 70, 27. — 73, 6 *ex ferro* H: *et ferro* BNO. — 73, 12 *in honorem* aliquot codd.: *in honore* BNO.

Digitized by Google

Cf. Iahnii praef. p. XXVI. — 73, 20 *urbe Romana* BN: *urbe Roma* O; cf. supra ad p. 15, 5. — 73, 27 *trabibus* B: *cratibus* NO. — 73, 35 *telum* Freinshemius: *bellum* BNO. — 74, 12 *est* post *supergressum* inducendum esse Iahnius censet. — 74, 20 *urbi agmen* B: *agmen urbi* NO. — 74, 24 *Poenos quoque, quae* H: *Poenos quoque* BN, *Poenos quae* O. — 75, 27 *legiones, quingentae cohortes* O: *legiones inde quingentae coh.* BN; fort. *legiones, undequinquaginta cohortes.* Cf. tamen Plutarchi v. Sullae c. 27. — 75, 29 *ferox* B: *ferus* NO. — 75, 31 *primum* N: *primo* BO; cf. ad p. 12, 19. — 75, 37 *quantum id funerum* B; fort. *quantum fuit funerum* — 75, 38 *penetralibus* O: *penitentibus* B, *patentibus* N. — 76, 22 *laniatum* B: *lancinatum* NO. — 77, 12 *hi copias adtriverant viri, prope tota Hispania persecuti. diu et ancipiti semper acie pugnatum est; nec tamen prius bello quam suorum scelere et insidiis extinctus est. prima per legatos habita certamina* etc.] sic scripsi in manifesta codicum dittographia, illud etiam dubitans, num colon *diu* — — *pugnatum est* suo loco collocatum an post *extinctus est* transponendum sit: *hi copias adtriuerant uiri diu et ancipiti semper acie pugnatum est. nec tamen prius bello quam suorum scelere et insidiis extinctus est. copias eius prope tota hispania persequuti diu et uaria semper acie domauerunt. Prima per legatos* etc. B. Ex his verbis Iahnius, quem v. in praef. p. XXV, *hi copias* — — *adtriuerant* et deinde *diu et uaria semper acie* uncinis inclusit. — 78, 23 *distringere incendiis urbem* NO: *destringere i. u.* B, fort. recte, ut sit idem quod *ad solum exurere, solo aequare.* — 80, 31 *C. Caesar*] fort. *C.* delendum, ut item nomina Crassi et Pompei praenomine carent. — 81, 4 *morte Iuliae* B: *et morte Iuliae* NO. — 81, 12 *primum* H: *prima* BN, *primo* O. — 81, 31 *nave* B: *navi* NO. *nave* habent codd. p. 86, 29; contra B *navi* p. 94, 16. — 82, 29 *radiaret* O: *radiarent* B (non, ut est in Iahnii adnot., *radiarent*, correctum ex *radiaret*); *radiarentur* N. Equidem malim: *quasi de industria, ut prospera eius adversis radiarent*, i. e. exsplendescerent. — 83, 27 *castrorum quae sedecim milium vallo obduxerat*] cum in B sit '*castrorumq. sedecĩ miliũ* (corr. ex *milia*) *uallo* (*o* est in ras.; fuerat quondam *uallũ* aut *ualliũ*) *obduxerant*', vide ne legendum sit: *castrorum quibus sedecim milium vallum obduxerat.* — 83, 28 *quid iis* H: *quid is* B, *quid his* NO. — 83, 34 *sederunt* B: *sedere* NO. — 84, 11 *plausum theatri sui audiens* B: *theatri sui audiens plausum* N, *plausu theatri sui* O ex Mommsenii coni. — 84, 24 *effusius* H: *fisussui* B, *fusus* N, *fisus sibi* O. — 84, 26 *hi*] *illi* B rasura ex *ulli* — 86, 20 *nisi quod*

Digitized by Google

IVLI FLORI

EPITOMAE DE TITO LIVIO

BELLORVM OMNIVM ANNORVM DCC

LIBER I.

CAPITA LIBRI I.

Digitized by Google

Digitized by Google

I. A ROMVLO TEMPORA REGVM SEPTEM.

Populus Romanus a rege Romulo in Caesarem Au-
gustum septingentos per annos tantum operum pace
belloque gessit, ut, si quis magnitudinem imperii cum
annis conferat, aetatem ultra putet. ita late per orbem 2
terrarum arma circumtulit, ut qui res illius legunt non
unius populi, sed generis humani facta condiscant. tot in
laboribus periculisque iactatus est, ut ad constituendum
eius imperium contendisse Virtus et Fortuna videantur.
qua re cum, si quid aliud, hoc quoque operae pretium sit 3
cognoscere, tamen quia ipsa sibi obstat magnitudo
rerumque diversitas aciem intentionis abrumpit, faciam
quod solent, qui terrarum situs pingunt: in brevi quasi
tabella totam eius imaginem amplectar, non nihil, ut
spero, ad admirationem principis populi conlaturus, si
pariter adque insemel universam magnitudinem eius
ostendero.

Si quis ergo populum Romanum quasi unum homi- 4
nem consideret totamque eius aetatem percenseat, ut
coeperit utque adoleverit, ut quasi ad quandam iuventae
frugem pervenerit, ut postea velut consenuerit, quattuor
gradibus Romae aetas *distincta videbitur*. *prima aetas* sub 5
regibus fuit prope per annos quadringentos, quibus cir-
cum urbem ipsam cum finitimis luctatus est. haec erit
eius infantia. sequens a Bruto Collatinoque consulibus 6
in Appium Claudium Quintum Fulvium consules centum
quinquaginta annis patet, quibus Italiam subegit. hoc
fuit tempus viris armis incitatissimum, ideoque quis adu-
lescentiam dixerit. deinceps ad Caesarem Augustum 7
centum et quinquaginta anni, quibus totum orbem paca-
vit. hic iam ipsa iuventus imperii et quasi robusta matu-
ritas. a Caesare Augusto in saeculum nostrum haut multo 8
minus anni ducenti, quibus inertia Caesarum quasi con-

Digitized by Google

senuit adque decoxit, nisi quod sub Traiano principe mo-
vit lacertos et praeter spem omnium senectus imperii
quasi reddita iuventute reviruit.
1 Primus ille et urbis et imperii conditor Romulus fuit,
2 Marte genitus et Rhea Silvia. hoc de se sacerdos gravida
confessa est, nec mox fama dubitavit, cum Amulii regis
imperio iactatus in profluentem cum Remo fratre non po-
3 tuit extingui. si quidem et Tiberinus amnem repressit,
et relictis catulis lupa secuta vagitum uber admovit in-
fantibus matremque egit. sic repertos aput arborem Fau-
stulus regii gregis pastor tulit in casam adque educavit.
4 Alba tum erat Latio caput, Iuli opus; nam Lavinium pa-
tris Aeneae contempserat. ab his Amulius iam septima
subole regnabat, fratre pulso Numitore, cuius ex filia
5 Romulus. igitur statim prima iuventutis face patruum ab
arce deturbat, avum reponit. ipse fluminis amator et
montium, aput quos erat educatus, moenia novae urbis
6 agitabat. gemini erant; uter auspicaretur et regeret, ad-
hibere placuit deos. Remus montem Aventinum, hic Pa-
latinum occupat. prius ille sex vulturios, hic postea, sed
7 duodecim videt. sic victor augurio urbem excitat, plenus
spei bellatricem fore; id adsuetae sanguine et praeda
8 aves pollicebantur. ad tutelam novae urbis sufficere val-
lum videbatur, cuius dum angustias Remus increpat saltu,
dubium an iussu fratris, occisus est: prima certe victima
fuit munitionemque urbis novae sanguine suo consecra-
vit. imaginem urbis magis quam urbem fecerat: incolae
9 deerant. erat in proximo lucus; hunc asylum facit, et
statim mira vis hominum: Latini Tuscique pastores,
quidam etiam transmarini, Phryges qui sub Aenea, Ar-
cades qui sub Evandro duce influxerant. ita ex variis
quasi elementis congregavit corpus unum, populumque
10 Romanum ipse fecit rex. erat unius aetatis populus vi-
rorum. itaque matrimonia a finitimis petita: quia non
inpetrabantur, manu capta sunt. simulatis quippe ludis
equestribus virgines, quae ad spectaculum venerant,
praedae fuere. et haec statim causa bellorum. pulsi fu-
11 gatique Veientes. Caeninensium captum ac direptum est

Digitized by Google

oppidum. spolia insuper opima de rege Agrone Feretrio
Iovi manibus suis rex reportavit. Sabinis proditae portae 12
per virginem Tarpeiam nomine. dolose puella pretium
rei quae gerebant in sinistris petiverat, dubium clipeos
an armillas; illi, ut et fidem solverent et ulciscerentur,
clipeis obruere. ita admissis intra moenia hostibus, atrox 13
in ipso foro pugna, adeo ut Romulus Iovem oraret, foe-
dam suorum fugam sisteret; hinc templum et Stator Iup-
piter. tandem furentibus intervenere raptae laceris co- 14
mis. sic pax facta cum Tatio foedusque percussum,
secutaque res mira dictu, ut relictis sedibus suis novam
in urbem hostes demigrarent et cum generis suis avitas
opes pro dote sociarent. auctis brevi viribus, hunc rex 15
sapientissimus statum rei publicae inposuit: iuventus di-
visa per tribus in equis et armis ad subita belli excubaret,
consilium rei publicae penes senes esset, qui ex auctori-
tate patres, ob aetatem senatus vocabantur. his ita ordi- 16
natis repente, cum contionem haberet ante urbem aput
Caprae paludem, e conspectu ablatus est. discerptum 17
aliqui a senatu putant ob asperius ingenium; sed oborta
tempestas solisque defectio consecrationis speciem prae-
buere. cui mox Iulius Proculus fidem fecit, visum a se 18
Romulum adfirmans augustiore forma quam fuisset; man-
dare praeterea ut se pro numine acciperent; Quirinum in
caelo vocari; placitum dis ut gentium Roma poteretur.

Succedit Romulo Numa Pompilius, quem Curibus 2
Sabinis agentem ultro petiverunt ob inclitam viri reli-
gionem. ille sacra et caerimonias omnemque cultum de- 2
orum inmortalium docuit, ille pontifices, augures, salios
ceteraque sacerdotia, annumque in duodecim menses,
fastos dies nefastosque descripsit, ille ancilia adque Pal- 3
ladium, secreta quaedam imperii pignora, Ianumque ge-
minum, fidem pacis ac belli, in primis focum Vestae vir-
ginibus colendum dedit, ut ad simulacrum caelestium
siderum custos imperii flamma vigilaret: haec omnia
quasi monitu deae Egeriae, quo magis barbari acciperent.
eo denique ferocem populum redegit, ut, quod vi et iniuria 4
occuparat imperium, religione adque iustitia gubernaret.

Digitized by Google

3 Excipit Pompilium Numam Tullus Hostilius, cui in
honorem virtutis regnum ultro datum. hic omnem mili-
2 tarem disciplinam artemque bellandi condidit. itaque
mirum in modum exercita iuventute provocare ausus
3 Albanos, gravem et diu principem populum. sed cum
pari robore frequentibus proeliis utrique comminueren-
tur, misso in conpendium bello, Horatiis Curiatiisque,
trigeminis hinc adque inde fratribus, utriusque populi
4 fata permissa sunt. anceps et pulchra contentio exituque
ipso mirabilis. tribus quippe illinc volneratis, hinc duo-
bus occisis, qui supererat Horatius addito ad virtutem
dolo, ut distraheret hostem, simulat fugam singulosque,
5 prout sequi poterant, adortus exuperat. sic — rarum
alias decus — unius manu parta victoria est, quam ille
mox parricidio foedavit. flentem spolia circa se sponsi
quidem, set hostis, sororem viderat. hunc tam inmatu-
rum amorem virginis ultus est ferro. citavere leges ne-
6 fas, set abstulit virtus parricidium, et facinus infra glo-
riam fuit. nec diu in fide Albanus. nam Fidenate bello
missi in auxilium ex foedere medii inter duos expecta-
7 vere fortunam. sed rex callidus ubi inclinare socios ad
hostem videt, tollit animos, quasi mandasset: spes inde
nostris, metus hostibus. sic fraus proditorum irrita fuit.
8 itaque hoste victo ruptorem foederis Mettum Fufetium
religatum inter duos currus pernicibus equis distrahit,
Albamque ipsam quamvis parentem, aemulam tamen di-
9 ruit, cum prius omnes opes urbis ipsumque populum
Romam transtulisset; prorsus ut consanguinea civitas
non perisse, sed in suum corpus redisse rursus videretur.

4 Ancus deinde Marcius, nepos Pompilii ex filia, raro
2 ingenio. igitur et muro moenia amplexus est, et inter-
fluentem urbi Tiberinum ponte commisit, Ostiamque in
ipso maris fluminisque confinio coloniam posuit; iam tum
videlicet praesagiens animo futurum ut totius mundi opes
et commeatus illo velut maritimo urbis hospitio recipe-
rentur.

5 Tarquinius postea Priscus, quamvis transmarinae
originis, regnum ultro petens accepit ob industriam ad-

Digitized by Google

que elegantiam; quippe qui oriundus Corintho Graecum
ingenium Italicis artibus miscuisset. hic et senatus ma- 2
iestatem numero ampliavit, et centuriis tribus auxit
equites, quatenus Attius Navius numerum augeri prohi-
bebat, vir summus augurio. quem rex in experimentum 3
rogavit, fierine posset, quod ipse mente conceperat. ille 4
rem expertus augurio, posse respondit. 'atquin hoc' in-
quit 'agitaram, cotem illam secari novacula posse;' et
augur 'potest ergo' inquit, et secuit. inde Romanis sacer 5
auguratus. neque pace Tarquinius quam bello promptior.
duodecim namque Tusciae populos frequentibus armis
subegit. inde fasces, trabeae, curules, anuli, phalerae, 6
paludamenta, praetextae, inde quod aureo curru, quat-
tuor equis triumphatur, togae pictae tunicaeque palma-
tae, omnia denique decora et insignia, quibus imperii di-
gnitas eminet, sumpta sunt.

Servius Tullius deinceps gubernacula urbis invadit, 6
nec obscuritas inhibuit quamvis matre serva creatum.
nam eximiam indolem uxor Tarquinii Tanaquil liberaliter
educaverat, et clarum fore visa circa caput flamma pro-
miserat. ergo inter Tarquinii mortem adnitente regina 2
substitutus in locum regis quasi in tempus, regnum dolo
partum sic egit industrie, ut iure adeptus videretur. ab 3
hoc populus Romanus relatus in censum, digestus in
classes, decuriis adque collegiis distributus, summaque
regis sollertia ita est ordinata res publica, ut omnia pa-
trimonii, dignitatis, aetatis, artium officiorumque discri-
mina in tabulas referrentur, ac sic maxima civitas mini-
mae domus diligentia contineretur.

Postremus fuit omnium regum Tarquinius, cui cog- 7
nomen Superbo ex moribus datum. hic regnum avitum, 2
quod a Servio tenebatur, rapere maluit quam expectare,
missisque in eum percussoribus scelere partam potesta-
tem non melius egit quam adquisiverat. nec abhorrebat 3
moribus uxor Tullia, quae, ut virum regem salutaret,
supra cruentum patrem vecta carpento consternatos
equos exegit. set ipse in senatum caedibus, in plebem 4
verberibus, in omnis superbia, quae crudelitate gravior

Digitized by Google

est bonis, grassatus, cum saevitiam domi fatigasset, tan-
5 dem in hostes conversus est. sic valida Latii oppida
capta sunt, Ardea, Ocricolum, Gabii, Suessa Pometia.
6 tum quoque cruentus in suos. neque enim filium verbe-
rare dubitavit, ut simulanti transfugam aput hostis hinc
7 fides esset. cui Gabiis, ut voluerat, recepto et per nuntios
consulenti, quid fieri vellet, eminentia forte papaverum
capita virgula excutiens, cum per hoc interficiendos esse
principes vellet intellegi, quasi superbia sileret, respondit
tamen. de manubiis captarum urbium templum erexit.
8 quod cum inauguraretur, cedentibus ceteris dis mira res
9 dicitur extitisse: restitere Iuventas et Terminus. placuit
vatibus contumacia numinum, si quidem firma omnia et
aeterna pollicebantur. sed illud horrentius, quod molien-
tibus aedem in fundamentis humanum repertum est ca-
put, nec dubitavere cuncti monstrum pulcherrimum im-
10 perii sedem caputque terrarum promittere. tam diu su-
perbiam regis populus Romanus perpessus est, donec
aberat libido; hanc ex liberis eius inportunitatem tolerare
11 non potuit. quorum cum alter ornatissimae feminae Lu-
cretiae stuprum intulisset, matrona dedecus ferro expia-
vit; imperium regibus abrogatum.

II. ANACEPHALAEOSIS DE SEPTEM REGIBVS.

8 Haec est prima aetas populi Romani et quasi infan-
tia, quam habuit sub regibus septem, quadam fatorum
industria tam variis ingenio, ut rei publicae ratio et utili-
2 tas postulabat. nam quid Romulo ardentius? tali opus
3 fuit, ut invaderet regnum. quid Numa religiosius? ita
res poposcit, ut ferox populus deorum metu mitigaretur.
4 quid? ille militiae artifex Tullus bellatoribus viris quam
necessarius, ut acueret ratione virtutem! quid? aedifica-
tor Ancus, ut urbem colonia extenderet, ponte iungeret,
5 muro tueretur. iam vero ornamenta Tarquinii et insignia
quantam principi populo addiderunt ex ipso habitu di-
6 gnitatem! actus a Servio census quid effecit, nisi ut ipsa
7 se nosset Romana res publica? postremo Superbi illius
inportuna dominatio non nihil, immo vel plurimum pro-

Digitized by Google

fuit. sic enim effectum est, ut agitatus iniuriis populus
cupiditate libertatis incenderetur.

III. DE MVTATIONE REI PVBLICAE.

Igitur Bruto Collatinoque ducibus et auctoribus, 9
quibus ultionem sui moriens matrona mandaverat, popu-
lus Romanus ad vindicandum libertatis ac pudicitiae
decus quodam quasi instinctu deorum concitatus regem
repente destituit, bona diripit, agrum Marti suo consecrat,
imperium in eosdem libertatis suae vindices transfert,
mutato tamen et iure et nomine. quippe ex perpetuo an- 2
nuum placuit, ex singulari duplex, ne potestas solitudine
vel mora corrumperetur, consulesque appellavit pro re-
gibus, ut consulere civibus suis se debere meminissent.
tantumque libertatis novae gaudium incesserat, ut vix 3
mutati status fidem caperet alterumque ex consulibus,
Lucretiae maritum, tantum ob nomen et genus regium
fascibus abrogatis urbe dimitteret. itaque substitutus 4
Horatius Publicola summo studio adnisus est ad augen-
dam liberi populi maiestatem. nam et fasces ei pro con-
tione summisit, et ius provocationis adversus ipsos dedit,
et ne specie arcis offenderet eminentis aedis suas in plana
summisit. Brutus vero favori civium etiam domus suae 5
clade et parricidio velificatus est. quippe cum studere
revocandis in urbem regibus liberos suos comperisset,
protraxit in forum et contione media virgis cecidit, se-
curi percussit, ut plane publicus parens in locum libero-
rum adoptasse sibi populum videretur.

Liber iam hinc populus Romanus prima adversus 6
exteros arma pro libertate corripuit, mox pro finibus,
deinde pro sociis, tum gloria et imperio, lacessentibus
adsidue usquequaque finitimis; quippe cui patrii soli 7
glaeba nulla, set statim hostile pomerium, mediusque
inter Latium adque Etruscos quasi in quodam bivio con-
locatus omnibus portis in hostem incurreret; donec quasi 8
contagio quodam per singulos itum est et proximis qui-
busque correptis totam Italiam sub se redegerunt.

Digitized by Google

IIII. BELLVM ETRVSCVM CVM REGE PORSENNA.

10 Pulsis urbe regibus prima pro libertate arma corri-
puit. nam Porsenna rex Etruscorum ingentibus copiis
2 aderat et Tarquinios manu reducebat. hunc tamen, quam-
vis et armis et fame urgueret occupatoque Ianiculo in
ipsis urbis faucibus incubaret, sustinuit reppulit, novis-
sime etiam tanta admiratione perculit, ut superior ultro
3 cum paene victis amicitiae foedera feriret. tunc illa Ro-
mani nominis prodigia adque miracula, Horatius, Mucius,
Cloelia, qui nisi in annalibus forent, hodie fabulae vide-
4 rentur. quippe Horatius Cocles postquam hostes undique
instantes solus summovere non poterat, ponte rescisso
5 transnatat Tiberim nec arma dimittit. Mucius Scaevola
regem per insidias in castris ipsius adgreditur, sed ubi
frustrato circa purpuratum eius ictu tenetur, ardentibus
6 focis inicit manum terroremque geminat dolo. 'en, ut
scias', inquit 'quem virum effugeris; idem trecenti iuravi-
mus;' cum interim — inmane dictu — hic interritus, ille
7 trepidaret, tamquam manus regis arderet. sic quidem
viri; sed ne qui sexus a laude cessaret, ecce et virginum
virtus. una ex opsidibus regi datis elapsa custodiae,
8 Cloelia, per patrium flumen equitabat. et rex quidem tot
tantisque virtutum territus monstris valere liberosque
esse iussit. Tarquinii tamen tam diu dimicaverunt, donec
Arruntem filium regis manu sua Brutus occidit superque
ipsum mutuo volnere expiravit, plane quasi adulterum
ad inferos usque sequeretur.

V. BELLVM LATINVM.

11 Latini quoque Tarquinios adserebant aemulatione
et invidia, ut populus qui foris dominabatur saltim domi
serviret. igitur omne Latium Mamilio Tusculano duce
2 quasi in regis ultionem tollit animos. aput Regilli lacum
dimicavit diu Marte vario, donec Postumius ipse dictator
signum in hostis iaculatus est — novum et insigne com-
3 mentum —, ut inde repeteretur. Cossus equitum magister

Digitized by Google

exuere frenos imperavit — et hoc novum —, quo acrius
incurrerent. ea denique atrocitas proelii fuit, ut inter- 4
fuisse spectaculo deos fama tradiderit. duo in candidis
equis iuvenes more siderum praetervolaverunt; Castorem
adque Pollucem nemo dubitavit. itaque et imperator ipse
veneratus est pactusque victoriam templa promisit et
reddidit, plane quasi stipendium commilitonibus dis.

Hactenus pro libertate, mox de finibus cum isdem 5
Latinis adsidue et sine intermissione pugnatum est. Cora 6
— quis credat? — et Alsium terrori fuerunt, Satricum
adque Corniculum provinciae. de Verulis et Bovillis
pudet, sed triumphavimus. Tibur, nunc suburbanum, et 7
aestivae Praeneste deliciae nuncupatis in Capitolio votis
petebantur. idem tunc Faesulae quod Carrhae nuper, 8
idem nemus Aricinum quod Hercynius saltus, Fregellae
quod Caesoriacum, Tiberis quod Euphrates. Coriolos 9
quoque — pro pudor! — victos adeo gloriae fuisse, ut
captum oppidum Gneus Marcius Coriolanus quasi Nu-
mantiam aut Africam nomini indueret. extant et parta 10
de Antio spolia, quae Maenius in suggestu fori capta hos-
tium classe suffixit — si tamen illa classis, nam sex fuere
rostratae. sed hic numerus illis initiis navale bellum fuit.
pervicacissimi tamen Latinorum Aequi et Vulsci fuere et 11
cotidiani, ut sic dixerim, hostes. sed hos praecipue Titus 12
Quinctius domuit, ille dictator ab aratro, qui obsessa et
paene iam capta Manili consulis castra egregia victoria
recuperavit. medium erat tempus forte sementis, cum 13
patricium virum innixum aratro suo lictor in ipso opere
deprehendit. inde in aciem profectus, victos, ne quid a
rustici operis imitatione cessaret, more pecudum sub
iugum misit. sic expeditione finita rediit ad boves rursus 14
triumphalis agricola — fidem numinum — qua veloci-
tate! intra quindecim dies coeptum peractumque bellum, 15
prorsus ut festinasse dictator ad relictum opus videretur.

VI. BELLVM CVM ETRVSCIS FALISCIS VEIENTIBVS FIDENATIBVS.

Adsidui vero et anniversarii hostes ab Etruria fuere 12

Digitized by Google

Veientes, adeo ut extraordinariam manum adversus eos
promiserit privatumque gesserit bellum gens una Fabio-
2 rum. satis superque nota clades. caesi aput Cremeram
trecenti, patricius exercitus; sic scelerato signata nomine
3 quae proficiscentes in proelium porta dimisit. sed ea
clades ingentibus expiata victoriis, postquam per alios
adque alios robustissima capta sunt oppida, vario quidem
4 eventu. Falisci sponte se dediderunt, crematae suo igne
5 Fidenae, direpti funditus deletique Veientes. Falisci
cum obsiderentur, mira eis est visa fides imperatoris, nec
inmerito, quod ludi magistrum, urbis proditorem, cum
his quos adduxerat pueris vinctum sibi ultro remisisset.
6 eam namque vir sanctus et sapiens veram sciebat esse
victoriam, quae salva fide et integra dignitate pareretur.
7 Fidenae quia pares non erant ferro, ad terrorem moven-
dum facibus armatae et discoloribus serpentium in mo-
dum vittis furiali more processerant; sed habitus ille
8 feralis eversionis omen fuit. Vei quanta res fuerit, indicat
decennis obsidio. tum primum hiematum sub pellibus, ta-
xata stipendio hiberna, adactus miles sua sponte iure iu-
9 rando ne nisi capta urbe remearet. spolia de Larte Tolum-
nio rege ad Feretrium triumpho reportata. denique non
scalis nec inruptione, sed cuniculo et subterraneis dolis
10 peractum urbis excidium. ea denique visa est praedae
magnitudo, cuius decima Apollini Pythio mitteretur, uni-
versusque populus Romanus ad direptionem urbis vocare-
11 tur. hoc tunc Vei fuere. nunc fuisse quis meminit? quae
reliquiae? quod vestigium? laborat annalium fides, ut
Veios fuisse credamus.

VII. BELLVM GALLICVM.

13 Hic sive invidia deum sive fato rapidissimus pro-
currentis imperii cursus parumper Gallorum Senonum
2 incursione supprimitur. quod tempus populo Romano
nescio utrum clade funestius fuerit, an virtutis experi-
3 mentis speciosius. ea certe fuit vis calamitatis, ut in ex-
perimentum inlatam putem divinitus, scire volentibus

Digitized by Google

inmortalibus dis, an Romana virtus imperium orbis me-
reretur.

Galli Senones, gens natura ferox, moribus incon- 4
dita, ad hoc ipsa corporum mole, perinde armis ingen-
tibus, adeo omni genere terribilis fuit, ut plane nata ad
hominum interitum, urbium stragem videretur. hi quon- 5
dam ab ultimis terrarum oris et cingente omnia Oceano
ingenti agmine profecti, cum iam media vastassent, po-
sitis inter Alpes et Padum sedibus, ne his quidem contenti
per Italiam vagabantur; tum Clusium urbem obsidebant. 6
pro sociis ac foederatis Romanus intervenit; missi ex
more legati. sed quod ius aput barbaros? ferocius agunt,
et inde certamen. conversis igitur a Clusio Romamque 7
venientibus ad Aliam flumen cum exercitu Fabius consul
occurrit. non temere foedior clades; itaque hunc diem
fastis Roma damnavit. fuso exercitu iam moenibus urbis 8
adpropinquabant. erant nulla praesidia. tum igitur sic,
ut numquam alias, apparuit vera illa Romana virtus. iam 9
primum maiores natu, amplissimis usi honoribus, in fo-
rum coeunt, ibi devovente pontifice dis se manibus con-
secrant, statimque in suas quisque aedes regressi, sic ut 10
in trabeis erant et amplissimo cultu, in curulibus sellis
sese reposuerunt, ut, cum venisset hostis, in sua quisque
dignitate moreretur. pontifices et flamines quidquid re- 11
ligiosissimi in templis erat partim in doleis defossa terra
recondunt, partim inposita plaustris secum Veios aufe-
runt. virgines simul ex sacerdotio Vestae nudo pede fu- 12
gientia sacra comitantur. tamen excepisse fugientis unus
ex plebe fertur Atinius, qui depositis uxore et liberis
virgines in plaustrum recepit. adeo tunc quoque in ulti-
mis religio publica privatis adfectibus antecellebat. iu-
ventus vero, quam satis constat vix mille hominum fuisse, 13
duce Manlio arcem Capitolini montis insedit, obtestata
ipsum quasi praesentem Iovem, ut quem ad modum ipsi
ad defendendum templum concurrissent, ita ille virtu-
tem eorum numine suo tueretur. aderant interim Galli 14
apertamque urbem primo trepidi, ne quis subesset dolus,
mox, ubi solitudinem vident, pari clamore et impetu in-

Digitized by Google

vadunt. patentis passim domos adeunt. ibi sedentes in
curulibus suis praetextatos senes velut deos geniosque
venerati, mox eosdem, postquam esse homines liquebat,
adlocuti nihil respondere dignantes pari vaecordia mac-
tant, facesque tectis iniciunt, et totam urbem igni ferro
15 manibus exaequant. sex mensibus barbari — quis cre-
deret? — circa montem unum pependerunt, nec diebus
modo, sed noctibus quoque omnia experti; cum tamen
Manlius nocte subeuntis clangore anseris excitatus a
summa rupe deiecit, et ut spem hostibus demeret, quam-
quam in summa fame, tamen ad speciem fiduciae panes
16 ab arce iaculatus est. et stato quodam die per medias
hostium custodias Fabium pontificem ab arce dimisit,
qui sollemne sacrum in Quirinali monte conficeret. atque
ille per media hostium tela incolumis religionis auxilio
17 redivit propitiosque deos renuntiavit. novissime cum iam
obsidio sua barbaros fatigasset, mille pondo auri reces-
sum suum venditantes, idque ipsum per insolentiam, cum
ad iniqua pondera addito adhuc gladio insuper 'vae vic-
tis' increparent, subito adgressus a tergo Camillus adeo
cecidit, ut omnia incendiorum vestigia Gallici sanguinis
18 inundatione deleret. agere gratias dis inmortalibus ipso
tantae cladis nomine libet. pastorum casas ignis ille, et
flamma paupertatem Romuli abscondit. incendium illud
quid egit aliud, nisi ut destinata hominum ac deorum do-
micilio civitas non deleta nec obruta, sed expiata potius
19 et lustrata videatur? igitur post adsertam a Manlio, re-
stitutam a Camillo urbem acrius etiam vehementiusque
in finitimos resurrexit.

VIII. BELLA GALLICA.

Ac primum omnium illam ipsam Gallicam gentem
non contentus moenibus expulisse, cum per Italiam nau-
fragia sua latius traherent, sic persecutus est duce Ca-
20 millo, ut hodie nulla Senonum vestigia supersint. semel
aput Anienem trucidati, cum singulari certamine Man-
lius aureum torquem barbaro inter spolia detraxit, unde
Torquati. iterum Pomptino agro, cum in simili pugna

Digitized by Google

Valerius, insidente galeae sacra alite adiutus, tulit spo-
lia; et inde Corvini. nec non tamen post aliquot annos 21
omnis reliquias eorum in Etruria ad lacum Vadimonis
Dolabella delevit, ne quis extaret ex ea gente, qui incen-
sam a se Romanam urbem gloriaretur.

VIIII. BELLVM LATINVM.

Conversus a Gallis in Latinos Manlio Torquato De- 14
cio Mure consulibus, semper quidem aemulatione imperii
infestos, tum vero contemptu urbis incensae, cum ius ci-
vitatis pari imperio et magistratu poscerent, aput Ca-
puam proeliis congredi audentes. quo tempore quis ces- 2
sisse hostem mirabitur? cum alter consulum filium suum,
quia contra imperium pugnaverat, quamvis victorem oc-
ciderit ostenderitque plus esse in imperio quam in victo- 3
ria; alter quasi monitu deorum capite velato primam ante
aciem dis manibus se devoverit, ut in confertissima se
hostium tela iaculatus novum ad victoriam iter sanguinis
sui limite aperiret.

X. BELLVM SABINVM.

A Latinis adgressus est gentem Sabinorum, qui im- 15
memores factae sub Tito Tatio adfinitatis quodam conta-
gio bellis se Latinis adiuncxerant. sed Curio Dentato 2
consule omnem eum tractum, qua Nar, Anio, fontes Ve-
lini, Hadriano tenus mari igni ferroque vastavit. qua 3
victoria tantum hominum, tantum agrorum redactum est
in potestatem, ut in utro plus esset nec ipse posset aesti-
mare qui vicerat.

XI. BELLVM SAMNITICVM.

Precibus deinde Campaniae motus non pro se, sed 16
eo speciosius pro sociis Samnitas invadit. erat foedus cum 2
utrisque percussum, sed hoc Campani sanctius et prius
omnium suorum deditione fecerunt; sic ergo Romanus
bellum Samniticum tamquam sibi gessit.

Omnium non modo Italiae, sed toto orbe terrarum 3
pulcherrima Campaniae plaga est. nihil mollius caelo:

Digitized by Google

denique bis floribus vernat. nihil uberius solo: ideo Li-
4 beri Cererisque certamen dicitur. nihil hospitalius mari:
hic illi nobiles portus Caieta, Misenus, tepentes fontibus
5 Baiae, Lucrinus et Avernus, quaedam maris otia. hic
amici vitibus montes Gaurus, Falernus, Massicus et pul-
cherrimus omnium Vesuvius, Aetnaei ignis imitator.
6 urbes ad mare Formiae, Cumae, Puteoli, Neapolis, Her-
culaneum, Pompei, et ipsa caput urbium Capua, quon-
7 dam inter tres maximas numerata. pro hac urbe, his re-
gionibus populus Romanus Samnitas invadit, gentem, si
opulentiam quaeras, aureis et argenteis armis et discolori
veste usque ad ambitum ornatam; si fallaciam, saltibus
fere et montium fraude grassantem; si rabiem ac furo-
rem, sacratis legibus humanisque hostiis in exitium urbis
agitatam; si pertinaciam, sexies rupto foedere cladibus-
8 que ipsis animosiorem. hos tamen quinquaginta annis
per Fabios ac Papirios patres eorumque liberos ita sub-
egit ac domuit, ita ruinas ipsas urbium diruit, ut hodie
Samnium in ipso Samnio requiratur nec facile appareat
9 materia quattuor et viginti triumphorum. maxime tamen
nota et inlustris aput Caudinas furculas ex hac gente
10 clades Veturio Postumioque consulibus accepta est. cluso
per insidias intra eum saltum exercitu, unde non posset
evadere, stupens tanta occasione dux hostium Pontius
Herennium patrem consuluit. et ille, mitteret omnes vel
11 occideret, sapienter ut senior suaserat: hic armis exutos
mittere sub iugum maluit, ut nec amici forent beneficio
12 et post flagitium hostes magis. itaque et consules statim
magnifice voluntaria deditione turpitudinem foederis di-
rimunt, et ultionem flagitans miles Papirio duce — hor-
ribile dictu — strictis ensibus per ipsam viam ante pug-
nam furit; et in congressu arsisse omnium oculos hostis
auctor fuit. nec prius finis caedibus datus, quam iugum
et hostibus et duci capto reposuerunt.

XII. BELLVM ETRVSCVM SAMNITICVM GAL-LICVM. 55

17 Hactenus populus Romanus cum singulis gentibus,

Digitized by Google

mox acervatim; sic tamen quoque par omnibus fuit.
Etruscorum duodecim populi, Vmbri in id tempus intacti,
antiquissimus Italiae populus, Samnitium reliqui in ex-
cidium Romani nominis repente coniurant. erat terror 2
ingens tot simul tantorumque populorum. late per Etru-
riam infesta quattuor agminum signa volitabant. Cimi- 3
nius interim saltus in medio, ante invius plane quasi Ca-
ledonius vel Hercynius, adeo tum terrori erat, ut se-
natus consuli denuntiaret ne tantum periculi ingredi
auderet. set nihil horum terruit ducem, quin fratre prae- 4
misso exploraret accessus. ille per noctem pastorali ha-
bitu speculatus omnia refert tutum iter. sic Fabius Ma- 5
ximus periculosissimum bellum sine periculo explicuit.
nam subito inconditos adque palantis adgressus est cap-
tisque superioribus iugis in subiectos suo iure detonuit.
ea namque species fuit illius belli, quasi in terrigenas e 6
caelo ac nubibus tela iacerentur. nec incruenta tamen 7
illa victoria. nam oppressus in sinu vallis alter consulum
Decius more patrio devotum dis manibus optulit caput,
sollemnemque familiae suae consecrationem in victoriae
pretium peregit.

XIII. BELLVM TARENTINVM.

Sequitur bellum Tarentinum, unum quidem titulo et 18
nomine, set victoria multiplex. hoc enim Campanos,
Apulos atque Lucanos et caput belli Tarentinos, id est
totam Italiam, et cum iis omnibus Pyrrhum, clarissimum
Graeciae regem, una veluti ruina pariter involvit, ut eo-
dem tempore et Italiam consummaret et transmarinos
triumphos auspicaretur. Tarentus, Lacedaemoniorum 2
opus, Calabriae quondam et Apuliae totiusque Lucaniae
caput, cum magnitudine et muris portuque nobilis, tum
mirabilis situ. quippe in ipsis Hadriani maris faucibus 3
posita in omnis terras, Histriam, Illyricum, Epiron,
Achaiam, Africam, Siciliam vela dimittit. inminet portui
ad prospectum maris positum theatrum, quod quidem
causa miserae civitati fuit omnium calamitatium. ludos 4
forte celebrabat, cum adremigantes litori Romanas clas-

Digitized by Google

ses vident, atque hostem rati emicant, sine discrimine
5 insultant. qui enim aut unde Romani? nec satis. aderat
sine mora querellam ferens legatio. hanc quoque foede
per obscenam turpemque dictu contumeliam violant; et
6 hinc bellum. sed apparatus horribilis, cum tot simul po-
puli pro Tarentinis consurgerent omnibusque vehemen-
tior Pyrrhus, qui semigraecam ex Lacedaemoniis con-
ditoribus civitatem vindicaturus cum totis viribus Epiri,
Thessaliae, Macedoniae incognitisque in id tempus ele-
phantis mari terra, viris equis armis, addito insuper fe-
7 rarum terrore veniebat. aput Heracleam Campaniae
fluviumque Lirim Laevino consule prima pugna, quae
tam atrox fuit ut Ferentaneae turmae praefectus Obsi-
dius, invectus in regem, turbaverit coegeritque proiectis
8 insignibus proelio excedere. actum erat, nisi elephanti,
converso in spectaculum bello, procucurrissent, quorum
cum magnitudine tum deformitate et novo odore simul ac
stridore consternati equi, cum incognitas sibi beluas am-
plius quam erant suspicarentur, fugam stragemque late
9 dederunt. in Apulia deinde aput Asculum melius dimica-
tum est Curio Fabricioque consulibus. iam quippe terror
beluarum exoleverat, et Gaius Numicius quartae legionis
hastatus unius proboscide abscisa mori posse beluas os-
10 tenderat. itaque in ipsas pila congesta sunt, et in turres
vibratae faces tota hostium agmina ardentibus ruinis
operuerunt, nec prius cladi finis fuit quam nox dirimeret,
postremusque fugientium rex ipse a satellitibus umero
11 saucius in armis suis referretur. Lucaniae suprema pugna
fuit Arusinis quos vocant campis, ducibus isdem quibus
superius; sed tum tota victoria. exitum, quem datura
12 virtus fuit, casus dedit. nam provectis in primam aciem
rursus elephantis, unum ex eis pullum adacti in caput
teli gravis ictus avertit; qui cum per stragem suorum re-
currens stridore quereretur, mater agnovit et quasi vin-
dicaret exiluit, tum omnia circa quasi hostilia gravi mole
13 permiscuit. ac sic eaedem ferae, quae primam victoriam
abstulerunt, secundam parem fecerunt, tertiam sine con-
troversia tradiderunt. nec vero tantum armis et in campo,

Digitized by Google

set consiliis quoque et domi cum rege Pyrrho dimicatum
est. quippe post primam victoriam intellecta vir callidus
virtute Romana statim desperavit armis seque ad dolos
contulit. nam interemptos cremavit, captivosque indul- 15
genter habuit et sine pretio restituit, missisque legatis in
urbem omni modo adnisus est ut facto foedere in amici-
tiam reciperetur. sed et bello et pace et foris et domi 16
omnem in partem Romana virtus tum se adprobavit, nec
alia magis quam Tarentina victoria ostendit populi Ro-
mani fortitudinem, senatus sapientiam, ducum magnani-
mitatem. quinam illi fuerunt viri quos ab elephantis primo 17
proelio obtritos accepimus? omnium vulnera in pectore,
quidam hostibus suis morte sua conmortui, omnium in
manibus ensis, et relictae in voltibus minae, et in ipsa
morte ira vivebat. quod adeo Pyrrhus miratus est ut di- 18
ceret 'o quam facile erat orbis imperium occupare, aut
mihi Romanis militibus datis, aut me rege Romanis!'
quae autem eorum in reparando exercitu festinatio! 19
cum Pyrrhus idem 'o me' inquit 'plane procrea-
tum Herculis semine, cui quasi ab angue Lernaeo
tot caesa hostium capita quasi de sanguine suo renascun-
tur.' qui autem ille senatus fuit! cum perorante Appio 20
Caeco pulsi cum muneribus suis ab urbe legati interro-
ganti regi suo, quid de hostium sede sentirent, urbem
templum sibi visam, senatum regum esse confiterentur.
qui porro ipsi duces! vel in castris, cum medicum venale 21
regis caput offerentem Curius remisit, Fabricius oblatam
sibi a rege imperii partem repudiavit; vel in pace, cum 22
Curius fictilia sua Samnitico praeferret auro, Fabricius
decem pondo argenti circa Rufinum consularem virum
quasi luxuriam censoria gravitate damnaret. quis ergo 23
miretur his moribus ea virtute militum exercitum populi
Romani fuisse, unoque bello Tarentino intra quadrien-
nium maximam partem Italiae, fortissimas gentes, opu-
lentissimas urbes uberrimasque regiones subegisse? aut 24
quid adeo fidem superet, quam si principia belli cum ex-
itu conferantur? victor primo proelio Pyrrhus, tota tre-
mente Campania Lirim Fregellasque populatus, prope

Digitized by Google

captam urbem a Praenestina arce prospexit et a vicensimo lapide oculos trepidae civitatis fumo ac pulvere in-
25 plevit. eodem postea bis exuto castris, bis saucio et in
Graeciam suam trans mare ac terras fugato, pax et quies
et tanta de opulentissimis tot gentibus spolia, ut victo-
26 riam suam Roma non caperet. nec enim temere ullus
pulchrior in urbem aut speciosior triumphus intravit.
27 ante hunc diem nihil praeter pecora Vulscorum, greges
Sabinorum, carpenta Gallorum, fracta Samnitium arma
vidisses: tum si captivos aspiceres, Molossi, Thessali,
Macedones, Brittius, Apulus adque Lucanus; si pompam, aurum, purpura, signa, tabulae Tarentinaeque
28 deliciae. sed nihil libentius populus Romanus aspexit
quam illas, quas ita timuerat, cum turribus suis beluas,
quae non sine sensu captivitatis summissis cervicibus
victores equos sequebantur.

XIIII. BELLVM PICENS.

19 Omnis mox Italia pacem habuit — quid enim post
Tarentum moliri auderent? — nisi quod ultro persequi
2 socios hostium placuit. domiti ergo Picentes et caput
gentis Asculum Sempronio duce, qui tremente inter
proelium campo Tellurem deam promissa aede placavit.

XV. BELLVM SALLENTINVM.

20 Sallentini Picentibus additi caputque regionis Brundisium inclito portu M. Atilio duce. in hoc certamine victoriae pretium templum sibi pastoria Pales ultro poposcit.

XVI. BELLVM VOLSINIENSE.

21 Postremi Italicorum in fidem venere Volsinii, opulentissimi Etruscorum, inplorantes opem adversus servos quondam suos, qui libertatem a dominis datam in ipsos erexerant translataque in se re publica dominabantur. sed hi quoque duce Fabio Gurgite poenas dederunt.

Digitized by Google

XVII. DE SEDITIONIBVS.

Haec est secunda aetas populi Romani et quasi adu- 22
lescentia, qua maxime viruit et quodam flore virtutis
exarsit ac ferbuit. ita quae inerat quaedam adhuc ex pa-
storibus feritas, quiddam [adhuc] spirabat indomitum.
inde est, quod exercitus Postumium imperatorem, infi- 2
tiantem quas promiserat praedas, facta in castris sedi-
tione lapidavit; quod sub Appio Claudio noluit vincere
hostem, cum posset; quod duce Volerone detractantibus
plerisque militiam, fracti consulis fasces. inde clarissi- 3
mos principes, quod adversarentur voluntati suae, exu-
latione multavit, ut Coriolanum colere agros iubentem
— nec minus ille ferociter iniuriam armis vindicasset,
nisi quod iam inferentem signa filium mater Veturia
lacrimis suis exarmavit; — ut ipsum Camillum, quod 4
inique inter plebem et exercitum divisisse Veientem
praedam videretur. sed hic melior Veis in capta urbe
consenuit et mox supplices de hoste Gallo vindicavit.
cum senatu quoque vehementius aequo bonoque certa- 5
tum est, adeo ut relictis sedibus solitudinem et interitum
patriae suae minaretur.

Prima discordia ob inpotentiam feneratorum. qui- 23
bus in terga quoque serviliter saevientibus, in sacrum
montem plebs armata secessit aegreque, nec nisi tribu-
nos impetrasset, Meneni Agrippae, facundi et sapientis
viri, auctoritate revocata est. extat orationis antiquae 2
satis efficax ad concordiam fabula, qua dissedisse quon-
dam humanos dixit artus, quod omnibus opere fungenti-
bus solus venter inmunis ageret; deinde moribundos ea
seiunctione redisse in gratiam, quando sensissent quod
eius opera redactis in sanguinem cibis inrigarentur.

Secundam in urbe media decemviratus libido con- 24
flavit. adlatas a Graecia leges decem principes lecti iu-
bente populo conscripserant, ordinataque erat in duode-
cim tabulis tota iustitia, cum tamen traditos fasces regio
quodam furore retinebant. ante ceteros Appius eo inso- 2
lentiae elatus est, ut ingenuam virginem stupro destina-

Digitized by Google

ret, oblitus et Lucretiae et regum et iuris quod ipse con-
3 posuerat. itaque cum oppressam iudicio filiam trahi in
servitutem videret Virginius pater, nihil cunctatus in
medio foro manu sua interfecit, admotisque signis commi-
litonum totam eam dominationem obsessam armis in car-
cerem et catenas ab Aventino monte detraxit.

25 Tertiam seditionem excitavit matrimoniorum digni-
tas, ut plebei cum patriciis iungerentur; qui tumultus in
monte Ianiculo duce Canuleio tribuno plebis exarsit.
26 quartam honorum cupido, ut plebei quoque magistratus
2 crearentur. Fabius Ambustus duarum pater alteram
Sulpicio patricii sanguinis dederat, alteram plebeius
3 Stolo sibi iunxit. qua quodam tempore, quod lictoriae
virgae sonum ignotum penatibus suis expaverat, a so-
4 rore satis insolenter inrisa, iniuriam non tulit. itaque
nanctus tribunatum honorum et magistratuum consor-
tium quamvis invito senatui extorsit.

5 Verum in ipsis seditionibus principem populum non
inmerito suspexeris. si quidem nunc libertatem, nunc
pudicitiam, tum natalium dignitatem, tum honorum de-
cora et insignia vindicavit, interque haec omnia nullius
6 acrior custos quam libertatis fuit, nullaque in pretium
eius potuit largitione corrumpi, cum ut in magno et in
dies maiore populo interim perniciosi cives existerent.
7 Cassium agraria lege, Maelium largitione suspectum re-
giae dominationis praesenti morte multavit. ac de Spu-
rio quidem supplicium pater ipsius sumpsit, hunc Quin-
ctii dictatoris imperio in medio foro magister equitum
8 Servilius Ahala confodit. Manlium vero Capitolii vin-
dicem, quia plerosque debitorum liberaverat altius et
incivilius se efferentem, ab illa ipsa quam defenderat
arce deiecit.

9 Talis domi ac foris, talis pace belloque populus Ro-
manus fretum illud adulescentiae, id est secundam im-
perii aetatem habuit, in qua totam inter Alpes fretumque
Italiam armis subegit.

Digitized by Google

XVIII. BELLVM PVNICVM PRIMVM.

Domita subactaque Italia populus Romanus prope II,
quingentensimum annum agens, cum bona fide adolevis-
set, si quod est robur, si qua iuventas, tum ille vere ro-
bustus et iuvenis par orbi terrarum esse coepit. ita — 2
mirum et incredibile dictu — qui prope quingentis an-
nis domi luctatus est — adeo difficile fuerat dare Ita-
liae caput — his ducentis annis qui secuntur Africam,
Europam, Asiam, totum denique orbem terrarum bellis
victoriisque peragravit.

Igitur victor Italiae populus Romanus cum ad fre- II, 2
tum usque venisset, more ignis, qui cunctas populatus
incendio silvas interveniente flumine abrumpitur, pau-
lisper substitit. mox cum videret opulentissimam in pro- 2
ximo praedam quodam modo Italiae suae abscissam et
quasi revolsam, adeo cupiditate eius exarsit, ut, quate-
nus nec mole iungi nec pontibus posset, armis belloque
iungenda et ad continentem suam revocanda bello vide-
tur. sed ecce, ultro ipsis viam pandentibus fatis, nec 3
occasio defuit, cum de Poenorum inpotentia foederata
Siciliae civitas Messana quereretur. adfectabat autem ut
Romanus ita Poenus Siciliam, et eodem tempore paribus
uterque votis ac viribus imperium orbis agitabat. igitur 4
specie quidem socios iuvandi, re autem sollicitante
praeda, quamquam territaret novitas rei, tamen — tanta
in virtute fiducia est — ille rudis, ille pastorius populus
vereque terrester ostendit nihil interesse virtutis, equis
an navibus, terra an mari dimicaretur.

Appio Claudio consule primum fretum ingressus est 5
fabulosis infame monstris aestuque violentum, sed adeo
non est exterritus, ut illam ipsam ruentis aestus violen-
tiam pro munere amplecteretur, quod velocitas navium 6
mari iuvaretur, statimque ac sine mora Hieronem Syra-
cusanum tanta celeritate devicit, ut ille ipse prius se vi-
ctum quam hostem videret fateretur.

Duillio Cornelioque consulibus etiam mari congredi 7
ausus est. tum quidem ipsa velocitas classis conparatae

Digitized by Google

victoriae auspicium fuit. intra enim sexagesimum diem
quam caesa silva fuerat centum sexaginta navium classis
in anchoris stetit, ut non arte factae, sed quodam mu-
nere deorum conversae in naves adque mutatae arbo-
8 res viderentur. proelii vero forma mirabilis, cum illas
celeris volucrisque hostium navis hae graves tardaeque
conprehenderent. longe illis nauticae artes, detorquere
9 remos et ludificari fuga rostra. iniectae enim ferreae ma-
nus machinaeque validae, ante certamen multum ab ho-
ste derisae, coactique hostes quasi in solido decernere.
victor ergo aput Liparas mersa aut fugata hostium classe
10 primum illum maritimum egit triumphum. cuius quod
gaudium fuit! cum Duillius imperator, non contentus
unius diei triumpho, per vitam omnem, ubi a cena redi-
ret, praelucere funalia et praecinere sibi tibias iussit,
11 quasi cotidie triumpharet. prae tanta huius victoria leve
damnum fuit alter consulum interceptus Asina Corne-
lius, qui simulato colloquio evocatus atque ita oppressus,
fuit perfidiae Punicae documentum.
12 Calatino dictatore fere omnia praesidia Poenorum
Agrigento, Drepanis, Panhormo, Eryce Lilybaeoque
13 detraxit. trepidatum est semel circa Camerinensium sal-
tum, sed eximia virtute Calpurni Flammae tribuni mili-
tum evasimus. qui lecta trecentorum manu insessum ab
hostibus tumulum occupavit atque moratus hostes est,
14 dum exercitus omnis evaderet. ac sic pulcherrimo exitu
Thermopylarum et Leonidae famam adaequavit, hoc in-
lustrior noster, quod expeditioni tantae superfuit, licet
nihil inscripserit sanguine.
15 Lucio Cornelio Scipione consule, cum iam Sicili
suburbana esset populi Romani provincia, serpente
16 tius bello Sardiniam adnexamque Corsicam transiit.
biae hic, ibi Aleriae urbis excidio incolas terruit, ade
que omni terra et mari Poenos purgavit, ut iam victoria
nihil nisi Africa ipsa restaret.
17 Marco Atilio Regulo duce iam in Africam navigabat
bellum. nec defuerant qui ipso Punici maris nomine ac
terrore deficerent, insuper augente Nautio tribuno me-

Digitized by Google

tum, in quem, nisi paruisset, securi destricta imperator
metu mortis navigandi fecit audaciam. mox deinde ven- 18
tis remisque properatum est, tantusque terror hostici ad-
ventus Poenis fuit, ut apertis paene portis Carthago ca-
peretur. prooemium belli fuit civitas Clipea; prima enim 19
a Punico litore quasi arx et specula procurrit. et haec et
trecenta amplius castella vastata sunt. nec cum homini- 20
bus, sed cum monstris quoque dimicatum est, cum quasi
in vindictam Africae nata mirae magnitudinis serpens
posita aput Bagradam castra vexaverit. set omnium vi- 21
ctor Regulus cum terrorem nominis sui late circumtulis-
set cumque magnam vim iuventutis ducesque ipsos aut
cecidisset aut haberet in vinculis, classemque ingenti
praeda onustam et triumpho gravem in urbem praemi-
sisset, iam ipsam caput belli Carthaginem urguebat ob-
sidio ipsisque portis inhaerebat. hic paululum circum- 22
acta fortuna est, tantum ut plura essent Romanae virtutis
insignia, cuius fere magnitudo calamitatibus adprobatur.
nam conversis ad externa auxilia hostibus, cum Xan- 23
thippum illis ducem Lacedaemon misisset, a viro militiae
peritissimo vincimur foeda clade Romanisque usu inco-
gnita: vivus in manus hostium venit fortissimus impera-
tor. sed ille quidem par tantae calamitati fuit; nam nec
Punico carcere infractus est nec legatione suscepta.
quippe diversa quam hostis mandaverat censuit, ne pax 24
fieret, ne commutatio captivorum reciperetur. sed nec 25
illo voluntario ad hostis suos reditu nec ultimo sive car-
ceris seu crucis supplicio deformata maiestas; immo his
omnibus admirabilior quid aliud quam victor de victori-
bus atque etiam, quia Carthago non cesserat, de fortuna
triumphavit? populus autem Romanus multo acrior in- 26
tentiorque pro ultione Reguli quam pro victoria fuit.

Metello igitur consule spirantibus altius Poenis et 27
reverso in Siciliam bello, aput Panhormum sic hostes ce-
cidit, ne amplius eam insulam adgredi cogitarent. argu- 28
mentum ingentis victoriae centum circiter elephantorum
captivitas, sic quoque magna praeda, si gregem illum
non bello, sed venatione cepisset.

Digitized by Google

29 Appio Claudio consule non ab hostibus, sed a dis
ipsis superatus est, quorum auspicia contempserat, ab
his statim classe demersa, ubi ille praecipitari pullos ius-
serat, quod pugnare ab iis vetaretur.

30 Marco Fabio Buteone consule classem iam in
Africo mari aput Aegimurum ostium in Italiam ultro na-
31 vigantem cecidit. quantusque tum triumphus tempestate
intercidit, cum opulenta praeda classis adversis acta
ventis naufragio suo Africam et Syrtis et omnium inter-
32 iacentium insularum litora implevit! magna clades, sed
non sine aliqua principis populi dignitate, interceptam
tempestate victoriam et triumphum perisse naufragio. et
tamen cum Punicae praedae omnibus promunturiis insu-
lisque fluitarent, populus Romanus et sic triumphavit.

33 Lutatio Catulo consule tandem bello finis inpositus
aput insulas, quibus nomen Aegatae, nec maior alias in
34 mari pugna. aderat quippe commeatibus, exercitu, pro-
pugnaculis, armis gravis classis et in ea quasi tota Car-
35 thago; quod ipsum exitio fuit. Romana classis prompta,
levis, expedita et quodam genere castrensis ad similitu-
dinem pugnae equestris sic remis quasi habenis ageba-
tur, et in hos vel illos ictus mobilia rostra speciem viven-
36 tium praeferebant. itaque momento temporis laceratae
hostium rates totum inter Siciliam Sardiniamque pela-
37 gus naufragio suo operuerunt. tanta denique fuit illa
victoria, ut de excindendis hostium moenibus non quae-
reretur. supervacuum visum est in arcem murosque sae-
vire, cum iam in mari esset deleta Carthago.

XVIIII. BELLVM LIGVRICVM.

II, 3 Peracto Punico bello secuta est brevis sane quasi ad
recuperandum spiritum requies, argumentumque pacis
et bona fide cessantium armorum tum primum post Nu-
mam clausa porta Iani fuit; deinceps statim ac sine mora
2 patuit. quippe iam Ligures, iam Insubres Galli, nec non
et Illyrici lacessebant, sitae sub Alpibus, id est sub ipsis
Italiae faucibus gentes, deo quodam incitante adsidue,
3 ne rubiginem ac situm scilicet arma sentirent. denique

Digitized by Google

utrique cotidiani et quasi domestici hostes tirocinia mili-
tum inbuerant, nec aliter utraque gente quam quasi cote
quadam populus Romanus ferrum suae virtutis acuebat.
Liguras, imis Alpium iugis adhaerentis inter Varum 4
et Magram flumen inplicitosque dumis silvestribus, ma-
ior aliquanto labor erat invenire quam vincere. tuti locis
et fuga, durum adque velox genus, ex occasione latroci-
nia magis quam bella faciebant. itaque cum diu multum- 5
que eluderent Saluvii, Deciates, Oxubii, Euburiates, In-
gauni, tandem Fulvius latebras eorum igni saepsit, Bae-
bius in plana deduxit, Postumius ita exarmavit, ut vix
reliquerit ferrum quo terra coleretur.

XX. BELLVM GALLICVM.

Gallis Insubribus et his accolis Alpium animi fera- II, 4
rum, corpora plus quam humana erant, sed — experimen-
to deprehensum est, quippe sicut primus impetus eis ma-
ior quam virorum est, ita sequens minor quam feminarum
— Alpina corpora umente caelo educata habent quiddam 2
simile nivibus suis: cum vix caluere pugna, statim in su-
dorem eunt et levi motu quasi sole laxantur. hi saepe et 3
alias et Brittomaro duce non prius posituros se baltea
quam Capitolium ascendissent iuraverant. factum est;
victos enim Aemilius in Capitolio discinxit. mox Ario- 4
visto duce vovere de nostrorum militum praeda Marti
suo torquem. intercepit Iuppiter votum; nam de torqui-
bus eorum aureum tropaeum Iovi Flaminius erexit. Vi- 5
ridomaro rege Romana arma Volcano promiserant. alior-
sum vota ceciderunt; occiso enim rege Marcellus tertia
post Romulum patrem Feretrio Iovi opima suspendit.

XXI. BELLVM ILLYRICVM.

Illyrii seu Liburni sub extremis Alpium radicibus II, 5
agunt inter Arsiam Titiumque flumen, longissime per
totum Hadriani maris litus effusi. hi regnante Teutana 2
muliere populationibus non contenti licentiae scelus ad-
diderunt. legatos quippe nostros, ob ea quae deliquerant 3
iure agentes, ne gladio quidem, sed ut victimas securi

Digitized by Google

percutiunt, praefectos navium igne comburunt; idque,
4 quo indignius foret, mulier imperavit. itaque Gneo Ful-
vio Centimalo duce late domantur. strictae secures in
principum colla legatorum manibus litavere.

XXII. BELLVM PVNICVM SECVNDVM.

II, 6 Post primum Punicum bellum vix quadriennii re-
quies: ecce alterum bellum, minus quidem spatio — nec
enim amplius decem et octo annos habet —, sed adeo cla-
dium atrocitate terribilius, ut, si quis conferat damna
utriusque populi, similior victo sit populus ille qui vicit.
2 urebat nobilem populum mare ablatum, raptae insulae,
dare tributa, quae iubere consueverat. hinc ultionem
puer Annibal ad aram patris iuraverat, nec morabatur.
3 igitur in causam belli Saguntos electa est, vetus Hispa-
niae civitas et opulenta fideique erga Romanos magnum
4 quidem set triste monimentum, quam in libertatem com-
muni foedere exceptam Annibal, causas novorum mo-
tuum quaerens, et suis et ipsorum manibus evertit, ut
5 Italiam sibi rupto foedere aperiret. summa foederum Ro-
manis religio est; itaque ad auditum sociae civitatis obsi-
dium, memores icti cum Poenis quoque foederis, non sta-
tim ad arma procurrunt, dum prius more legitimo queri
6 malunt. *Saguntini* interim iam novem mensibus fessi fame
machinis ferro, versa denique in rabiem fide inmanem in
foro excitant rogum, tum desuper se suosque cum omni-
7 bus opibus suis ferro et igne corrumpunt. huius tantae
cladis auctor Annibal poscitur. tergiversantibus Poenis
dux legationis 'quae' inquit 'mora est? [Fabius] in hoc
ego sinu bellum pacemque porto; utrum eligitis?' suc-
clamantibus bellum, 'bellum igitur' inquit 'accipite.' et
excusso in media curia togae gremio non sine horrore,
quasi plane sinu bellum ferret, effudit.

8 Similis exitus belli initiis fuit. nam quasi has infe-
rias sibi Saguntinorum ultimae dirae in illo publico par-
ricidio incendioque mandassent, ita manibus eorum va-
statione Italiae, captivitate Africae, ducum et regum qui
9 id gessere bellum exitio parentatum est. igitur ubi semel

Digitized by Google

se in Hispania movit illa gravis et luctuosa Punici belli
vis adque tempestas destinatumque Romanis iam diu ful-
men Saguntino igne conflavit, statim quodam impetu
rapta medias perfregit Alpes et in Italiam ab illis fabu-
losae altitudinis nivibus velut caelo missa descendit.

Ac primi quidem impetus turbo inter Padum atque 10
Ticinum valido statim fragore detonuit. tum Scipione
duce fusus exercitus; saucius etiam ipse venisset in ho-
stium manus imperator, nisi protectum patrem praetex-
tatus admodum filius ab ipsa morte rapuisset. hic erit 11
Scipio, qui in exitium Africae crescit, nomen ex malis
eius habiturus.

Ticino Trebia succedit. hic secunda Punici belli 12
procella desaevit Sempronio consule. tum callidissimi
hostes, frigidum et nivalem nancti diem, cum se ignibus
prius oleoque fovissent — horribile dictu — homines a
meridie et sole venientes, nostra nos hieme vicerunt.

Trasumennus lacus, tertium fulmen Annibalis, im- 13
peratore Flaminio ars nova Punicae fraudis. quippe ne-
bula lacus palustribusque virgultis tectus equitatus terga
subito pugnantium invasit. nec de dis possumus queri. 14
inminentem temerario duci cladem praedixerant insi-
dentia signis examina et aquilae prodire nolentes et com-
missam aciem secutus ingens terrae tremor; nisi illum
horrorem soli equitum virorumque discursus et mota ve-
hementius arma fecerunt.

Quartum id est paene ultimum volnus imperii Can- 15
nae, ignobilis Apuliae vicus; sed magnitudine cladis
emersit et sexaginta milium caede parta nobilitas. ibi in
excidium infelicis exercitus dux, terra, caelum, dies,
tota rerum natura consensit. si quidem non contentus 16
simulatis transfugis Annibal, qui mox terga pugnantium
ceciderunt, insuper callidus imperator in patentibus
campis, observato loci ingenio, quod et sol ibi acerrimus
et plurimus pulvis et eurus ab oriente semper quasi ex
constituto, ita instruxit aciem, ut, Romanis adversus
haec omnia obversis, secundum caelum tenens vento
pulvere et sole pugnaret. itaque duo maximi exercitus 17

Digitized by Google

caesi ad hostium satietatem, donec Annibal diceret militi
suo 'parce ferro.' ducum fugit alter, alter occisus est;
dubium, uter maiore animo. Paulum puduit, Varro non
18 desperavit. documenta cladis cruentus aliquandiu Aufi-
dus, pons de cadaveribus iussu ducis factus in torrente
Vergello, modii duo anulorum Carthaginem missi digni-
19 tasque equestris taxata mensura. dubium deinde non
erit quin ultimum illum diem habitura fuerit Roma quin-
tumque intra diem epulari Annibal in Capitolio potuerit,
si, quod Poenum illum dixisse Maharbalem Bomilcaris
ferunt, Annibal quem ad modum sciret vincere, sic uti
20 victoria scisset. set tum quidem illum, ut dici volgo solet,
aut fatum urbis imperaturae aut ipsius mens mala et
21 aversi a Carthagine di in diversum abstulerunt. cum vic-
toria posset uti, frui maluit, relictaque Roma Campaniam
Tarentumque perrexit; ubi mox et ipsius et exercitus
ardor elanguit, adeo ut vere dictum sit Capuam Annibali
22 Cannas fuisse. si quidem invictum Alpibus indomitum-
que armis Campani — quis crederet? — soles et tepen-
tes fontibus Baiae subegerunt.

23 Permissum est interim respirare Romanis et quasi
ab inferis emergere. arma non erant: detracta sunt tem-
plis. deerat iuventus: in sacramentum liberata servitia.
24 egebat aerarium: opes suas senatus in medium libens
protulit, nec praeter quod in bullis singulisque anulis
erat quicquam sibi auri reliquerunt. eques secutus ex-
25 emplum imitataeque equitem tribus. denique vix suffe-
cere tabulae, vix scribarum manus Laevino Marcelloque
consulibus, cum privatorum opes in publicum referren-
26 tur. quid autem? in eligendis magistratibus quae cen-
turiarum sapientia, cum iuniores a senioribus consilium
de creandis consulibus petiverunt. quippe adversus ho-
stem totiens victorem, tam callidum non virtute tantum,
sed suis etiam pugnare consiliis oportebat.

27 Prima redeuntis et, ut ita dixerim, revivescentis im-
perii spes Fabius fuit, qui novam de Annibale victoriam
commentus est, non pugnare. hinc illi cognomen novum
et rei publicae salutare cunctator; hinc illud ex populo,

Digitized by Google

ut imperii scutum vocaretur. itaque per Samnium totum, 28
per Falernos Gauranosque saltus sic maceravit Anni-
balem, ut, quia frangi virtute non poterat, mora commi-
nueretur. inde Claudio Marcello duce etiam congredi au- 29
sus comminus venit et reppulit in Campaniam suam et ab
obsidione Nolae urbis exclusit. ausus et Sempronio Grac- 30
cho duce per Lucaniam sequi et premere terga cedentis,
quamvis tum — pudor! — servili pugnaret exercitu;
nam hucusque tot mala conpulerant. sed libertate donati
fecerunt de servis se virtute Romanos. o horribilem in 31
tot adversis fiduciam! o singularem animum ac spiritum
populi Romani! tam artis adflictisque rebus, ut de Italia
sua dubitare debuisset, ausus tamen est in diversa respi-
cere, cumque hostis in iugulo per Campaniam Apuliam- 32
que volitaret mediamque de Italia Africam faceret, eo-
dem tempore et hunc sustinebat et in Siciliam, Sardiniam,
Hispaniam divisa per terrarum orbem arma mittebat.

Sicilia mandata Marcello. nec diu restitit; tota enim 33
insula in una urbe superata est. grande illud et ante id
tempus invictum caput, Syracusae, quamvis Archimedis
ingenio defenderentur, aliquando cesserunt. longe illi 34
triplex murus totidemque arces, portus ille marmoreus
et fons celebratus Arethusae; nisi quod hactenus pro-
fuere, ut pulchritudini victae urbis parceretur.

Sardiniam Gracchus arripuit. sed nihil illi gentium 35
feritas insanorumque — nam sic vocantur — inmanitas
montium profuere. saevitum in urbes urbemque urbium
Caralim, ut gens contumax vilisque mortis saltem desi-
derio patrii soli domaretur.

In Hispaniam missi Gneus et Publius Scipiones 36
paene totam Poenis eripuerant, sed insidiis Punicae
fraudis oppressi rursum amiserant, magnis quidem illi
proeliis cum Punicas opes cecidissent. set Punicae insi-
diae alterum ferro castra metantem, alterum, cum iam
evasisset in turrem, cinctum facibus oppresserant. igitur 37
in ultionem patris ac patrui missus cum exercitu Scipio,
cui iam grande de Africa nomen fata decreverant, bella- 38
tricem illam, viris armisque nobilem Hispaniam, illam

Digitized by Google

seminarium hostilis exercitus, illam Annibalis eruditri-
cem — incredibile dictu — totam a Pyrenaeis montibus
in Herculis columnas et Oceanum recuperavit, nescias
39 citius an felicius. quam velociter, quattuor anni fatentur;
quam facile, vel una civitas probat. eodem quippe quo
obsessa est die capta est, omenque Africanae victoriae
40 fuit, quod tam facile victa est Hispaniae Carthago. cer-
tum est tamen ad profligandam provinciam maxime pro-
fecisse singularem ducis sanctitatem, quippe qui capti-
vos pueros puellasque praecipuae pulchritudinis barbaris
restitueret, ne in conspectum suum quidem passus ad-
duci, ne quid de virginitatis integritate delibasse saltem
oculis videretur.

41 Haec in diversa terrarum populus Romanus, nec
ideo tamen visceribus Italiae inhaerentem summovere
poterat Annibalem. pleraque ad hostem defecerant, et
dux acerrimus contra Romanos Italicis quoque viribus
42 utebatur. iam tamen eum plerisque oppidis et regionibus
excusseramus, iam Tarentum ad nos redierat, iam et Ca-
pua, sedes domus et patria altera Annibalis, teneba-
tur, cuius amissio tantum Poeno duci dolorem dedit, ut
43 inde totis viribus Romam converteretur. o populum di-
gnum orbis imperio dignumque omnium favore et admi-
ratione hominum ac deorum! conpulsus ad ultimos metus
ab incepto non destitit, et de sua urbe sollicitus Capuam
tamen non omisit; sed parte exercitus sub Appio consule
relicta, parte Flaccum in urbem secuta, absens simul
44 praesensque pugnabat. quid ergo miramur moventi ca-
stra a tertio lapide Annibali iterum ipsos deos restitisse?
45 deos inquam, nec fateri pudebit. tanta enim ad singulos
illius motus vis imbrium effusa est, tanta ventorum vio-
lentia coorta est, ut divinitus hostem summovere non a
caelo, sed ab urbis ipsius moenibus et Capitolio videre-
46 tur. fugit et cessit et in ultimum se Italiae recepit sinum,
47 cum urbem tantum non adoratam reliquisset. parva res
dictu sed ad magnanimitatem populi Romani probandam
satis efficax, quod illis ipsis quibus obsidebatur diebus
ager, quem Annibal castris insederat, venalis Romae fuit

Digitized by Google

hastaeque subiectus invenit emptorem. voluit Annibal 48
contra imitari fiduciam subiecitque argentarias urbis ta-
bernas; nec sector inventus est, ut scias etiam praesagia
fatis adfuisse.

Nihil actum erat tanta virtute, tanto favore etiam 49
deorum, si quidem ab Hispania Hasdrubal frater Anni-
balis cum exercitu novo, novis viribus, nova belli mole
veniebat. actum erat procul dubio, si vir ille se cum fra- 50
tre iunxisset. set hunc quoque, tantum quod ab Alpe de-
scenderat, aput Metaurum castra metantem Claudius
Nero cum Livio Salinatore debellat. Nero in ultimum 51
Italiae angulum summoverat Annibalem, Livius in di-
versissimam partem, id est in ipsas nascentis Italiae fau-
ces signa converterat. tanto, id est omni, qua longissima 52
est Italia, solo interiacente, quo consilio, qua celeritate
consules castra coniuncxerint, inopinatumque hostem
conlatis signis oppresserint, neque id fieri Annibal sen-
serit, difficile dictu est. certe Annibal re cognita cum 53
proiectum fratris caput ad sua castra vidisset, 'agnosco'
inquit 'infelicitatem Carthaginis.' haec fuit illius viri
non sine praesagio quodam fati inminentis prima con-
fessio.

Iam certum erat Annibalem etiam ipsius confes- 54
sione posse vinci; sed tot rerum prosperarum fiducia ple-
nus populus Romanus magni aestimabat, asperrimum
hostem in sua Africa debellare. duce igitur Scipione in 55
ipsam Africam tota mole conversus imitari coepit Anni-
balem et Italiae suae clades in Africa vindicare. quas 56
ille, dii boni, Hasdrubalis copias fudit, quos Syphacis
Numidici regis equitatus! quae quantaque utriusque
classis castra facibus inlatis una nocte delevit! denique
iam non a tertio lapide, sed ipsas Carthaginis portas ob-
sidione quatiebat. sic factum ut inhaerentem atque in- 57
cubantem Italiae extorqueret Annibalem. non fuit maior 58
sub imperio Romano dies quam ille, cum duo omnium et
antea et postea ducum maxime duces, ille Italiae, hic Hi-
spaniae victor, conlatis comminus signis direxere aciem.
sed et conloquium fuit inter ipsos de legibus pacis et ste-

Digitized by Google

59 terunt diu mutua admiratione defixi. ubi de pace non
60 convenit, signa cecinere. constat utriusque confessione
nec melius instrui aciem nec acrius potuisse pugnari;
hoc Scipio de Annibalis, Annibal de Scipionis exercitu
61 praedicaverunt. sed tamen Annibal cessit, praemiumque
victoriae Africa fuit et secutus Africam statim terrarum
orbis.

XXIII. BELLVM MACEDONICVM PRIMVM.

II, 7 Post Carthaginem vinci neminem puduit. statim
Africam secutae sunt gentes, Macedonia, Graecia, Syria
ceteraque omnia quodam quasi aestu et torrente fortu-
2 nae, sed primi omnium Macedones, adfectator quondam
imperii populus. itaque quamvis tum Philippus regno
praesideret, Romani tamen dimicare sibi cum rege Ale-
3 xandro videbantur. Macedonicum bellum nomine am-
4 plius quam spectatione gentis fuit. causa coepit a foedere
Philippi, quo rex iam pridem dominantem in Italia An-
nibalem sibi socium iunxerat; postea crevit inploranti-
bus Athenis auxilium contra regis iniurias, cum ille ultra
ius victoriae in templa et aras et sepulcra ipsa saeviret.
5 placuit senatui opem tantis ferre supplicibus. quippe
iam gentium reges duces, populi nationes praesidia sibi
6 ab hac urbe repetebant. primum igitur Laevino consule
populus Romanus Ionium mare ingressus, tota Graeciae
7 litora velut triumphanti classe peragravit. spolia quippe
Siciliae, Sardiniae, Hispaniae, Africae praeferebat, et
manifestam victoriam nata in praetoria puppi laurus pol-
8 licebatur. aderat sponte in auxilium Attalus rex Perga-
menorum, aderant Rhodii, nauticus populus, qui navibus
a mari, consul a terris omnia equis virisque quatiebat.
9 bis victus, bis fugatus rex, bis exutus castris, cum tamen
nihil terribilius Macedonibus fuit ipso volnerum aspectu,
quae non spiculis nec sagittis nec ullo Graeculo ferro,
sed ingentibus pilis nec minoribus adacta gladiis ultra
10 mortem patebant. enimvero Flaminino duce invios antea
Chaonum montes Aoumque amnem per abrupta vaden-
11 tem et ipsa Macedoniae claustra penetravimus. introisse

Digitized by Google

victoria fuit. nam postea numquam ausus congredi rex
ad tumulos, quos Cynocephalas vocant, uno ac ne hoc
quidem iusto proelio opprimitur. et illi quidem consul 12
pacem dedit regnumque concessit, mox, ne quid esset
hostile, Thebas et Euboeam et grassantem sub Nabide
tyranno suo et Lacedaemona conpescuit. Graeciae vero 13
veterem statum reddidit, ut legibus viveret suis et avita
libertate frueretur. quae gaudia, quae vociferationes 14
fuerunt, cum hoc forte Nemeae in theatro quinquenna-
libus ludis a praecone caneretur! quo certavere plausu!
quid florum in consulem profuderunt! et iterum iterum- 15
que praeconem repetere vocem illam iubebant, qua li-
bertas Achaiae pronuntiabatur, nec aliter illa consulari
sententia quam modulatissimo aliquo tibiarum aut fidium
cantu fruebantur.

XXIIII. BELLVM SYRIACVM REGIS ANTIOCHI.

Macedoniam Asia statim et regem Philippum An- II, 8
tiochus excepit quodam casu, quasi de industria sic ad-
gubernante fortuna, ut quem ad modum ab Africa in
Achaiam, sic ab Achaia in Asiam ultro se suggerentibus
causis imperium procederet, et cum terrarum orbis situ
ipse ordo victoriarum navigaret. non aliud formidolo- 2
sius fama bellum fuit; quippe cum Persas et orientem,
Xerxen adque Darium cogitarent, quando perfossi invii
montes, quando velis opertum mare nuntiaretur. ad hoc 3
caelestes minae territabant, cum umore continuo Cuma-
nus Apollo sudaret. sed hic faventis Asiae suae numinis
timor erat. nec sane viris opibus armisque quicquam co- 4
piosius Syria; sed in manus tam ignavi regis inciderat,
ut nihil fuerit in Antiocho speciosius quam quod a Ro-
manis victus est. inpulere regem in id bellum illinc Tho- 5
as Aetoliae princeps, inhonoratam apud Romanos que-
rens adversus Macedonas militiae suae societatem, hinc
Annibal, qui in Africa victus, profugus et pacis inpatiens
hostem populo Romano toto orbe quaerebat. et quod 6
illud fuisset periculum, si se consiliis eius rex tradidis-
set, id est si Asiae viribus usus fuisset imperator Anni-

3*

Digitized by Google

bal? sed rex suis opibus et nomine regio fretus satis ha-
7 buit bellum movere. Europa iam dubio procul iure belli
ad Romanos pertinebat. hic Lysimachiam, urbem in lito-
re Thracio positam a maioribus suis, Antiochus ut heredi-
8 tario iure repetebat. hoc velut sidere Asiatici belli mota
tempestas. set maximus regum, contentus fortiter indi-
xisse bellum, cum ingenti strepitu ac tumultu movisset ex
Asia, occupatis statim insulis Graeciaeque litoribus otia
9 et luxus quasi victor agitabat. Euboean insulam continenti
adhaerentem tenui freto reciprocantibus aquis Euripus
abscindit. hic ille positis aureis sericisque tentoriis
sub ipso freti murmure, cum praefluentes aquae tibiis
fidibusque concinerent, conlatis undique quamvis per
hiemem rosis, ne non aliquo genere ducem ageret, vir-
10 ginum puerorumque dilectus habebat. talem ergo regem
iam luxuria sua debellatum Acilio Glabrione consule
populus Romanus in insula adgressus ipso statim ad-
11 ventus sui nuntio coëgit ab insula fugere. tum praeci-
pitem aput Thermopylas adsecutus, locum trecentorum
Laconum speciosa clade memorandum, ne ibi quidem
fiducia loci resistentem mari ac terra cedere coëgit.
12 statim et e vestigio itur in Syriam. classis regia Po-
lyxenidae Annibalique commissa — nam rex proelium
nec spectare poterat, — duce Aemilio Regillo, adre-
13 migantibus Rhodiis tota laceratur. ne sibi placeant
Athenae, in Antiocho vicimus Xerxen, in Aemilio Al-
cibiadem aequavimus, Epheso Salamina pensavimus.
14 tum consule Scipione, cui frater, ille modo victor Car-
thaginis Africanus, aderat voluntaria legatione, debel-
lari regem placet. et iam toto cesserat mari, sed nos
15 imus ulterius. Maeandrum ad amnem montemque Si-
pylum castra ponuntur. hic rex incredibile dictu quibus
16 auxiliis, quibus copiis consederat. trecenta milia pe-
ditum, equitum falcatorumque curruum non minor nu-
merus. elephantis ad hoc inmensae magnitudinis, auro
purpura argento et suo ebore fulgentibus, aciem utrim-
17 que vallaverat. sed haec omnia praepedita magnitudine
sua, ad hoc imbre, qui subito superfusus mira felicitate

Digitized by Google

Persicos arcus corruperat; primum trepidatio, mox fuga,
deinde triumphus fuerunt. victo et supplici pacem par- 18
temque regni dari placuit eo libentius, quod tam facile
cessisset.

XXV. BELLVM AETOLVM.

Syriaco bello successit, et debebat, Aetolum. victo II, 9
quippe Romanus Antiocho faces Asiatici belli perse-
quebatur. ergo Fulvio Nobiliori mandata ultio est. hic 2
protinus caput gentis Ambraciam, regiam Pyrrhi, ma-
chinis quatit. secuta deditio est. aderant Aetolorum 3
precibus Attici, Rhodii, et memineramus auxilii: sic
placuit ignoscere. serpsit tamen latius in proximos 4
bellum omnemque late Cephalleniam, Zacynthon et
quidquid insularum in eo mari inter Ceraunios montes
iugumque Maleum: Aetoli belli accessio fuerunt.

XXVI. BELLVM HISTRICVM.

Histri secuntur Aetolos; quippe bellantes eos II, 10
nuper adiuverant. et initia pugnae hosti prospera fue- 2
runt eademque exitii causa. nam cum Gnei Manlii
castra cepissent opimaeque praedae incubarent, epu-
lantes ac ludibundos plerosque, qui aut ubi essent prae
poculis nescientes, Appius Pulcher invadit. sic cum 3
sanguine et spiritu male partam revomuere victoriam.
ipse rex Aepulo equo inpositus, cum subinde crapula et
capitis errore lapsaret, captum sese vix et aegre, post-
quam expergefactus est, didicit.

XXVII. BELLVM GALLOGRAECVM.

Gallograeciam quoque Syriaci belli ruina con- II, 11
volvit. fuerint inter auxilia regis Antiochi, an fuisse 2
cupidus triumphi Manlius Vulso simulaverit, dubium;
at certe negatus est victori triumphus, quia causam 3
belli non adprobavit. ceterum gens Gallograecorum,
sicut ipsum nomen indicio est, mixta et adulterata est:
reliquiae Gallorum, qui Brenno duce vastaverant Grae-
ciam, orientem secuti, in media Asiae parte sederunt;

Digitized by Google

4 itaque, uti frugum semina mutato solo degenerant, sic
illa genuina feritas eorum Asiatica amoenitate mollita
5 est. duobus itaque proeliis fusi fugatique sunt, quamvis sub adventu hostis relictis sedibus in altissimos se
montes recepissent. Tolostobogi Olympum, Tectosagi
Magaba insederant. utrimque fundis sagittisque detracti
6 in perpetuam se pacem dediderunt. sed alligati miraculo quidam fuere, cum catenas morsibus et ore temptassent, cum offocandas invicem fauces praebuissent.
nam Orgiacontis uxor a centurione stuprum passa memorabili exemplo custodiam evasit, revolsumque adulteri hostis caput ad maritum reportavit.

XXVIII. BELLVM MACEDONICVM SECVNDVM.

II, 12 Dum aliae aliaeque gentes Syriaci belli secuntur
2 ruinam, Macedonia rursus se erexit. fortissimum populum memoria et recordatio suae nobilitatis agitabat,
et successerat Philippo filius Perses, qui semel in perpetuum victam esse Macedoniam non putabat ex gentis
3 dignitate. multo vehementius sub hoc Macedones quam
sub patre exurgunt. quippe Thracas in res suas traxerant, adque ita industriam Macedonum viribus Thracum, ferociam Thracum disciplina Macedonica tempe-
4 ravere. accessit his consilium ducis, qui situm regionum suarum a summo speculatus Haemo positis per
abrupta castris ita Macedoniam suam armis ferroque
vallaverat, ut non reliquisse aditum nisi a caelo ven-
5 turis hostibus videretur. tamen Marcio Philippo consule eam provinciam ingressus populus Romanus, exploratis diligenter accessibus per Astudam paludem
Perrhaebosque tumulos illa volucribus quoque, ut videbantur, invia accessit, regemque securum et nihil
tale metuentem subita belli inruptione deprehendit.
6 cuius tanta trepidatio fuit, ut pecuniam omnem in mare
iusserit mergi ne periret, et classem cremari ne incen-
7 deretur. Paulo consule, cum maiora et crebriora essent
inposita praesidia, per alias vias Macedonia deprensa
est, summa quidem arte et industria ducis, cum alia

Digitized by Google

minatus alia inrupisset. cuius adventus ipse adeo 8
terribilis regi fuit, ut interesse non auderet, sed ge-
renda ducibus bella mandaverit. absens ergo victus 9
fugit in maria insulamque Samothracen, fretus celebri
religione, quasi templa et arae possent defendere, quem
nec montes sui nec arma potuissent. nemo regum diu- 10
tius amissae fortunae conscientiam retinuit. supplex
cum scriberet ad imperatorem ab illo quo confugerat
templo nomenque epistolae notaret suum, regem addi-
dit. sed nec reverentior captae maiestatis alius Paulo
fuit. cum in conspectum venisset hostis, in tribunal 11
recepit et conviviis adhibuit liberosque admonuit suos
ut fortunam, cui tantum liceret, revererentur. inter 12
pulcherrimos hunc quoque populus Romanus de Ma-
cedonia duxit ac vidit triumphum, quippe cuius spec-
taculo triduum impleverit. primus dies signa tabulas- 13
que, sequens arma pecuniam transvexit, tertius cap-
tivos ipsumque regem adtonitum adhuc tamquam subito
malo et stupentem. sed multo prius gaudium victoriae 14
populus Romanus quam epistulis victoris praeceperat.
quippe eodem die, quo victus est Perses in Macedo-
nia, Romae cognitum est, cum duo iuvenes candidis 15
equis apud Iuturnae lacum pulverem et cruorem ab-
luebant. hi nuntiavere. Castorem et Pollucem fuisse
creditum volgo, quod gemini fuissent; interfuisse bello,
quod sanguine maderent; a Macedonia venire, quod
adhuc anhelarent.

XXVIIII. BELLVM ILLYRICVM SECVNDVM.

Macedonici belli contagio traxit Illyrios; si II, 13
quidem, ut Romanum a tergo distringerent, a Perse
rege conducti pecunia militaverunt. sine mora ab Ani- 2
cio praetore subiguntur. Scodram caput gentis delesse
suffecit; statim secuta deditio est. denique hoc bellum
ante finitum est quam geri Romae nuntiaretur.

XXX. BELLVM MACEDONICVM TERTIVM.

Quodam fato, quasi ita convenisset inter Poenos II, 14

Digitized by Google

et Macedonas ut tertio quoque vincerentur, eodem tem-
2 pore utrique arma moverunt. sed prior iugum excutit Macedo, aliquanto quam ante gravior, dum contemnitur.
3 causa belli prope erubescenda. quippe regnum pariter et bellum vir ultimae sortis Andriscus invaserat, dubium liber an servus, mercennarius certe; sed quia vulgo Philippus Persae filius vocabatur, regiam formam, regium nomen, animum quoque regis implevit.
4 igitur dum haec ipsa contemnit populus Romanus, Iuventio praetore contentus, virum non Macedonicis modo sed Thraciae quoque auxiliis ingentibus validum temere temptavit invalidus, quique non a veris regibus,
5 ab illo imaginario et scaenico rege superatus est. sed consul Metellus amissum cum legione praetorem plenissime ultus est. nam et Macedoniam servitute multavit et ducem belli deditum ab eo ad quem confugerat Thraciae regulo in urbem in catenis reduxit, hoc quoque illi in malis suis indulgente fortuna, ut de eo populus Romanus quasi de rege vero triumpharet.

XXXI. BELLVM PVNICVM TERTIVM.

II, 15 Tertium Punicum bellum et tempore exiguum (nam quadriennio raptum est) et in comparationem priorum minimum labore (non enim tam cum viris quam cum ipsa urbe pugnatum est) et plane maximum eventu: quippe
2 tandem Carthago finita est. adquin si quis trium temporum momenta consideret, primo commissum est Punicum bellum, profligatum secundo, tertio vero confectum
3 est. sed huius causa belli, quod contra foederis legem adversus Numidas quidem, sed parassent classem et ex-
4 ercitum. frequens autem Massinissa finis territabat; sed huic ut bono socioque regi favebatur. cum de bello sede-
6 et, de belli fine tractatum est. Cato inexpiabili odio de-
ius dam esse Carthaginem, et cum de alio consuleretur,
7 der untiabat, Scipio Nasica servandam, ne metu ablato
inposi ae luxuriari felicitas urbis inciperet; medium sena-
est, sui it, ut urbs tantum loco moveretur. nihil enim spe-
debatur quam esse Carthaginem, quae non ti-

Digitized by Google

meretur. igitur Manilio Censorinoque consulibus popu- 7
lus Romanus adgressus Carthaginem spe pacis iniecta
traditam a volentibus classem sub ipso ore urbis incen-
dit. tum evocatis principibus, si salvi esse vellent, ut 8
migrarent finibus imperavit. quod pro rei atrocitate adeo
movit iras, ut extrema mallent. comploratum igitur pu-
blice statim et pari voce clamatum est 'ad arma!' sedit- 9
que sententia, quoquo modo rebellandum; non quia iam
spes ulla superesset, sed quia patriam suam mallent ho-
stium quam suis manibus everti. qui rebellantium fuerit 10
furor, vel hinc intellegi potest, quod in usum novae clas-
sis tecta domuum resciderunt; in armorum officinis au-
rum et argentum pro aere ferroque conflatum est, in tor-
mentorum vincula crinis suos matronae contulerunt.
Mancino deinde consule terra marique fervebat obsidio.
operti portus, nudatus est primus et sequens, iam et ter- 11
tius murus, cum tamen Byrsa, quod nomen arci fuit,
quasi altera civitas resistebat. quamvis profligato urbis 12
excidio tamen fatale Africae nomen Scipionum videbatur.
igitur in alium Scipionem conversa res publica finem
belli reposcebat. hunc Paulo Macedonico procreatum
Africani illius magni filius decus gentis adsumpserat,
hoc scilicet fato, ut quam urbem concusserat avus nepos
eius everteret. sed quem ad modum maxime mortiferi 13
morsus solent esse morientium bestiarum, sic plus nego-
tii fuit cum semiruta Carthagine quam cum integra. con-
pulsis in unam arcem hostibus portum quoque mari Ro- 14
manus obstruxerat. illi alterum sibi portum ab alia urbis
parte foderunt, nec ut fugerent; sed qua nemo illos nec
evadere posse credebat, inde quasi nata subito classis
erupit, cum interim iam diebus, iam noctibus nova ali- 15
qua moles, nova machina, nova perditorum hominum
manus quasi ex obruto incendio subita de cineribus
flamma prodibat. deploratis novissime rebus triginta sex 16
milia virorum se dediderunt, quo minus credas, duce
Hasdrubale. quanto fortius femina et uxor ducis! quae 17
conprehensis duobus liberis a culmine se domus in me-
dium misit incendium, imitata reginam quae Carthagi-

Digitized by Google

18 nem condidit. quanta urbs deleta sit, ut de ceteris ta-
ceam, de ignis mora probari potest. quippe per continuos
decem et septem dies vix potuit incendium extingui quod
domibus ac templis suis sponte hostes inmiserant; ut,
quatenus urbs eripi Romanis non poterat, triumphus
arderet.

XXXII. BELLVM ACHAICVM.

II, 16 Quasi saeculum illud eversionibus urbium curreret,
Carthaginis ruinam statim Corinthus excepit, Achaiae
caput, Graeciae decus, inter duo maria, Ionium et Ae-
gaeum, quasi spectaculo exposita. haec — facinus indi-
gnum — ante oppressa est quam in numero certorum ho-
2 stium referretur. Critolaus causa belli, qui libertate a
Romanis data adversus ipsos usus est legatosque Roma-
3 nos, dubium an et manu, certe oratione violavit. igitur
Metello ordinanti cum maxime Macedoniae *statum* man-
data est ultio; et hinc Achaicum bellum. ac primum Cri-
tolai manum Metellus consul per patentis Elidos campos
toto cecidit Alphio. et uno proelio peractum erat bellum;
iam enim urbem ipsam terrebat obsidio; sed — fata re-
rum — cum Metellus dimicasset, ad victoriam Mummius
5 intervenit. hic alterius ducis Diaei exercitum sub ipsis
Isthmi faucibus fudit geminosque portus sanguine infe-
cit. tum ab incolis deserta civitas direpta primum, deinde
6 tuba praecinente deleta est. quid signorum, quid ve-
stium quidve tabularum raptum incensumque adque
proiectum est! quantas opes et abstulerit et cremaverit
hinc scias, quod quidquid Corinthii aeris toto orbe lau-
7 datur incendio superfuisse comperimus. nam et aeris no-
tam pretiosiorem ipsa opulentissimae urbis fecit ruina,
quia incendio permixtis plurimis statuis atque simulacris
aeris auri argentique venae in commune fluxerunt.

XXXIII. RES IN HISPANIA GESTAE.

II, 17 Vt Carthaginem Corinthus, ita Corinthum Numan-
tia secuta est; nec deinde orbe toto quicquam intactum
2 armis fuit. post illa duo clarissimarum urbium incendia
late atque passim, nec per vices, sed simul pariter quasi

unum undique bellum fuit; prorsus ut scintillae quasi agi-
tantibus ventis diffudisse quaedam belli incendia orbe
toto viderentur.
Hispaniae numquam animus fuit adversum nos uni- 3
versae consurgere, numquam conferre vires suas libuit,
neque aut imperium experiri aut libertatem tueri suam
publice. alioquin ita undique mari Pyrenaeoque vallata
est, ut ingenio situs ne adiri quidem potuerit. sed ante 4
a Romanis obsessa est quam se ipsa cognosceret, et sola
omnium provinciarum vires suas postquam victa est in-
tellexit. in hac prope ducentos per annos dimicatum 5
est a primis Scipionibus in primum Caesarem Augustum,
non continuo nec cohaerenter, sed prout causae laces-
sierant, nec cum Hispanis initio, sed cum Poenis in Hi-
spania. inde contagium ac series causaeque bellorum.
Prima per Pyrenaeum iugum signa Romana Pu- 6
blius et Gneus Scipiones intulerunt proeliisque ingen-
tibus Annonem et Hasdrubalem fratres Annibalis ce-
ciderunt; raptaque erat impetu Hispania, nisi fortissimi
viri in ipsa victoria sua oppressi Punica fraude ceci-
dissent, terra marique victores. igitur quasi novam in- 7
tegramque provinciam ultor patris et patrui Scipio ille
mox Africanus invasit, isque statim capta Carthagine
et aliis urbibus, non contentus Poenos expulisse, sti-
pendiariam nobis provinciam fecit, omnes citra ultra-
que Hiberum subiecit imperio, primusque Romanorum
ducum victor ad Gades et Oceani ora pervenit. plus
est provinciam retinere quam facere. itaque per partes 8
iam huc, iam illuc missi duces, qui ferocissimas et in
id tempus liberas gentes ideoque inpatientes iugi multo
labore nec incruentis certaminibus servire docuerunt.
Cato ille censorius Celtiberos, id est robur Hispaniae, 9
aliquot proeliis fregit. Gracchus, pater ille Gracchorum,
eosdem centum et quinquaginta urbium eversione mul-
tavit. Metellus ille, qui ex Macedonia cognomen me- 10
ruerat, et Celtibericus fieri meruit, cum et Contrebiam
memorabili cepisset exemplo et Nertobrigae maiore
gloria pepercisset. Lucullus Turdulos atque Vaccaeos, 11

Digitized by Google

de quibus ille Scipio posterior singulari certamine, cum
12 rex fuisset provocator, opima rettulerat. Decimus Brutus aliquanto latius Celticos Lusitanosque et omnis Callaeciae populos formidatumque militibus flumen Oblivionis, peragratoque victor Oceani litore non prius signa convertit quam cadentem in maria solem obrutumque aquis ignem non sine quodam sacrilegii metu et horrore deprendit.
13 Sed tota certaminum moles cum Lusitanis fuit et Numantinis. nec inmerito. quippe solis gentium Hispaniae duces contigerunt. fuisset et cum omnibus Celtiberis, nisi dux illius motus initio belli vi oppressus
14 esset, summae vir audaciae, si processisset, Olyndicus, qui hastam argenteam quatiens quasi caelo missam vaticinanti similis omnium in se mentes converterat. set cum pari temeritate sub nocte castra consulis adisset,
15 iuxta tentorium ipsum pilo vigilis exceptus est. ceterum Lusitanos Viriatus erexit, vir calliditatis acerrimae. qui ex venatore latro, ex latrone subito dux adque imperator et, si fortuna cessisset, Hispaniae Romulus, non contentus libertatem suorum defendere, per quattuordecim annos omnia citra ultraque Hiberum et Ta-
16 gum igni ferroque populatus, castra etiam praetorum et praesidia adgressus, Claudium Vnimanum paene ad internicionem exercitus cecidit et insignia trabeis et fascibus nostris quae ceperat in montibus suis tropaea
17 fixit. tandem eum iam Fabius Maximus consul oppresserat; sed a successore Popilio violata victoria est. quippe qui conficiendae rei cupidus, fractum ducem et extrema deditionis agitantem per fraudem et insidias et domesticos percussores adgressus, hanc hosti gloriam dedit, ut videretur aliter vinci non posse.

XXXIIII. BELLVM NVMANTINVM.

II, 18 Numantia quantum Carthaginis, Capuae, Corinthi opibus inferior, ita virtutis nomine et honore par omnibus, summumque, si vero aestimes, Hispaniae decus.
2 quiratque p sine muro, sine turribus, modice edito

in tumulo aput flumen *Durium* sita, quattuor milibus
Celtiberorum quadraginta exercitum per annos unde-
cim sola sustinuit, nec sustinuit modo, sed saevius ali-
quando perculit pudendisque foederibus adfecit. no-
vissime, cum invictam esse constaret, opus fuit eo qui
Carthaginem everterat.

Non temere, si fateri licet, ullius causa belli in- 3
iustior. Segidenses, socios et consanguineos suos, Ro-
manorum manibus elapsos, susceperant. habita pro his 4
deprecatio nihil valuit. cum se ab omni bellorum con-
tagione removerent, in legitimi foederis pretium iussi
arma deponere. hoc sic a barbaris acceptum, quasi
manus absciderentur. itaque statim Megaravico fortis-
simo duce ad arma conversi. Pompeium proelio ad-
gressi, foedus tamen maluerunt, cum debellare potuis-
sent; Hostilium deinde Mancinum: hunc quoque adsi- 5
duis caedibus ita subegerunt, ut ne oculos quidem aut
vocem Numantini viri quisquam sustineret. tamen cum 6
hoc quoque foedus maluere, contenti armorum manu-
biis, cum ad internicionem saevire potuissent. sed non 7
minus Numantini quam Caudini illius foederis flagrans
ignominia aut pudore populus Romanus, dedecus qui-
dem praesentis flagitii deditione Mancini expiavit, ce- 8
terum duce Scipione, Carthaginis incendiis ad excidium
urbium inbuto, tandem etiam in ultionem excanduit.
sed tum acrius in castris quam in campo, nostro cum 9
milite quam cum Numantino proeliandum fuit. quippe 10
adsiduis et iniustis et servilibus maxime operibus ad-
triti ferre plenius vallum, quia arma nescirent, luto
inquinari, quia sanguine nollent, iubebantur. ad hoc
scorta, calones, sarcinae nisi ad usum necessariae am-
putantur. tanti esse exercitum quanti imperatorem vere 11
proditum est. sic redacto in disciplinam milite com-
missa acies, quodque nemo visurum se umquam spera-
verat factum, ut fugientes Numantinos quisquam vi-
deret. dedere etiam se volebant, si toleranda viris im- 12
perarentur. sed cum Scipio veram vellet et sine ex-
ceptione victoriam, eo necessitatum conpulsi primum

Digitized by Google

ut destinata morte in proelium ruerent, cum se prius
epulis quasi inferiis implevissent carnis semicrudae et
celiae; sic vocant indigenam ex frumento potionem.
13 intellectum ab imperatore consilium, itaque non est
permissa pugna morituris. cum fossa atque lorica quat-
tuorque castris circumdatos fames premeret, a duce
orantes proelium, ut tamquam viros occideret, ubi non
14 impetrabant, placuit eruptio. sic conserta manu plurimi
occisi, et cum urgueret fames, aliquantisper inde vi-
xerunt. novissime consilium fugae sedit; sed hoc quo-
que ruptis equorum cingulis uxores ademere, summo
15 scelere per amorem. itaque deplorato exitu in ultimam
rabiem furoremque conversi, postremo Rhoecogene duce
se, suos, patriam ferro veneno, subiecto igne undique
16 peregerunt. macte [esse] fortissimam et meo iudicio bea-
tissimam in ipsis malis civitatem. adseruit cum fide so-
cios, populum orbis terrarum viribus fultum tam parva
manu aetate tam longa sustinuit. novissime maximo
duce oppressa civitas nullum de se gaudium hosti re-
17 liquit. unus enim vir Numantinus non fuit qui in ca-
tenis duceretur; praeda, ut de pauperrimis, nulla: arma
ipsi cremaverunt. triumphus fuit tantum de nomine.
II, 19 Hactenus populus Romanus pulcher, egregius, pius,
sanctus adque magnificus; reliqua saeculi, ut grandia
aeque, ita vel magis turbida et foeda, crescentibus cum
2 ipsa magnitudine imperii vitiis; adeo ut, si quis hanc
tertiam eius aetatem transmarinam, quam ducentorum
annorum fecimus, dividat, centum hos priores, quibus
Africam, Macedoniam, Syriam, Hispaniam domuit, au-
3 reos, sicut poëtae canunt, iure meritoque fateatur, cen-
tum sequentes ferreos plane et cruentos et si quid im-
manius; quippe quibus cum Iugurthinis, Cimbricis, Mi-
thridaticis, piraticis, Parthicis bellis***, Gallicis atque
Germanicis, quibus caelum ipsum gloria ascendit, Grac-
chanas Drusianasque caedes, ad hoc servilia bella mi-
4 scuerit et, ne quid turpitudini desit, gladiatoria. denique
in se ipse conversus Marianis atque Sullanis, novissime
Pompei et Caesaris manibus, quasi per rabiem et fu-

Digitized by Google

rorem — nefas! — semet ipse laceravit. quae etsi 5
iuncta inter se sunt omnia atque confusa, tamen quo
melius appareant, simul et ne scelera virtutibus ob-
strepant, separatim referentur, priusque, ut coepimus,
iusta illa et pia cum exteris gentibus bella memora-
bimus, ut magnitudo crescentis in dies imperii appa-
reat; tum ad illa civium scelera turpesque et inpias
pugnas revertemur.

XXXV. BELLVM ASIATICVM.

Victa ad occasum Hispania populus Romanus ad II, 20
orientem pacem agebat, nec pacem modo, sed inusitata
et incognita quadam felicitate relictae regiis heredita-
tibus opes et tota insemel regna veniebant. Attalus rex 2
Pergamenorum, regis Eumenis filius, socii quondam
commilitonisque nostri, testamentum reliquit: 'populus
Romanus bonorum meorum heres esto'. in bonis re-
giis haec fuerunt***. adita igitur hereditate provinciam 3
populus Romanus non quidem bello nec armis, sed,
quod aequius, testamenti iure retinebat. sed hanc diffi- 4
cile dictu est utrum facilius amiserit populus Romanus
an recuperaverit. Aristonicus, regii sanguinis ferox iu-
venis, urbis regibus parere consuetas partim facile sol-
licitat, paucas resistentis, Myndon, Samon, Colophona
vi recepit, Crassi quoque praetoris cecidit exercitum
ipsumque cepit. sed ille memor et familiae et Romani 5
nominis custodem sui barbarum virgula excaecat et in
exitium sui, quod volebat, ita concitat. mox a Per- 6
perna domitus et captus et per deditionem in vinculis
habitus. Aquilius Asiatici belli reliquias confecit, mix- 7
tis — nefas! — veneno fontibus ad deditionem quarun-
dam urbium. quae res ut maturam, ita infamem fecit
victoriam, quippe cum contra fas deum moresque ma-
iorum medicaminibus inpuris in id tempus sacrosancta
Romana arma violasset.

XXXVI. BELLVM IVGVRTHINVM.

Haec ad orientem; sed non ad meridianam pla- III, 1

Digitized by Google

gam eadem quies. quis speraret post Carthaginem ali-
2 quod in Africa bellum? atquin non leviter se Numidia
concussit, et fuit in Iugurtha quod post Annibalem ti-
meretur. quippe rex callidissimus populum Romanum
armis invictum opibus adgressus est; set citra spem
omnium fortuna cessit, ut rex fraude praecipuus fraude
3 caperetur. hic, Massinissa avo, Micipsa patre per adop-
tionem, cum interficere fratres statuisset agitatus regni
cupiditate, nec illos magis quam senatum populumque
Romanum, quorum in fide et in clientela regnum erat,
4 metueret, primum scelus mandat insidiis. potitus Hiem-
psalis capite cum se in Adherbalem convertisset isque
Romam profugisset, missa per legatos pecunia traxit
5 in sententiam suam senatum. et haec eius fuit de nobis
prima victoria. missos deinde, qui regnum inter illum
Adherbalemque dividerent, similiter adgressus, cum in
Scauro ipsos Romani imperii mores expugnasset, in-
choatum nefas perfecit audacia. sed non diu latent
6 scelera. corruptae nefas legationis erupit, placuitque
7 persequi bello parricidam. primus in Numidiam Cal-
purnius Bestia consul inmittitur; sed rex, expertus for-
tius adversus Romanos aurum esse quam ferrum, pacem
8 emit. cuius flagitii reus cum interveniente publica fide
a senatu arcesseretur, pari audacia et venit et conpe-
titorem imperii Massinissae Massivam inmisso percus-
9 sore confecit. haec altera contra regem causa belli fuit.
igitur sequens ultio mandatur Albino. set huius quo-
que — pro dedecus! — frater ita corrupit exercitum,
ut voluntaria nostrorum fuga vinceret Numida castris-
que poteretur, addito etiam turpi foedere in pretium
10 salutis, quo quos emerat dimisit exercitus. tandem in
ultionem non tam imperii Romani quam pudoris Me-
tellus adsurgit, qui callidissime hostem nunc precibus
nunc minis, iam simulata iam vera fuga eludentem ar-
11 tibus suis adgressus est. agrorum atque vicorum po-
pulatione nec contentus in ipsa Numidiae capita impe-
tum fecit; et Zamam quidem frustra adivit, ceterum
Thalam, gravem armis thensaurisque regiis, diripuit.

Digitized by Google

tunc urbibus exutum regem et iam finium suorum re- 12
gnique fugitivum per Mauros adque Gaetuliam seque-
batur. postremo Marius auctis admodum copiis, cum 13
pro obscuritate generis sui capite censos sacramento
adegisset, iam fusum et saucium regem adortus, non
facilius tamen vicit quam si integrum ac recentem. hic 14
et urbem ab Hercule conditam Capsam, in media Africa
siti anguibus harenisque vallatam, mira quadam feli-
citate superavit, et saxeo inditam monti Mulucham
urbem per Ligurem aditu arduo inaccessoque penetra-
vit. mox non ipsum modo, sed Bocchum quoque Mau- 15
retaniae regem, iure sanguinis Numidas vindicantem,
aput oppidum Cirtam graviter cecidit. qui ubi diffisus 16
rebus suis alienae cladis accessio fieri timet, pretium
foederis adque amicitiae regem facit. sic fraudulen- 17
tissimus regum fraude gener soceri sui in insidias de-
ductus Sullae in manum traditur, tandemque opertum
catenis Iugurtham in triumpho populus Romanus aspe-
xit. sed ille quoque, quamvis victus ac vinctus, vidit 18
urbem, quam venalem et quandoque perituram, si ha-
buisset emptorem, frustra cecinerat. iam, ut venalis
fuisset, habuit emptorem; cum illum evaserat, certum
erat non esse perituram.

XXXVII. BELLVM ALLOBROGVM.

Sic ad meridiem populus Romanus. multo atrocius III, 2
et multipliciter magis a septentrione venientem * * *.
nihil hac plaga infestius. atrox caelum, perinde in- 2
genia. omni igitur tractu violentus hostis, a dextris
atque laevis et a medio septentrionis erupit.

Prima trans Alpes arma nostra sensere Saluvii, 3
cum de eis fidissima atque amicissima civitas Massilia
quereretur; Allobroges deinde et Arverni, cum adver- 4
sus eos similes Haeduorum querellae opem et auxilium
nostrum flagitarent: utriusque victoriae testes Isara et
Vindelicus amnes et inpiger fluminum Rhodanus. ma- 5
ximus barbaris terror elephanti fuere, inmanitati gen-
tium pares. nihil tam conspicuum in triumpho quam

Digitized by Google

rex ipse Vituitus discoloribus in armis argenteoque
6 carpento, qualis pugnaverat. utriusque victoriae quod
quantumque gaudium fuerit, vel hinc aestimari potest,
quod et Domitius Ahenobarbus et Fabius Maximus
ipsis quibus dimicaverant locis saxeas erexere turres,
et desuper exornata armis hostilibus tropaea fixerunt,
cum hic mos inusitatus fuerit nostris. numquam enim
populus Romanus hostibus domitis victoriam expro-
bravit.

XXXVIII. BELLVM CIMBRICVM TEVTONICVM TIGVRINVM.

III, 3 Cimbri, Teutoni atque Tigurini ab extremis Gal-
liae profugi, cum terras eorum inundasset Oceanus,
2 novas sedes toto orbe quaerebant, exclusique et Gallia
et Hispania cum in Italiam demigrarent, misere legatos
in castra Silani, inde ad senatum, petentes ut Martius
populus aliquid sibi terrae daret quasi stipendium, ce-
terum ut vellet manibus atque armis suis uteretur.
3 sed quas daret terras populus Romanus agrariis legi-
bus inter se dimicaturus? repulsi igitur, quod nequi-
4 verant precibus, armis petere coeperunt. sed nec pri-
mum impetum barbarorum Silanus, nec secundum Ma-
nilius, nec tertium Caepio sustinere potuerunt; omnes
5 fugati, exuti castris. actum erat, nisi Marius illi sae-
culo contigisset. ille quoque non ausus congredi sta-
tim militem tenuit in castris, donec invicta illa rabies
et impetus, quem pro virtute barbari habent, con-
6 senesceret. recessere igitur increpantes et — tanta
erat capiendae urbis fiducia — consulentes, si quid
ad uxores suas mandarent. nec segnius quam minati
fuerant tripertito agmine in Alpes, id est claustra
7 Italiae, ferebantur. Marius mira statim velocitate oc-
cupatis compendiis praevenit hostem, prioresque Teu-
tonas sub ipsis Alpium radicibus adsecutus in loco
quem Aquas Sextias vocant quo — fidem numinum! —
8 proelio oppressit! vallem fluviumque medium hostes
tenebant, nostris aquarum nulla copia. consultone id

egerit imperator, an errorem in consilium verterit,
dubium; certe necessitate acta virtus victoriae causa
fuit. nam flagitante aquam exercitu, 'si viri estis,' 9
inquit 'en, illic habetis.' itaque tanto ardore pugna-
tum est, ea caedes hostium fuit, ut victor Romanus
cruento flumine non plus aquae biberit quam sangui-
nis barbarorum. certe rex ipse Teutobodus, quater- 10
nos senosque equos transilire solitus, vix unum, cum
fugeret, ascendit, proximoque in saltu conprehensus
insigne spectaculum triumphi fuit. quippe vir pro-
ceritatis eximiae super tropaea sua eminebat.

Sublatis funditus Teutonis in Cimbros convertitur. 11
hi iam — quis crederet? — per hiemem, quae altius
Alpes levat, Tridentinis iugis in Italiam provoluti ve-
luti ruina descenderant. Athesim flumen non ponte nec 12
navibus, sed quadam stoliditate barbarica primum cor-
poribus adgressi, postquam retinere amnem manibus
et clipeis frustra temptaverant, ingesta silva obrutum
transiluere: si statim infesto agmine urbem petissent, 13
grande discrimen; sed in Venetia, quo fere tractu Ita-
lia mollissima est, ipsa soli caelique clementia robur
elanguit. ad hoc panis usu carnisque coctae et dulce-
dine vini mitigatos Marius in tempore adgressus est.
venere ipsi — nam metus in barbaris nulla vestigia — 14
et diem pugnae a nostro imperatore petierunt; et sic
proximum dedit. in patentissimo, quem Raudium vo-
cant, campo concurrere. inde milia sexaginta quinque
cecidere, hinc trecentis minus; per omnem diem con-
ciditur barbarus. istic quoque imperator addiderat vir- 15
tuti dolum, secutus Annibalem artemque Cannarum;
primum nebulosum nanctus diem, ut hosti inopinatus
occurreret, tum ventosum quoque, ut pulvis in oculos
et ora ferretur, tum acie conversa in orientem, ut,
quod ex captivis mox cognitum est, ex splendore ga-
learum aere repercusso quasi ardere caelum videretur.
nec minor cum uxoribus eorum pugna quam cum ipsis 16
fuit; cum obiectis undique plaustris atque carpentis
altae desuper securibus contisque pugnarent. perinde 17

Digitized by Google

speciosa mors earum fuit quam pugna. nam cum missa
ad Marium legatione libertatem ac sacerdotium non
inpetrassent (nec fas erat), suffocatis elisisque passim
infantibus suis aut mutuis concidere vulneribus aut
vinculo e crinibus suis facto ab arboribus iugisque
18 plaustrorum pependerunt. Boiorix rex in prima acie
dimicans inpigre nec inultus occiditur.

Tertia Tigurinorum manus, quae quasi in sub-
sidio Noricos insederat Alpium tumulos, in diversa
19 elapsa fuga ignobili et latrociniis evanuit. hunc tam lae-
tum tamque felicem liberatae Italiae adsertique imperii
nuntium non per homines, ut solebat, populus Romanus
20 accepit, sed per ipsos, si credere fas est, deos. quippe
eodem die quo gesta res est visi pro aede Pollucis et
Castoris iuvenes laureatas praetori litteras dare, fre-
quensque in spectaculo rumor victoriae Cimbricae * * *
quod in gladiatorio munere fieri solet 'feliciter!' dixit.
21 quo quid admirabilius, quid insignius fieri potest?
quippe velut elata montibus suis Roma spectaculo belli
interesset, uno eodemque momento, cum in acie Cim-
bri succumberent, populus in urbe plaudebat.

XXXVIIII. BELLVM THRACIVM.

III, 4 Post Macedonas, si dis placet, Thraces rebellant,
illi quondam tributarii Macedonum; nec in proximas
modo provincias contenti incurrere, Thessaliam atque
Delmatiam, in Adriaticum mare usque venerunt; eo-
que fine retenti, quasi interveniente natura, contorta
2 in ipsas aquas tela miserunt. nihil interim per id omne
tempus residuum crudelitatis fuit in captivos saevien-
tibus: litare dis sanguine humano, bibere in ossibus
capitum, cuiusque modi ludibriis foedare mortem tam
igni quam fumo, partus quoque gravidarum mulierum
3 extorquere tormentis. saevissimi omnium Thracum
Scordisci fuere, sed calliditas quoque ad robur ac-
4 cesserat: silvarum et montium situs cum ingenio con-
sentiebant. itaque non fusus modo ab his aut fugatus,
sed — simile prodigio — omnino totus interceptus

Digitized by Google

exercitus quem duxerat Cato. Didius vagos et libera 5
populatione diffusos intra suam reppulit Thraciam.
Drusus ulterius egit et vetuit transire Danuvium. Mi-
nucius toto vastavit Hebro, multis quidem amissis,
dum perfidum glacie flumen equitatur. Volso Rhodo- 6
pen Haemumque penetravit. Curio Dacia tenus venit,
sed tenebras saltuum expavit. Appius in Sarmatas us-
que pervenit, Lucullus ad terminum gentium Tanain
lacumque Maeotim. nec aliter cruentissimi hostium 7
quam suis moribus domiti. quippe in captivos igni
ferroque saevitum est; sed nihil barbaris atrocius vi-
sum est quam quod abscisis manibus relicti vivere
superstites poenae suae iubebantur.

XL. BELLVM MITHRIDATICVM.

Ponticae gentes a septentrione in sinistrum iacent, III, 5
a Pontico cognominatae mari. harum gentium atque
regionum rex antiquissimus Aeetas, post Artabazes,
a septem Persis oriündus, inde Mithridates, omnium
longe maximus. quippe cum quattuor Pyrrho, trede- 2
cim anni Annibali suffecerint, ille per quadraginta an-
nos restitit, donec tribus ingentibus bellis subactus
felicitate Sullae, virtute Luculli, magnitudine Pompei
consumeretur. causam quidem illius belli praetenderat 3
aput Cassium legatum, adtrectari terminos suos a Ni-
comede Bithyno; ceterum elatus animis ingentibus
Asiae totius et, si posset, Europae cupiditate flagra-
bat. spem ac fiduciam dabant nostra vitia. quippe cum 4
civilibus bellis distringeremur, invitabat occasio, nu-
dumque latus imperii ostendebant procul Marius, Sulla,
Sertorius. inter haec rei publicae vulnera et hos tu- 5
multus repente quasi captato tempore in lassos simul
atque districtos subitus turbo Pontici belli ab ultima
veluti specula septentrionis erupit.

Primus statim impetus belli Bithyniam rapuit, Asia 6
inde pari terrore correpta est, nec cunctanter ad regem
ab urbibus nostris populisque descitum est. aderat, in- 7
stabat, saevitia quasi virtute utebatur. nam quid atro-

Digitized by Google

cius uno eius edicto, cum omnes qui in Asia forent
Romanae civitatis homines interfici iussit? tum quidem
domus templa et arae, humana omnia adque divina
8 iura violata sunt. sed hic terror Asiae Europam quo
que regi aperiebat. itaque missis Archelao Neoptolemo-
que praefectis, excepta Rhodo, quae pro nobis firmius
stetit, ceterae Cyclades, Delos, Euboea et ipsum Grae-
9 ciae decus Athenae tenebantur. Italiam iam ipsamque
urbem Romam regius terror adflabat. itaque L. Sulla
festinat, vir armis optimus, parique violentia ruentem
10 ulterius hostem quadam quasi manu reppulit. primum-
que Athenas urbem, — quis crederet? — frugum pa-
rentem, obsidione ac fame ad humanos cibos conpulit;
mox subrutus Piraei portus sex aut amplius muris cin-
ctus. postquam domuerat ingratissimos hominum, ta-
men, ut ipse dixit, in honorem mortuorum sacris suis
11 famaeque donavit. mox cum Euboea atque Boeotia
praesidia regis depulisset, omnis copias uno apud Chae-
roniam, apud Orchomenon altero bello dissipavit, sta-
timque in Asiam transgressus ipsum opprimit. et de-
bellatum foret, nisi de Mithridate triumphare cito quam
12 vere maluisset. ac tum quidem hunc Asiae statum Sulla
dederat. ictum cum Ponticis foedus, recepit Bithyniam
a rege Nicomedes, Ariobarzanes Cappadociam, Asia
rursus nostra, ut coeperat, Mithridates tantum repul-
sus. itaque non fregit ea res Ponticos, sed incendit.
13 quippe rex Asia et Europa quodam modo inescatus
non iam quasi alienam, sed, quia amiserat, quasi ra-
14 ptam belli iure repetebat. igitur ut extincta parum
fideliter incendia maiore flamma revivescunt, ita
ille de integro, auctis maiorem in modum copiis, tota
denique regni sui mole in Asiam rursus mari terra
fluminibusque veniebat.
15 Cyzicus, nobilis civitas, arce, moenibus, portu
turribusque marmoreis Asiaticae plagae litora inlustrat.
hanc ille quasi alteram Romam toto invaserat bello.
16 sed fiduciam oppidanis resistendi nuntius fecit, docens
adventare Lucullum, qui — horribile dictu — per

Digitized by Google

medias hostium naves utre suspensus et pedibus iter
gubernans, videntibus procul quasi marina pristis
evaserat. mox clade conversa, cum ex mora obsidii 17
regem fames et ex fame pestilentia urgueret, receden-
tem Lucullus adsequitur adeoque caedit, ut Granicus
et Aesepus amnes cruenti redderentur. rex callidus 18
Romanaeque avaritiae peritus spargi aurum a fugien-
tibus et pecuniam iussit, qua sequentes moraretur.
nec felicior in mari quam terra fuga. quippe centum
amplius navium classem apparatu belli gravem Pon-
tico mari adgressa tempestas tam foeda strage lacera-
vit, ut navalis belli instar efficeret, planeque ut Lu- 19
cullus quodam cum fluctibus procellisque commercio
debellandum tradidisse regem ventis videretur. ad- 20
tritae iam omnes validissimi regni vires erant, sed
animus malis augebatur. itaque conversus ad proxi- 21
mas gentes totum paene orientem ac septentrionem
ruina sua involvit. Hiberi, Caspii, Albani et utrae-
que sollicitantur Armeniae, per quae omnia decus et
nomen et titulos gloriae Pompeio suo Fortuna quae-
rebat. qui ubi novis motibus ardere Asiam videt alios- 22
que ex aliis prodire reges, nihil cunctandum ratus,
priusquam inter se gentium robora coirent, statim
ponte navibus facto omnium ante se primus transiit Eu-
phratem regemque fugientem media nanctus Armenia
— quanta felicitas viri! — uno proelio confecit. no- 23
cturna ea dimicatio fuit et Luna in partibus. quippe
quasi commilitans cum dea a tergo se hostibus, a facie
Romanis praebuisset, Pontici per errorem longius ca-
dentis umbras suas quasi hostium corpora petebant. et 24
Mithridates quidem nocte illa debellatus est. nihil enim
postea valuit, quamquam omnia expertus more anguium,
qui optrito capite postremum cauda minantur. quippe 25
cum effugisset hostem Colchis tenus, iungere Bosporon,
inde per Thracen Macedoniamque et Graeciam transilire,
sic Italiam nec opinatus invadere — tantum cogitavit.
sed defectione civium Pharnacisque filii scelere prae- 26
ventus male temptatum veneno spiritum ferro expulit.

Digitized by Google

27 Gneus interim Magnus rebellis Asiae reliquias se-
quens per diversa gentium terrarumque volitabat. nam
suo orientem secutus Armenios, captae gentis satrapen
28 supplicem iussit regnare Tigranen. at in septentrione
Scythicum iter tamquam in mari stellis secutus Colchos
cecidit, ignovit Hiberiae, pepercit Albanis. regem Col-
chorum Orhozen, positis sub ipso Caucaso castris ius-
sit in plana descendere, at Arthocen, qui Hiberis im-
perabat, obsides liberos dare; Horolen etiam munera-
vit, ultro ab Albania sua lectum aureum et alia dona
29 mittentem. nec non in meridiem verso agmine Liba-
num Syriae Damascumque transgressus per nemora illa
odorata, per turis et balsami silvas Romana signa cir-
cumtulit. Arabes, si quid imperaret, praesto fuere.
30 Hierosolyma defendere temptavere Iudaei; verum haec
quoque et intravit et vidit illud grande inpiae gentis
arcanum patens, sub aurea vite cillum. dissidentibus-
que de regno fratribus arbiter factus regnare iussit
Hyrcanum; Aristobolum, quia renovabat imperium,
31 in catenas dedit. sic Pompeio duce populus Romanus
totam, qua latissima est, Asiam pervagatus, quam
extremam imperii habebat provinciam mediam fecit.
exceptis quippe Parthis, qui foedus maluerunt, et In-
dis, qui adhuc nos nec noverant, omnis Asia inter
rubrum et Caspium et Oceanum Pompeianis domita vel
oppressa signis tenebatur.

XLI. BELLVM PIRATICVM.

III, 6 Interim cum populus Romanus per diversa terra-
rum districtus est, Cilices invaserant maria sublatisque
commerciis, rupto foedere generis humani, sic maria
2 bello quasi tempestate praecluserant. audaciam perditis
furiosisque latronibus dabat inquieta Mithridaticis proe-
liis Asia, dum sub alieni belli tumultu exterique regis
3 invidia inpune grassantur. ac primum duce Isidoro
contenti proximo mari Cretam inter adque Cyrenas et
Achaiam sinumque Maleum, quod ab spoliis aureum ipsi
4 vocavere, latrocinabantur. missusque in eos Publius

Digitized by Google

Servilius, quamvis leves et fugaces myoparonas gravi
et Martia classe turbaret, non incruenta victoria su-
perat. sed nec mari summovisse contentus, validissi- 5
mas urbes eorum et diutina praeda abundantes, Phase-
lim et Olympum evertit Isaurosque ipsam arcem Cili-
ciae, unde conscius sibi magni laboris Isaurici cogno-
men adamavit. non ideo tamen tot cladibus domiti terra 6
se continere potuerunt; sed ut quaedam animalia,
quibus aquam terramque incolendi gemina natura est,
sub ipso hostis recessu inpatientes soli in aquas suas
resiluerunt, et aliquanto latius quam prius Siciliae
quoque litora et Campaniam nostram subito adventu
terrere voluerunt. sic Cilix dignus victoria Pompei 7
visus est et Mithridaticae provinciae factus accessio.
ille dispersam toto mari pestem semel et in perpetuum
volens extinguere divino quodam apparatu adgressus
est. quippe cum classibus et suis et socialibus Rhodio- 8
rum abundaret, pluribus legatis atque praefectis utra-
que Ponti et Oceani ora conplexus est. Gellius Tusco 9
mari inpositus, Plotius Siculo; Atilius Ligusticum
sinum, Pomponius Gallicum obsedit, Torquatus Balea-
ricum, Tiberius Nero Gaditanum fretum, qua primum
maris nostri limen aperitur, Libycum Lentulus Mar-
cellinus, Aegyptium Pompei iuvenes, Hadriaticum 10
Varro Terentius, Aegaeum et Ponticum et Pamphy-
lium Metellus, Asiaticum Caepio; ipsas Propontidos
fauces Porcius Cato sic obditis navibus quasi porta
obseravit. sic per omnis aequoris portus, sinus, la- 11
tebras, recessus, promunturia, freta, paeninsulas quid-
quid piratarum fuit quadam indagine inclusum est.
ipse Pompeius in originem fontemque belli Ciliciam; 12
nec hostes detractavere certamen. non ex fiducia, sed 13
quia oppressi erant, ausi videbantur; sed nihil tamen
amplius, quam ut ad primum ictum concurrerent. mox
ubi circumfusa undique rostra viderunt, abiectis statim
telis remisque plausu undique pari, quod supplicantium
signum fuit, vitam petiverunt. non alia tam incruenta 14
victoria usi umquam sumus, sed nec fideliori in poste-

Digitized by Google

rum. idque prospectum singulari consilio ducis, qui maritimum genus a conspectu longe removit maris et mediterraneis agris quasi obligavit, eodemque tempore et usum maris navibus recuperavit et terrae homines
15 suos reddidit. quid prius in hac mirere victoria? velocitatem? quadragensimo die parta est. an felicitatem? ne una quidem navis amissa est. an vero perpetuitatem? amplius piratae non fuerunt.

XLII. BELLVM CRETICVM.

III, 7 Creticum bellum, si vera volumus, nos fecimus; sola *enim* vincendi nobilem insulam cupiditas fecit. favisse Mithridati videbatur; hoc placuit armis vindi-
2 care. primus invasit insulam Marcus Antonius, cum ingenti quidem victoriae spe atque fiducia, adeo ut pluris catenas in navibus quam arma portaret. dedit itaque
3 poenas vaecordiae. nam plerasque naves intercepit hostis, captivaque corpora religantes velis ac funibus suspendere, ac sic velificantes triumphantium in modum
4 Cretes portibus suis adremigaverunt. Metellus deinde totam insulam igni ferroque populatus intra castella et urbes redegit, Cnoson Eleutheran et, ut Graeci dicere
5 solent, urbium matrem Cydoneam; adeoque saeve in captivos consulebatur, ut veneno se plerique conficerent, alii deditionem suam ad Pompeium absentem mit-
6 terent. et cum ille res in Asia gerens, eo quoque praefectum misisset Antonium in alienam provinciam, inritus fuit, eoque infestior Metellus in hostes ius victoris exercuit, victisque Lasthene et Panare, Cydoneae ducibus, victor rediit. nec quicquam tamen amplius de tam famosa victoria quam cognomen Creticum reportavit.

XLIII. BELLVM BALEARICVM.

III, 8 Quatenus Metelli Macedonici domus bellicis agnominibus adsueverat, altero ex liberis eius Cretico facto mora non fuit quin alter quoque Balearicus vocaretur.
2 Baleares per id tempus insulae piratica rabie maria

Digitized by Google

corruperant. homines feros atque silvestres mireris
ausos a scopulis suis saltem maria prospicere. ascen 3
dere etiam inconditas rates et praeternavigantes sub-
inde inopinato impetu terruere. set cum venientem ab 4
alto Romanam classem prospexissent, praedam putan-
tes, ausi etiam occurrere, et primo impetu ingenti la-
pidum saxorumque nimbo classem operuerunt. tribus 5
quisque fundis proeliantur. certos esse quis miretur
ictus, cum haec sola genti arma sint, id unum ab in-
fantia studium? cibum puer a matre non accipit, nisi
quem ipsa monstrante percusserit. sed non diu lapida-
tione Romanos terruere. nam postquam comminus ven- 6
tum est expertique rostra et pila venientia, pecudum
in morem clamore sublato petiverunt fuga litora, di-
lapsique in proximos tumulos quaerendi fuerunt ut vin-
cerentur.

XLIIII. EXPEDITIO IN CYPRVM.

Aderat fatum insularum. igitur et Cypros recepta III, 9
sine bello. insulam veteribus divitiis abundantem et ob 2
hoc Veneri sacram Ptolemaeus regebat. sed divitiarum 3
tanta erat fama, nec falso, ut victor gentium populus et
donare regna consuetus P. Clodio tribuno plebis duce
socii vivique regis confiscationem mandaverit. et ille 4
quidem ad rei famam veneno fata praecepit. ceterum 5
Porcius Cato Cyprias opes liburnis per Tiberinum osti-
um invexit. quae res latius aerarium populi Romani
quam ullus triumphus implevit.

XLV. BELLVM GALLICVM.

Asia Pompei manibus subacta reliqua, quae resta- III, 10
bant in Europa, Fortuna in Caesarem transtulit. re- 2
stabant autem inmanissimi gentium Galli atque Germa-
ni et quamvis toto orbe divisi, tamen quia vincere li-
buit, Britanni.

Primus Galliae motus ab Helvetiis coepit, qui Rho-
danum inter et Rhenum siti, non sufficientibus terris
venere sedem petitum, incensis moenibus suis; hoc sa-

Digitized by Google

3 cramentum fuit, ne redirent. sed petito tempore ad
deliberandum, cum inter moras Caesar Rhodani ponte
rescisso fugam abstulisset, statim bellicosissimam gen-
tem sic in sedes suas quasi greges in stabulum pastor
4 reduxit. sequens longe longeque cruentior pugna Bel-
garum, quippe pro libertate pugnantium. hic cum multa
Romanorum militum insignia, tum illud egregium ipsius
ducis, quod, nutante in fuga exercitu, rapto fugientis
e manu scuto in primam volitans aciem manu proelium
5 restituit. inde cum Venetis etiam navale bellum, sed
maior cum Oceano quam cum ipsis navibus rixa. quippe
illae rudes et informes et statim naufragae, cum rostra
sensissent; sed haerebat in vadis pugna, cum aestibus
solitis in ipso certamine subductus Oceanus intercedere
6 bello videretur. illae quoque accessere diversitates pro
gentium locorumque natura. Aquitani, callidum genus,
in speluncas se recipiebant: iussit includi; morabantur
in silvis: iussit incendi. nemo tantum feroces dixerit
7 Gallos: fraudibus agunt. Indutiomarus Treveros, Am-
biorix concitavit Eburones. utrique, absente Caesare
8 coniuratione facta, invasere legatos. sed ille fortiter a
Dolabella summotus est, relatumque regis caput; hic
insidiis in valle dispositis dolo perculit. itaque et ca-
stra direpta sunt et Aurunculeium Cottam cum Titurio
Sabino legatos amisimus. nec ulla de rege mox ultio;
quippe perpetua trans Rhenum fuga latuit.
9 Nec Rhenus ergo inmunis; nec enim fas erat ut
10 liber esset receptator hostium atque defensor. et prima
contra Germanos illius pugna iustissimis quidem ex
causis. Haedui de incursionibus eorum querebantur.
11 quae erat Ariovisti regis superbia! cui cum legati di-
cerent 'veni ad Caesarem;' et 'quis est Caesar?' et 'si
vult, veniat' inquit, et 'quid ad illum, quid agat nostra
12 Germania? num ego me interpono Romanis?' itaque
tantus gentis novae terror in castris, ut testamenta
passim etiam in principiis scriberentur. sed illa inma-
nia corpora quo maiora erant, eo magis gladiis ferro-
3 que patuerunt. qui calor in proeliando militum fuerit,

Digitized by Google

nullo magis exprimi potest quam quod, elatis super ca-
put scutis cum se testudine barbarus tegeret, super ipsa
Romani scuta salierunt, et inde in iugulos gladii de-
scendebant. iterum de Germano Tencteri querebantur. 14
hic vero iam Caesar ultro Mosellam navali ponte trans-
greditur ipsumque Rhenum et Hercyniis hostem quae-
rit in silvis; sed in saltus ac paludes gens omnis dif-
fugerat. tantum pavoris incussit intra ripam subita Ro-
mana vis. nec semel Rhenus, set iterum quoque, et 15
quidem ponte facto penetratus est. maior aliquanto tre-
pidatio. quippe cum Rhenum suum sic ponte quasi
iugo captum viderent, fuga rursus in silvas et paludes,
et, quod acerbissimum Caesari fuit, non fuere qui vin-
cerentur.

Omnibus terra marique peragratis respexit Ocea- 16
num et, quasi hic Romanis orbis non sufficeret, alte-
rum cogitavit. classe igitur conparata Britanniam
transit mira celeritate; quippe qui tertia vigilia cum
Morinorum solvisset a portu, minus quam medio die
insulam ingressus est. plena erant tumultu hostica li- 17
tora, et trepidantia ad conspectum rei novae carpenta
volitabant. itaque trepidatio pro victoria fuit. arma
et obsides accepit a trepidis, et ulterius isset, nisi in-
probam classem naufragio castigasset Oceanus. rever- 18
sus igitur in Galliam, classe maiore auctisque copiis
in eundem rursus Oceanum eosdemque rursus Britan-
nos. Caledonas secutus in silvas unum quoque ex re-
gibus † Casuella in vincla dedit. contentus his (non enim 19
provinciae, sed nomini studebatur) cum maiore quam
prius praeda revectus est, ipso quoque Oceano tran-
quillo magis et propitio, quasi inparem ei se fateretur.

Sed maxima omnium eademque novissima coniu- 20
ratio fuit Galliarum communis: pariter Arvernos atque
Biturigas, Carnutas simul Sequanosque contraxit. hic 21
corpore armis spirituque terribilis, nomine etiam quasi
ad terrorem conposito, Vercingetorix ille festis diebus
et conciliabulis, cum frequentissimos in lucis haberet,
ferocibus dictis ad ius pristinum libertatis erexit. ab- 22

Digitized by Google

erat tunc Caesar Ravennae dilectum agens, et hieme
creverant Alpes: sic interclusum putabant iter. sed
ille, qualis erat ad nuntium rei felicissimae temeritatis,
per invios ad id tempus montium tumulos, per intactas
vias et nives, expedita manu emensus Galliam, et ex
distantibus hibernis castra contraxit, et ante in media
23 Gallia fuit, quam ab ultima timeretur. tum ipsa capita
belli adgressus urbes, Avaricum quadraginta milium
propugnantium [sustulit], Alesiam ducentorum quinquaginta
milium iuventute subnixam flammis adaequavit.
24 circa Gergoviam Arvernorum tota belli moles fuit.
quippe cum octoginta milia muro et arce et abruptis
25 ripis defenderent maximam civitatem, vallo sudibus et
fossa inductoque fossae flumine, ad hoc decem et octo
castellis ingentique lorica circumdatam primum fame
domuit, mox audentem eruptiones in vallo gladiis
sudibusque concidit, novissime in deditionem redegit.
26 ipse ille rex, maximum victoriae decus, supplex cum
in castra venisset, equum et phaleras et sua arma ante
Caesaris genua proiecit. 'habe': inquit 'fortem virum,
vir fortissime, vicisti.'

XLVI. BELLVM PARTHICVM.

III, 11 Dum Gallos per Caesarem in septentrione debellat,
ipse interim ad orientem grave volnus a Parthis
populus Romanus accepit. nec de fortuna queri pos-
2 sumus; caret solacio clades. adversis et dis et hominibus
cupiditas consulis Crassi, dum Parthico inhiat
auro, undecim strage legionum et ipsius capite multata
3 est. et tribunus plebi Ateius exeuntem ducem hostilibus
diris devoverat, et cum Zeugma transisset exercitus,
4 rapta subitis signa turbinibus hausit Euphrates, et cum
aput Nicephorium castra posuisset, missi ab Orode
rege legati nuntiavere, percussorum cum Pompeio foe-
5 derum Sullaque meminisset. set regiis inhians ille then-
sauris, nihil ne imaginario quidem iure, set Seleuciae
6 se responsurum esse respondit. itaque dii foederum ultores
nec insidiis nec virtuti hostium defuerunt. iam

Digitized by Google

primum, qui solus et subvehere commeatus et munire
poterat a tergo, relictus Euphrates, dum simulato trans-
fugae cuidam Mazarae Syro creditur. tum in mediam
camporum vastitatem eodem duce ductus exercitus, ut
undique hosti exponeretur. itaque vixdum venerat Car- 8
rhas, cum undique praefecti regis Silaces et Sirenas
ostendere signa auro sericisque vexillis vibrantia. tunc
sine mora circumfusi undique equitatus in modum gran-
dinis atque nimborum densa pariter tela fuderunt. sic
miserabili strage deletus exercitus. ipse in conloquium 9
sollicitatus, signo dato vivus hostium in manus inci-
disset, nisi tribunis reluctantibus fugam ducis barbari
ferro occupassent. [sic quoque relatum caput ludibrio
hostibus fuit.] filium ducis paene in conspectu patris 10
idem telis operuerunt. reliquiae infelicis exercitus, quo
quemque rapuit fuga, in Armeniam, Ciliciam Syriam-
que distractae, vix nuntium cladis rettulerunt. caput 11
eius recisum cum dextera manu ad regem reportatum
ludibrio fuit, neque indigno. aurum enim liquidum in
rictum oris infusum est, ut cuius animus arserat auri
cupiditate, eius etiam mortuum et exangue corpus auro
ureretur.

XLVII. ANACEPHALAEOSIS.

Haec est illa tertia aetas populi Romani transma- III, 12
rina, qua Italia progredi ausus orbe toto arma circum-
tulit. cuius aetatis superiores centum anni sancti, pii 2
et, ut diximus, aurei, sine flagitio, sine scelere, dum
sincera adhuc et innoxia pastoriae illius sectae integri-
tas, dumque Poenorum hostium inminens metus disci-
plinam veterem continebat. posteri centum, quos a Car- 3
thaginis, Corinthi Numantiaeque excidiis et Attali regis
Asiatica hereditate deduximus in Caesarem et Pompe-
ium secutumque hos, de quo dicemus, Augustum, ut
claritate rerum bellicarum magnifici, ita domesticis cla-
dibus miseri et erubescendi. quippe sicut Galliam, 4
Thraciam, Ciliciam, Cappadociam, uberrimas validissi-
masque provincias, Armenios etiam et Britannos, ut

Digitized by Google

non in usum, ita ad imperii speciem magna nomina ad-
5 quisisse pulchrum ac decorum: ita eodem tempore dimi-
casse domi cum civibus, sociis, mancipiis, gladiatoribus
6 totoque inter se senatu turpe atque miserandum. ac
nescio an satius fuerit populo Romano Sicilia et Africa
contento fuisse, aut his etiam ipsis parcere dominanti
in Italia sua, quam eo magnitudinis crescere, ut viri-
7 bus suis conficeretur. quae enim res alia civiles furo-
res peperit quam nimiae felicitates? Syria prima nos
victa corrupit, mox Asiatica Pergameni regis hereditas.
8 illae opes atque divitiae adflixere saeculi mores, mer-
samque vitiis suis quasi sentina rem publicam pessum
dedere. unde enim populus Romanus a tribunis agros
et cibaria flagitaret nisi per famem quam luxus fecerat?
hinc ergo Gracchanae prima et secunda et illa tertia
9 Apuleiana seditio. unde iudiciariis legibus divulsus ab
senatu eques nisi ex avaritia, ut vectigalia rei publicae
atque ipsa iudicia in quaestu haberentur? hinc Drusus
et promissa civitas Latio et per hoc arma sociorum.
10 quid autem? bella servilia unde nobis nisi ex abun-
dantia familiarum? unde gladiatorii adversum dominos
suos exercitus, nisi ad conciliandum plebis favorem ef-
fusa largitio, dum spectaculis indulget, supplicia quon-
11 dam hostium artem faceret? iam ut speciosiora vitia tan-
gamus, nonne ambitus honorum ab isdem divitiis con-
12 citatus? atquin inde Mariana, inde Sullana tempestas.
aut magnificus apparatus conviviorum et sumptuosa lar-
13 gitio non ab opulentia paritura mox egestatem? haec
Catilinam patriae suae inpegit. denique illa ipsa prin-
cipatus et dominandi cupido unde nisi ex nimiis opibus
venit? atquin haec Caesarem atque Pompeium furia-
14 libus in exitium rei publicae facibus armavit. hos igi-
tur omnis domesticos motus separatos ab externis iu-
stisque bellis ex ordine persequemur.

Digitized by Google

IVLI FLORI

EPITOMAE DE TITO LIVIO

BELLORVM OMNIVM ANNORVM DCC

LIBER II.

KAPITA LIBRI II.

Digitized by Google

I. DE LEGIBVS GRACCHANIS.

III, 13 Seditionum omnium causas tribunicia potestas ex-
citavit, quae specie quidem plebis tuendae, cuius in
auxilium comparata est, re autem dominationem sibi
adquirens, studium populi ac favorem agrariis, frumen-
tariis, iudiciariis legibus aucupabatur. inerat omnibus
2 species aequitatis. quid tam iustum enim quam reci-
pere plebem sua a patribus [ne populus gentium victor
3 orbisque possessor extorris aris ac focis ageret]? quid
tam aequum quam inopem populum vivere ex aerario
4 suo? quid ad ius libertatis aequandae magis efficax
quam ut senatu regente provincias ordinis equestris
5 auctoritas saltem iudiciorum regno niteretur? sed haec
ipsa in perniciem redibant, et misera res publica in
6 exitium sui merces erat. nam et a senatu in equitem
translata iudiciorum potestas vectigalia, id est imperii
7 patrimonium, subprimebat, et emptio frumenti ipsos
rei publicae nervos exhauriebat, aerarium; et reduci
plebs in agros unde poterat sine possidentium ever-
sione, qui ipsi pars populi erant, et iam relictas sibi
a maioribus sedes aetate quasi iure possidebant?

Digitized by Google

II. SEDITIO TIBERI GRACCHI.

Primam certaminum facem Ti. Gracchus accen- III, 14
dit, genere, forma, eloquentia facile princeps. set hic, 2
sive Mancinianae deditionis, quia sponsor foederis fu-
erat, contagium timens et inde popularis, sive aequo 3
et bono ductus, quia depulsam agris suis plebem mise-
ratus est, ne populus gentium victor orbisque possessor
laribus ac focis suis exularet, quacumque mente rem
ausus ingentem est. postquam rogationis dies aderat, 4
ingenti stipatus agmine rostra conscendit, nec deerat
obvia manu tota inde nobilitas; et tribuni in partibus.
set ubi intercedentem legibus suis C. Octavium videt 5
Gracchus, contra fas collegii, iuris, potestatis iniecta
manu depulit rostris, adeoque praesenti metu mortis
exterruit, ut abdicare se magistratu cogeretur. sic 6
triumvir creatus dividendis agris cum ad perpetranda
coepta die comitiorum prorogari sibi vellet imperium,
obvia nobilitas manu eorum, quos agris moverat, cedere
a foro coegit. inde cum in Capitolium profugisset ple- 7
bemque ad defensionem salutis suae manu caput tan-
gens hortaretur, praebuit speciem regnum sibi et dia-
dema poscentis, adque ita duce Scipione Nasica, con-
citato in arma populo, quasi iure oppressus est.

III. SEDITIO C. GRACCHI.

Statim et mortis et legum fratris sui vindex non III, 15
minore impetu incaluit C. Gracchus. qui cum pari tu- 2
multu atque terrore plebem in avitos agros arcesseret,
et recentem Attali hereditatem in alimenta populo pol-
liceretur, iamque nimius et inpotens altero tribunatu 3
secunda plebe volitaret, obrogare auso legibus suis Mi- 4
nucio tribuno, fretus comitum manu fatale familiae suae
Capitolium invasit. inde proximorum caede depulsus 5
cum se in Aventinum recepisset, inde quoque obvia
senatus manu ab Opimio consule oppressus est. insul- 6
tatum quoque mortis reliquiis, et illud sacrosanctum ca-
put tribuni plebis percussoribus auro repensatum.

Digitized by Google

IIII. SEDITIO APVLEIANA.

III, 16 Nihilo minus Apuleius Saturninus Gracchanas ad-
serere leges non destitit. tantum animorum Marius da-
bat, qui nobilitati semper inimicus, consulatu suo prae-
terea confisus ***. occiso palam comitiis A. Ninnio
conpetitore tribunatus subrogare conatus est in eius
locum C. Gracchum, hominem sine tribu, sine notore,
sine nomine; set subdito titulo in familiam ipse se ad-
2 optabat. cum tot tantisque ludibriis exultaret inpune,
rogandis Gracchorum legibus ita vehementer incubuit,
ut senatum quoque cogeret in verba iurare, cum abnu-
3 entibus aqua et igni interdicturum minaretur. unus ta-
men extitit, qui mallet exilium. igitur post Metelli fu-
gam omni nobilitate perculsa cum iam tertium annum
dominaretur, eo vaesaniae progressus est, ut consularia
4 quoque comitia nova caede turbaret. quippe ut satelli-
tem furoris sui Glauciam consulem faceret, Publium
Memmium conpetitorem interfici iussit, et in eo tumultu
regem se a satellitibus suis appellatum laetus accepit.
5 tum vero iam conspiratione senatus, ipso quoque iam
Mario consule, quia tueri non poterat, adverso, directae
6 in foro acies; pulsus inde Capitolium invasit. sed cum
abruptis fistulis obsideretur senatuique per legatos pae-
nitentiae fidem faceret, ab arce degressus cum ducibus
factionis receptus in curiam est. ibi eum facta inruptione
populus fustibus saxisque opertum in ipsa quoque morte
laceravit.

V. SEDITIO DRVSIANA.

III, 17 Postremo Livius Drusus non tribunatus modo viri-
bus, sed ipsius etiam senatus auctoritate totiusque Ita-
liae consensu easdem leges adserere conatus, dum alium
2 captat ex alio, tantum conflavit incendium, ut nec pri-
mam illius flammam posset sustinere et subita morte
correptus hereditarium in posteros suos bellum propaga-
3 ret. iudiciaria lege Gracchi diviserant populum Roma-
num et bicipitem ex una fecerant civitatem. equites Ro-

Digitized by Google

mani tanta potestate subnixi, ut qui fata fortunasque
principum haberent in manu, interceptis vectigalibus
peculabantur suo iure rem publicam; senatus exilio Me-
telli, damnatione Rutili debilitatus omne decus maiesta-
tis amiserat. in hoc statu rerum pares opibus animis di- 4
gnitate (unde et natalium Druso aemulatio accesserat)
equitem Servilius Caepio, senatum Livius Drusus adse-
rere. signa aquilae et vexilla deerant: ceterum sic urbe 5
in una quasi in binis castris dissidebatur. prior Caepio
in senatum impetu facto reos ambitus Scaurum et Phi-
lippum principes nobilitatis elegit. his ut motibus resi- 6
steret Drusus, plebem ad se Gracchanis legibus, isdem-
que socios ad plebem spe civitatis traxit. extat vox ip-
sius, nihil se ad largitionem ulli reliquisse, nisi si quis aut
caenum dividere vellet aut caelum. aderat promulgandi 7
dies, cum subito tanta vis hominum undique apparuit,
ut hostium adventu obsessa civitas videretur. ausus ta- 8
men obrogare legibus consul Philippus, sed adprehen-
sum faucibus viator non ante dimisit quam sanguis in
os et oculos redundaret. sic per vim latae iussaeque le- 9
ges. et pretium rogationis statim socii flagitare, cum in-
parem Drusum aegrumque rerum temere motarum ma-
tura, ut in tali discrimine, mors abstulit. nec ideo
[minus] socii promissa Drusi a populo Romano reposcere
armis desierunt.

VI. BELLVM ADVERSVM SOCIOS.

Bellum quod adversus socios gestum est sociale III, 18
bellum vocetur licet, ut extenuemus invidiam; si verum
tamen volumus, illud civile bellum fuit. quippe cum po-
pulus Romanus Etruscos, Latinos Sabinosque sibi mi-
scuerit et unum ex omnibus sanguinem ducat, corpus
fecit ex membris et ex omnibus unus est; nec minore 2
flagitio socii intra Italiam quam intra urbem cives rebel-
labant. itaque cum ius civitatis, quam viribus auxerant, 3
socii iustissime postularent, quam in spem eos cupidine
dominationis Drusus erexerat, postquam ille domestico 4
scelere oppressus est, eadem fax, quae illum cremavit,

Digitized by Google

5 socios in arma et expugnationem urbis accendit. quid
hac clade tristius? quid calamitosius? cum omne La-
tium atque Picenum, Etruria omnis atque Campania,
postremo Italia contrà matrem suam ac parentem ur-
6 bem consurgeret; cum omne robur fortissimorum fide-
lissimorumque sociorum sub suis quisque signis ha-
berent municipalia illa prodigia, Pompedius Marsos,
† et Latinos Afrienus, Vmbros Plotius, Egnatius
7 Etruscos, Samnium Lucaniamque Telesinus; cum re-
gum et gentium arbiter populus ipsum se regere non
posset, et victrix Asiae et Europae a Corfinio Roma
adpeteretur.
8 Primum fuit belli in Albano monte consilium,
ut festo die Latinarum Iulius Caesar et Marcius Phi-
9 lippus consules inter sacra et aras immolarentur. post-
quam id nefas proditione discussum est, Asculo furor
omnis erupit, in ipsa quidem ludorum frequentia
trucidatis qui tunc aderant ab urbe legatis. hoc fuit
10 inpii belli sacramentum. inde iam passim ab omni
parte Italiae duce et auctore belli discursante Pom-
pedio diversa per populos et urbes signa cecinere.
11 nec Annibalis nec Pyrrhi fuit tanta vastatio. ecce
Ocriculum, ecce Grumentum, ecce Faesulae, ecce
Carseoli, Aesernia, Nuceria, Picentia penitus ferro et
12 igne vastantur. fusae Rutili copiae, fusae Caepionis.
nam ipse Iulius Caesar exercitu amisso cum in urbem
cruentus referretur miserabili funere, media in urbe
13 per viam defecit. sed magna populi Romani fortuna, et
semper in malis maior, totis denuo viribus consur-
rexit; adgressique singulos populos Cato discutit
Etruscos, Gabinius Marsos, Carbo Lucanos, Sulla
14 Samnites; Pompeius vero Strabo omnia flammis fer-
roque populatus non prius finem caedium fecit, quam
Asculi eversione manibus tot exercituum, consulum
direptarumque urbium dis litaretur.

Digitized by Google

VII. BELLVM SERVILE.

Id qualitercumque: etsi cum sociis nefas, cum III, 19
liberis tamen et ingenuis dimicatum est: quis aequo
animo ferat in principe populo bella servorum? pri- 2
mum servile bellum inter initia urbis Herdonio
duce Sabino in ipsa urbe temptatum est, cum occu-
pata tribuniciis seditionibus civitate Capitolium obses-
sum est et a consule receptum; sed hic tumultus ma-
gis fuit quam bellum. mox imperio per diversa ter-
rarum occupato, quis crederet Siciliam multo cruentius
servili quam Punico bello esse vastatam? terra fru- 3
gum ferax et quodam modo suburbana provincia lati-
fundiis civium Romanorum tenebatur. hic ad cultum
agri frequentia ergastula catenatique cultores mate-
riam bello praebuere. Syrus quidam nomine Eunus — 4
magnitudo cladium facit, ut meminerimus — fanatico
furore simulato, dum Syriae deae comas iactat, ad
libertatem et arma servos quasi numinum imperio con-
citavit; idque ut divinitus fieri probaret, in ore ab- 5
dita nuce quam sulphure et igni stipaverat, leniter
inspirans flammam inter verba fundebat. hoc miracu- 6
lum primo duo milia ex obviis, mox iure belli re-
fractis ergastulis sexaginta amplius milium fecit exer-
citum; regisque, ne quid mali deesset, decoratus in-
signibus castella, vicos, oppida miserabili direptione
vastavit. quid? illud quoque ultimum dedecus belli, 7
capta sunt castra praetorum; nec nominare ipsos pu-
debit, castra Manlii, Lentuli, Pisonis, Hypsaei. ita-
que qui per fugitivarios abstrahi debuissent, praetorios
duces profugos proelio ipsi sequebantur. tandem Per-
perna imperatore supplicium de eis sumptum est. hic 8
enim victos et aput Hennam novissime obsessos cum
fame quasi pestilentia consumpsisset, reliquias latro-
num compedibus catenis crucibusque punivit; fuitque
de servis ovatione contentus, ne dignitatem triumphi
servili inscriptione violaret.

Vixdum respiraverat insula, cum statim Servilio 9

Digitized by Google

praetore a Syro reditur ad Cilicem. Athenio pastor
interfecto domino familiam ergastulo liberatam sub
10 signis ordinat. ipse veste purpurea argenteoque baculo
et regium in morem fronte redimita non minorem
quam ille fanaticus prior conflavit exercitum, acrius-
que multo, quasi et illum vindicaret, vicos, oppida,
castella diripiens, in dominos, quamquam in servos
11 infestius quasi in transfugas, saeviebat. ab hoc quo-
que praetorii exercitus fusi, capta Servili castra, capta
Luculli. sed Titus Aquilius Perpernae usus exemplo,
interclusum hostem commeatibus ad extrema conpulit
comminutasque copias fame armis facile delevit; de-
didissentque se, nisi suppliciorum metu voluntariam
12 mortem praetulissent. ac ne de duce quidem suppli-
cium exigi potuit, quamvis vivus in manus venerit.
quippe dum circa adprehendendum eum a multitudine
contenditur, inter rixantium manus praeda lacerata
est.

VIII. BELLVM SPARTACIVM.

III, 20 Enimvero et servilium armorum dedecus feras;
nam etsi per fortunam in omnia obnoxii, tamen quasi
secundum hominum genus sunt et in bona libertatis
nostrae adoptantur: bellum Spartaco duce concitatum
2 quo nomine appellem nescio; quippe cum servi mili-
taverint, gladiatores imperaverint, illi infimae sortis
homines, hi pessumae auxere ludibriis calamitatem
Romanam.

3 Spartacus, Crixus, Oenomaus effracto Lentuli
ludo cum triginta haut amplius eiusdem fortunae vi-
ris erupere Capuam; servisque ad vexillum vocatis
cum statim decem milia amplius coissent, homines
modo effugisse contenti, iam et vindicari volebant.
4 prima sedes velut beluis mons Vesuvius placuit. ibi
cum obsiderentur a Clodio Glabro, per fauces cavi mon-
tis vitineis delapsi vinculis ad imas eius descendere radi-
ces et exitu inviso nihil tale opinantis ducis subito impetu
5 castra rapuerunt; inde alia [castra], Vareniana, castra

Digitized by Google

deinceps Thorani; totamque pervagantur Campaniam.
nec villarum adque vicorum vastatione contenti No-
lam atque Nuceriam, Thurios atque Metapontum ter-
ribili strage populantur. adfluentibus in diem copiis 6
cum iam esset iustus exercitus, e viminibus pecu-
dumque tegumentis inconditos sibi clipeos, ex ferro
ergastulorum recocto gladios ac tela fecerunt. ac ne 7
quod decus iusto deesset exercitui, domitis obviis
etiam gregibus paratur equitatus, captaque de prae-
toribus insignia et fasces ad ducem detulere. nec ab- 8
nuit ille de stipendiario Thrace miles, de milite de-
sertor, de desertore latro, deinde in honorem virium
gladiator. quin defunctorum quoque proelio ducum 9
funera imperatorum celebravit exsequiis, captivosque
circa rogum iussit armis depugnare, quasi plane ex-
piaturus omne praeteritum dedecus, si de gladiatore
munerarius bustum fecisset. inde iam consularem quo- 10
que adgressus in Appenino Lentuli exercitum cecidit,
apud Mutinam Publi Cassi castra delevit. quibus ela- 11
tus victoriis de invadenda urbe Romana — quod satis
est turpitudini nostrae — deliberavit. tandem enim 12
totis imperii viribus contra myrmillonem consurgunt,
pudoremque Romanum Licinius Crassus adseruit; a
quo pulsi fugatique — pudet dicere — hostes in ex-
trema Italiae refugerunt. ibi circa Brittium angulum 13
clusi, cum fugam in Siciliam pararent neque navigia
suppeterent, ratesque ex trabibus et dolea conexa vir-
gultis rapidissimo freto frustra experirentur, tandem
eruptione facta digna viris obiere morte et, quod sub 14
gladiatore duce oportuit, sine missione pugnatum est.
Spartacus ipse in primo agmine fortissime dimicans
quasi imperator occisus est.

VIIII. BELLVM CIVILE MARIANVM.

Hoc deerat unum populi Romani malis, ut III, 21
iam ipse intra se parricidale telum domi stringeret, et
in urbe media ac foro quasi harena cives cum civibus
suis gladiatorio more concurrerent. aequiore animo 2

Digitized by Google

utcumque ferrem, si plebei duces aut, si nobiles, mali
saltem ducatum sceleri praebuissent. tum vero — pro
facinus! — qui viri! qui imperatores! decora et orna-
menta saeculi sui, Marius et Sulla, pessimo facinori
suam etiam dignitatem praebuerunt.
3 Bellum civile Marianum sive Sullànum tribus, ut
sic dixerim, sideribus agitatum est. primum levi et
modico tumultu maiore quam bello, intra ipsos dum-
4 taxat armorum duces subsistente saevitia; mox atro-
cius et cruentius, per ipsius viscera senatus grassante
5 victoria; ultimo non civicam modo, sed hostilem quo-
que rabiem supergressum [est], cum armorum furor
totius Italiae viribus niteretur, eo usque odiis sae-
vientibus peractum est, donec deessent qui occide-
rentur.
6 Initium et causa belli inexplebilis honorum Marii
fames, dum decretam Sullae provinciam Sulpicia lege
sollicitat. sed inpatiens iniuriae statim Sulla legiones
circumegit, dilatoque Mithridate Esquilina Collinaque
7 porta geminum urbi agmen infudit. inde cum consu-
les Sulpicius et Albinovanus obiecissent catervas suas,
et saxa undique a moenibus ac tela iacerentur, ipse
quoque iaculatus incendia viam fecit arcemque Capi-
tolii, quae Poenos quoque, quae Gallos etiam Seno-
8 nas evaserat, quasi captivam victor insedit. tum ex
consulto senatus adversariis hostibus iudicatis in prae-
sentem tribunum aliosque diversae factionis iure sae-
vitum est; Marium servilis fuga exemit, immo fortuna
alteri bello reservavit.
9 Cornelio Cinna Gneo Octavio consulibus male ob-
rutum resurrexit incendium, et quidem ab ipsorum
discordia, cum de revocandis quos senatus hostes iudi-
10 caverat ad populum referretur; cincta quidem gladiis
contione, sed vincentibus quibus pax et quies potior,
profugus patria sua Cinna confugit ad partes. rediit
ab Africa Marius clade maior; si quidem carcer ca-
11 tenae, fuga exilium horrificaverant dignitatem. ita-
que ad nomen tanti viri late concurritur, servitia —

Digitized by Google

pro nefas! — et ergastula armantur, et facile invenit
exercitum imperator. itaque vi patriam reposcens, 12
unde vi fuerat expulsus, poterat videri iure agere,
nisi causam suam saevitia corrumperet. sed cum dis
hominibusque infestus rediret, statim primo impetu
cliens et alumna urbis Ostia nefanda strage diripitur.
mox in urbem quadruplici agmine intratur. divisere 13
copias Cinna, Marius, Carbo, Sertorius. hic post-
quam manus omnis Octavi depulsa Ianiculo est, sta-
tim ad principum caedem signo dato aliquanto saevius
quam vel in Punica urbe saevitur. Octavi consulis 14
caput pro rostris exponitur, Antonii consularis in
Mari ipsius mensis. Caesares a Fimbria in penatibus
domuum suarum trucidantur, Crassi pater et filius
in mutuo alter alterius aspectu. Baebium atque Nu-
mitorium per medium forum unci traxere carnificum.
Catulus se ignis haustu ludibrio hostium exemit. 15
Merula flamen Dialis in Capitolio Iovis ipsius oculos 16
venarum cruore respersit. Ancharius ipso vidente Ma-
rio confossus est, quia fatalem illam scilicet manum
non porrexerat salutanti. haec tot senatus funera in- 17
tra kalendas et idus Ianuarii mensis septima illa Marii
purpura dedit. quid futurum fuit, si annum consula-
tus implesset?

Scipione Norbanoque consulibus tertius ille turbo 18
civilis insaniae toto furore detonuit, quippe cum hinc
octo legiones, quingentae cohortes starent in armis,
inde ab Asia cum victore exercitu Sulla properaret.
et sane cum tam ferox in Sullanos Marius fuisset, 19
quanta saevitia opus erat, ut Sulla de Mario vindi-
caretur? primum aput Capuam sub amne Vulturno signa
concurrunt, et statim Norbani fusus exercitus, statim
Scipionis copiae ostentata spe pacis oppressae. tum 20
Marius iuvenis et Carbo consules quasi desperata
victoria, ne inulti perirent, in antecessum sanguine
senatus sibi parentabant, obsessaque curia sic de senatu
quasi de carcere qui iugularentur educti. quantum 21
funerum in foro, in circo, in penetralibus templis!

Digitized by Google

nam Mucius Scaevola pontifex Vestalis amplexus aras
22 tantum non eodem igne sepelitur. Lamponius atque
Telesinus, Samnitum duces, atrocius Pyrrho et An-
nibale Campaniam Etruriamque populantur, et sub
23 specie partium se vindicant. apud Sacriportum Col-
linamque portam debellatae omnes hostium copiae;
ibi Marius, hic Telesinus oppressi. nec idem tamen
caedium qui belli finis fuit. stricti enim et in pace
gladii, animadversumque in eos, qui se sponte dedi-
24 derant. minus est, quod aput Sacriportum, aput Col-
linam septuaginta milia amplius Sulla concidit: bel-
lum erat. quattuor milia deditorum inermium civium
25 in villa publica interfici iussit: isti tot in pace non
plures sunt? quis autem illos potest conputare, quos
in urbe passim quisquis voluit occidit? donec admo-
nente Fufidio, vivere aliquos debere, ut essent qui-
bus imperaret, proposita est ingens illa tabula, et ex
ipso equestris ordinis flore ac senatu duo milia ele-
26 cti, qui mori iuberentur: novi generis edictum. lon-
gum post haec referre ludibrio habita fata Carbonis,
fata Sorani, Plaetorios atque Venuleios, Baebium sine
ferro ritu ferarum inter manus laniatum, Marium, du-
cis ipsius fratrem, aput Catuli sepulcrum oculis effos-
sis, manibus cruribusque effractis servatum aliquan-
27 diu, ut per singula membra moreretur. possis singu-
lorum hominum ferre poenas: municipia Italiae splen-
didissima sub hasta venierunt, Spoletium, Interamni-
28 um, Praeneste, Florentia. nam Sulmonem, vetus op-
pidum socium atque amicum — facinus indignum! —
non expugnat aut obsidet iure belli; sed quo modo
morte damnati duci iubentur, sic damnatam civitatem
iussit Sulla deleri.

X. BELLVM SERTORIANVM.

III, 22 Bellum Sertorianum quid amplius quam Sullanae
proscriptionis hereditas fuit? hostile potius an civile
dixerim nescio, quippe quod Lusitani Celtiberique
2 Romano gesserint duce. exul et profugus feralis il-

Digitized by Google

lius tabulae, vir summae quidem sed calamitosae vir-
tutis malis suis maria terrasque permiscuit; et iam
Africae, iam Balearibus insulis fortunam expertus us-
que in Oceanum fortunatasque insulas penetravit con-
siliis, tandem Hispaniam armavit. viro cum viris fa- 3
cile convenit. nec alias magis apparuit Hispani mi-
litis vigor quam Romano duce. quamquam ille non 4
contentus Hispania ad Mithridatem quoque Ponticos-
que respexit regemque classe iuvit. et quid futurum 5
fuit satis tanto hosti, cui uno imperatore resistere res
Romana non potuit? additus Metello Gneus Pompe-
ius. hi copias adtriverant viri, prope tota Hispania 6
persecuti. diu et ancipiti semper acie pugnatum est;
nec tamen prius bello quam suorum scelere et insi-
diis extinctus est. prima per legatos habita certa-
mina, cum hinc Domitius et Thorius, inde Hirtulei
proluderent; mox his aput Segoviam, illis apud Anam 7
flumen oppressis, ipsi duces comminus invicem ex-
perti apud Lauronem atque Sucronem aequavere cla-
des. tum illis ad populationes agrorum, his ad ur- 8
bium excidia conversis, misera inter Romanos duces
Hispania discordiae poenas dabat; donec oppresso 9
domestica fraude Sertorio, victo deditoque Perperna,
ipsae quoque in Romanam fidem venere urbes Osca,
Termeste, Vlia, Valentia, Auxuma et in fame nihil
non experta Calagurris. sic recepta in pacem Hispa-
nia. victores duces externum id magis quam civile
bellum videri voluerunt, ut triumpharent.

XI. BELLVM CIVILE SVB LEPIDO.

Marco Lepido Quinto Catulo consulibus civile III, 23
bellum paene citius oppressum est quam inciperet:
sed quantulacumque fax illius motus ab ipso Sullae
rogo exarsit. cupidus rerum novarum per insolen- 2
tiam Lepidus acta tanti viri rescindere parabat; nec
inmerito, si tamen posset sine magna clade rei pu-
blicae. nam cum iure belli Sulla dictator proscripsis- 3
set inimicos, qui supererant revocante Lepido quid

Digitized by Google

aliud quam ad bellum vocabantur? cumque damna-
torum civium bona addicente Sulla quamvis male ca-
pta iure tamen tenerentur, repetitio eorum procul du-
4 bio labefactabat compositae civitatis statum. expe-
diebat ergo quasi aegrae sauciaeque rei publicae qui-
escere quomodocumque, ne volnera curatione ipsa re-
5 scinderentur. ergo cum turbidis contionibus velut
classico civitatem terruisset, profectus in Etruriam
6 arma inde et exercitum urbi admovebat. sed iam
Mulvium pontem collemque Ianiculum Lutatius Catu-
lus Gneusque Pompeius, Sullanae dominationis duces
7 atque signiferi, alio exercitu insederant. a quibus
primo statim impetu retro pulsus hostisque a senatu
iudicatus incruenta fuga Etruriam, inde Sardiniam
8 recessit, ibique morbo et paenitentia interiit. victo-
res quoque, quod non temere alias in civilibus bellis,
partis contenti fuerunt.

XII. BELLVM CATILINAE.

IIII, 1 Catilinam luxuria primum, tum hinc conflata ege-
stas rei familiaris, simul occasio, quod in extremis
finibus mundi arma Romana peregrinabantur, in ne-
faria consilia opprimendae patriae suae conpulere.
2 senatum confodere, consules trucidare, distringere in-
cendiis urbem, diripere aerarium, totam denique rem
publicam funditus tollere et quidquid nec Annibal vi-
3 deretur optasse, quibus — o nefas! — sociis adgres-
sus est! ipse patricius; sed hoc minus est: Curii, Por-
cii, Sullae, Cethegi, Autronii, Varguntei atque Lon-
gini, quae familiae! quae senatus insignia! Lentulus
quoque tum cum maxime praetor. hos omnis inma-
4 nissimi facinoris satellites habuit. additum est pignus
coniurationis sanguis humanus, quem circumlatum pa-
teris bibere: summum nefas, ni amplius esset, pro-
5 pter quod biberunt. actum erat de pulcherrimo im-
perio, nisi illa coniuratio in Ciceronem et Antonium
consules incidisset, quorum alter industria rem pate-
6 fecit, alter manu oppressit. tanti sceleris indicium

Digitized by Google

per Fulviam emersit, vilissimum scortum, sed patri-
ciis innocentius. consul habito senatu in praesentem 7
reum peroravit; sed non amplius profectum, quam ut
hostis evaderet seque tum palam ac professe incen-
dium suum restincturum ruina minaretur. et ille qui- 8
dem ad praeparatum a Manlio in Etruria exercitum
proficiscitur signa inlaturus urbi. Lentulus destina-
tum familiae suae Sibyllinis versibus regnum sibi va-
ticinans ad praestitutum a Catilina diem urbe tota
viros, faces, tela disponit. nec civili conspiratione 9
contentus legatos Allobrogum, qui tum forte aderant,
in arma sollicitat. isset ultra Alpes furor, nisi altera
proditione Volturci praetoris litterae tenerentur. sta-
tim Ciceronis imperio iniecta est barbaris manus;
palam praetor in senatu convincitur. de supplicio 10
agentibus, Caesar parcendum dignitati, Cato animad-
vertendum pro scelere censebant. quam sententiam 11
secutis omnibus in carcere parricidae strangulantur.
quamvis parte coniurationis oppressa, tamen ab in-
cepto Catilina non destitit; infestis ab Etruria signis
patriam petens obvio Antonii exercitu opprimitur.
quam atrociter dimicatum sit, exitus docuit. nemo 12
hostium bello superfuit; quem quis in pugnando ce-
perat locum, eum amissa anima corpore tegebat. Ca-
tilina longe a suis inter hostium cadavera repertus
est, pulcherrima morte, si pro patria sic concidisset.

XIII. BELLVM CIVILE CAESARIS ET POMPEI.

Iam toto orbe paene pacato maius erat imperium IIII, 2
Romanum, quam ut ullis exteris viribus opprimi pos-
set. itaque invidens fortuna principi gentium populo
ipsum illum in exitium sui armavit. ac Mariana qui- 2
dem Cinnanaque rabies iam intra urbem praeluserat,
quasi si experiretur. Sullana tempestas latius, intra
Italiam tamen detonuerat. Caesaris furor atque Pom- 3
pei urbem Italiam, gentes nationes, totum qua pate-
bat imperium quodam quasi diluvio et inflammatione
corripuit, adeo ut non recte tantum civile dicatur, ac 4

Digitized by Google

ne sociale quidem, sed nec externum, sed potius
commune quoddam ex omnibus et plus quam bellum.
5 quippe si duces eius inspicias, totus senatus in par-
tibus; si exercitus, hinc undecim legiones, inde de-
cem et octo, flos omnis et robur Italici sanguinis;
si auxilia sociorum, hinc Gallici Germanique dile-
ctus, inde Deiotarus, Ariobarzanes, Tarcondimotus,
Cotys et Rhascypolis, omne Thraciae, Cappadociae, Ma-
6 cedoniae, Ciliciae, Graeciae totiusque robur orientis; si
moram belli, quattuor anni, set pro clade rerum bre-
ves; si locum et spatium, commissum est intra Ita-
liam, inde se in Galliam Hispaniamque deflexit re-
versumque ab occasu totis viribus in Epiro Thessa-
liaque consedit; hinc in Aegyptum subito transiluit,
inde respexit Asiam, Africae incubuit, postremo in
7 Hispaniam regyravit et ibi aliquando defecit. sed
non et odia partium finita cum bello. non enim prius
quieverunt, quam in ipsa urbe medio senatu eorum,
qui victi erant, odia victoris se caede satiarent.
8 Causa tantae calamitatis eadem quae omnium,
nimia felicitas. si quidem Quinto Metello Lucio Afra-
nio consulibus cum Romana maiestas toto orbe polle-
ret recentesque victorias, Ponticos et Armenios trium-
phos, in Pompeianis theatris Roma cantaret, nimia
Pompei potentia aput otiosos, ut solet, cives movit
9 invidiam. Metellus ob inminutum Cretae triumphum,
Cato adversus potentes semper obliquus detrectare
Pompeio actisque eius obstrepere. hic dolor trans-
versum egit et ad praesidia dignitati paranda inpulit.
10 forte tunc Crassus genere divitiis dignitate florebat,
ut vellet tamen auctioris opes; C. Caesar eloquentia
et spiritu, ecce iam et consulatu adlevabatur; Pom-
11 peius tamen inter utrumque eminebat. sic igitur Cae-
sare dignitatem conparare, Crasso augere, Pompeio
retinere cupientibus omnibusque pariter potentiae cu-
12 pidis de invadenda re publica facile convenit. ergo
cum mutuis viribus in suum quisque decus niteren-
tur, Galliam Caesar invadit, Crassus Asiam, Pompe-

Digitized by Google

ius Hispaniam: tres maximi exercitus, et in his orbis
imperium societate trium principum occupatur. de- 13
cem annos traxit ista dominatio ex fide, quia mutuo
metu tenebantur. Crassi morte apud Parthos, morte
Iuliae Caesaris filiae, quae nupta Pompeio generi
socerique concordiam matrimonii foedere continebat,
statim aemulatio erupit. iam Pompeio suspectae Cae- 14
saris opes et Caesari Pompeiana dignitas gravis. nec
ille ferebat parem, nec hic superiorem. pro nefas!
sic de principatu laborabant, tamquam duos tanti im-
perii fortuna non caperet. ergo Lentulo Marcelloque 15
consulibus rupta primum coniurationis fides. de suc-
cessione Caesaris senatus, id est Pompeius agitabat,
nec ille abnuebat, si ratio sui proximis comitiis ha-
beretur. ut daretur consulatus absenti, quem decem 16
tribuni favente Pompeio nuper decreverant, dissimu-
lante eodem negabatur: veniret et peteret more ma-
iorum. ille contra flagitare decreta, ac, nisi fides 17
permaneret, non remittere exercitum. ergo ut in ho-
stem decernitur. his Caesar agitatus statuit praemia
armorum armis defendere.

Prima civilis belli harena Italia fuit, cuius arces 18
levibus praesidiis Pompeius insederat; sed omnia su-
bito Caesaris impetu oppressa sunt. prima Arimino 19
signa cecinerunt. tum pulsus Etruria Libo, Vmbria
Thermus, Domitius Corfinio. et peractum erat bel-
lum sine sanguine, si Pompeium Brundisii opprimere
potuisset. et ceperat; sed ille per obsessi claustra 20
portus nocturna fuga evasit. turpe dictu! modo prin-
ceps patrum, pacis bellique moderator per triumpha-
tum a se mare lacera et paene inermi nave fugiebat.
nec Pompei ab Italia quam senatus ab urbe fuga 21
turpior: quam paene vacuam metu Caesar ingressus
consulem se ipse fecit. aerarium quoque sanctum,
quod quia tardius aperiebant tribuni iussit effringi,
censum et patrimonium populi Romani, ante rapuit
quam imperium.

Pulso fugatoque Pompeio maluit prius ordinare 22

Digitized by Google

provincias quam ipsum sequi. Siciliam et Sardiniam,
23 annonae pignera, per legatos habet. nihil hostile
erat in Gallia; pacem ipse fecerat. sed ad Hispani-
enses Pompei exercitus transeunti per eam duci por-
tas claudere ausa Massilia est. misera dum cupit pa-
cem, belli metu in bellum incidit; sed quia tuta mu-
24 ris erat, vinci eam sibi iussit absenti. Graecula ci-
vitas non pro mollitia nominis et vallum rumpere et
incendere machinas ausa, etiam congredi navibus;
25 sed Brutus, cui mandatum erat bellum, victos terra
marique perdomuit. mox dedentibus se omnia ablata
praeter quam potiorem omnibus habebant libertatem.
26 Anceps variumque sed incruentum in Hispania
bellum cum legatis Gnei Pompei, Petreio et Afranio,
quos Ilerdae castra habentes aput Sicorim amnem ob-
27 sidere et ab oppido intercludere adgreditur. interim
abundatio verni fluminis commeatibus prohibebat: sic
fame castra temptata sunt, obsessorque ipse quasi ob-
28 sidebatur. sed ubi pax fluminis rediit, populationi-
bus et pugnae campos aperuit, iterum ferox instat et
cedentes ad Celtiberiam consecutus aggere et vallo et
29 per haec siti ad deditionem conpulit. sic citerior Hi-
spania recepta est, nec ulterior moram fecit. quid
enim una post quinque legiones? itaque ultro cedente
Varrone Gades, fretum, Oceanus, omnia felicitatem
Caesaris sequebantur.
30 Aliquid tamen adversus absentem ducem ausa
Fortuna est circa Illyricam et Africam oram, quasi
31 de industria prospera eius adversis radiaret. quippe
cum fauces Adriani maris iussi occupare Dolabella et
Antonius, ille Illyrico, hic Curictico litore castra po-
suissent, iam maria late tenente Pompeio, repente le-
gatus eius Octavius Libo ingentibus copiis classico-
32 rum utrumque circumvenit. deditionem fames extor-
sit Antonio. missae quoque a Basilo in auxilium eius
rates, quales inopia navium fecerant, nova Pompeia-
norum arte Cilicum actis sub mari funibus captae
33 quasi per indaginem. duas tamen aestus explicuit.

Digitized by Google

una, quae Opiterginos ferebat, in vadis haesit me-
morandumque posteris exemplum dedit. quippe vix
mille iuvenum manus circumfusi undique exercitus
per totum diem tela sustinuit, et cum exitum virtus
non haberet, tandem ne in deditionem veniret hor-
tante tribuno Vulteio mutuis ictibus inter se concur-
rit. in Africa quoque par et virtus et calamitas Cu- 34
rionis fuit, qui ad recipiendam provinciam missus
pulso fugatoque Varo superbus subitum Iubae regis
adventum equitatumque Maurorum sustinere non po-
tuit. patebat victo fuga; sed pudor suasit, ut amis-
sum sua temeritate exercitum morte sequeretur.

Sed iam debitum par Fortuna flagitante sedem 35
bello Pompeius Epiron elegerat; nec Caesar moraba-
tur. quippe ordinatis a tergo omnibus, quamvis hi- 36
emps media prohiberet tempestate, ad bellum navi-
gavit; positisque ad Oricum castris, cum pars exer- 37
citus ob inopiam navium cum Antonio relicta Brun-
disii moram faceret, adeo inpatiens erat, ut ad arces-
sendos eos ardente ventis mari, nocte concubia, spe-
culatorio navigio solus ire temptaverit. extat ad tre-
pidum tanto discrimine gubernatorem vox ipsius 'Cae-
sarem vehis.' contractis in unum undique omnibus 38
copiis positisque comminus castris diversa erant du-
cum consilia. Caesar pro natura ferox et conficien-
dae rei cupidus ostentare aciem, provocare, lacessere; 39
nunc obsidione castrorum, quae sedecim milium vallo
obduxerat — sed quid iis obesset obsidio, qui pa-
tente mari omnibus copiis abundarent? — nunc expu- 40
gnatione Dyrrachi inrita, quippe quam vel situs in-
expugnabilem faceret; ad hoc adsiduis in eruptione
hostium proeliis, quo tempore egregia virtus Scaevo-
lae centurionis emicuit, cuius in scuto centum atque
viginti tela sederunt; iam vero urbium direptione so- 41
ciarum, cum Oricum et Gomphos et alia castella Thes-
saliae vastaret. Pompeius adversus haec nectere mo- 42
ras, tergiversari, sic hostem interclusum undique in-
opia commeatuum terere, usque dum ardentissimi

Digitized by Google

43 ducis consenesceret impetus. nec diutius profuit ducis
salutare consilium. miles otium, socii moram, prin-
cipes ambitum ducis increpabant. sic praecipitantibus
fatis proelio sumpta Thessalia est, et Philippicis cam-
pis urbis, imperii, generis humani fata commissa sunt.
44 numquam ullo loco tantum virium populi Romani,
tantum dignitatis Fortuna respexit: trecenta amplius
milia hinc vel illinc praeter auxilia, reges et senatum.
45 numquam inminentis ruinae manifestiora prodigia:
fuga victimarum, examina in signis, interdiu tene-
brae. dux ipse in nocturna imagine plausum theatri
sui audiens in modum planctus circumsonatus et ma-
ne cum pullo pallio — nefas — aput principia con-
46 spectus est. numquam acrior neque alacrior exerci-
tus Caesaris fuit; inde classica prius, inde tela. ad-
notatum quoque committentis aciem Crastini pilum,
qui mox adacto in os gladio, sic inter cadavera re-
pertus est: libidinem ac rabiem qua pugnaverat ipsa
47 novitate volneris praeferebat. sed nec minus admi-
rabilior illius exitus belli. quippe cum Pompeius adeo
equitum copia abundaret, ut facile circumventurus
48 sibi Caesarem videretur, circumventus ipse est. nam
cum diu aequo Marte contenderent, iussuque Pompei
effusius a cornu erupisset equitatus, repente hinc si-
gno dato Germanorum cohortes tantum in effusos
equites fecere impetum, ut illi esse pedites, hi venire
49 in equis viderentur. hanc stragem fugientis equita-
tus levis armaturae ruina comitata est; tunc terrore
latius dato, turbantibus invicem copiis, reliqua stra-
ges quasi una manu facta est; nec ulla res magis exi-
50 tio fuit quam ipsa exercitus magnitudo. multus in eo
proelio Caesar fuit mediusque inter imperatorem et
militem. voces quoque obequitantis acceptae, altera
cruenta, sed docta et ad victoriam efficax 'miles fa-
ciem feri!' altera ad iactationem conposita 'parce ci-
51 vibus!' cum ipse sequeretur felicem utcumque in ma-
lis Pompeium, si eadem ipsum quae exercitum eius
fortuna traxisset. superstes dignitatis suae vixit, ut

Digitized by Google

cum maiore dedecore per Thessalica Tempe equo fu-
geret, ut una navicula Lesbon applicaretur, ut Sye-
dris in deserto Ciliciae scopulo fugam in Parthos,
Africam vel Aegyptum agitaret, ut denique Pelusio 52
litore imperio vilissimi regis, consiliis spadonum et,
ne quid malis deesset, Septimii desertoris sui gladio
trucidatus sub oculis uxoris suae liberorumque more-
retur.

Quis non peractum esse cum Pompeio crederet? 53
atquin acrius multo atque vehementius Thessalici in-
cendii cineres recaluerunt. et in Aegypto quidem 54
adversus Caesarem sine partibus bellum. quippe cum 55
Ptolemaeus, rex Alexandriae, summum civilis-belli
scelus peregisset et foedus amicitiae cum Caesare me-
dio Pompei capite sanxisset, ultionem clarissimi viri
manibus quaerente Fortuna causa non defuit. Cleo- 56
patra, regis soror, adfusa Caesaris genibus partem re-
gni reposcebat. aderat puellae forma, et quae dupli-
caretur ex illo, quod talis passa videbatur iniuriam,
odium ipsius regis, qui Pompei necem partium fato, 57
non Caesari dederat, haud dubie idem in ipsum au-
surus, si fuisset occasio. quam ubi Caesar restitui 58
iussit in regnum, statim ab isdem percussoribus Pom-
pei obsessus in regia quamvis exigua manu ingentis
exercitus molem mira virtute sustinuit. ac primum 59
proximorum aedificiorum atque navalium incendio in-
festorum hostium tela summovit, mox in paeninsulam
Pharon subitus evasit; inde depulsus in maria mira
felicitate ad proximam classem enatavit, relicto qui-
dem in fluctibus paludamento seu fato seu consilio,
ut illud ingruentibus hostium telis saxisque peteretur.
tunc receptus a classicis suis, undique simul hostes 60
adortus de inbelli ac perfida gente iusta generi mani-
bus dedit. quippe et Theodotus magister auctorque
totius belli, et ne virilia quidem portenta, Pothinus
atque Ganymedes diversa per mare et terras fuga
morte consumpti. regis ipsius corpus obrutum limo
repertum est in aureae loricae honore.

Digitized by Google

61 In Asia quoque novus rerum motus a Ponto,
quasi de industria captante fortuna hunc Mithridatico
regno exitum, ut a Pompeio pater, a Caesare filius
62 vinceretur. rex Pharnaces magis discordiae nostrae
fiducia quam suae virtutis infesto in Cappadociam
63 agmine ruebat. sed hunc Caesar adgressus uno et,
ut sic dixerim, non toto proelio obtrivit, more ful-
minis, quod uno eodemque momento venit, percussit,
abscessit. nec vana de se praedicatio est Caesaris,
ante hostem victum esse quam visum.
64 Sic cum exteris; at in Africa cum civibus multo
atrocius quam in Pharsalia. hic reliquias partium
naufragarum quidam fugae aestus expulerat; nec re-
65 liquias diceres, sed integrum bellum. sparsae magis
quam oppressae vires erant; auxerat sacramentum ipsa
clades imperatoris, nec degenerabat ducum successio.
quippe satis ample sonabant in Pompeiani nominis
locum Cato et Scipio. accessit copiis Mauretaniae rex
66 Iuba, videlicet ut latius vinceret Caesar. nihil ergo
inter Pharsaliam et Thapson, nisi quod amplior**;
eoque acrior Caesareanorum impetus fuit, indignan-
tium post Pompeium crevisse bellum; denique, quod
alias numquam, ante imperium ducis sua sponte si-
67 gna cecinerunt. et primum strages a Iuba coepit, cu-
ius elephanti bellorum rudes et nuper a silva con-
sternati subito clangore lituorum in suos sese circum-
egere. statim exercitus in fugam, nec duces fortius
quam ut effugerent. non inconspicua tamen mors
68 omnium. iam Scipio nave fugiebat; sed adsecutis ho-
stibus gladium per viscera exegit et, ubi esset quo-
dam requirente, respondit hoc ipsum 'bene se habet
69 imperator.' Iuba cum se recepisset in regiam, ma-
gnifice epulatus est postero die cum Petreio fugae
comite superque mensas et pocula interficiendum se
ei praebuit. ille et regi suffecit et sibi, cum interim
semesi in medio cibi et parentalia fercula regio simul
70 Romanoque sanguine madebant. Cato non interfuit
bello. positis aput Bagradam castris Vticam veluti

Digitized by Google

altera Africae claustra servabat. sed accepta partium
clade nihil cunctatus est et, ut sapiente dignum erat, 71
mortem sibi etiam laetus accivit. nam postquam filium
comitesque ab amplexu dimisit, in noctem lecto ad
lucernam Platonis libro, qui inmortalitatem animae
docet, paulum quieti dedit; tunc circa primam vigi-
liam stricto gladio revelatum pectus semel iterumque 72
percussit. ausi post hoc virum medici violare fomen-
tis. ille passus, dum abscederent, rescidit plagas se-
cutaque vi sanguinis moribundas manus in ipso vol-
nere reliquit, quod ipse bis fecerat.

Quasi numquam esset dimicatum, sic arma rur- 73
sus et partes, quantoque Africa supra Thessaliam
fuit, tanto Africam superabat Hispania. plurimum 74
quantum favoris partibus dabat fraternitas ducum et
pro uno duos stare Pompeios. itaque nusquam atro- 75
cius nec tam ancipiti Marte concursum est. primum
in ipso ostio Oceani Varus Didiusque legati conflixere.
sed acrius fuit cum ipso mari quam inter se navibus
bellum, siquidem, quasi furorem civium castigaret,
Oceanus utramque classem naufragio cecidit. quinam 76
ille horror, cum eodem tempore fluctus procellae, viri
naves, arma et armamenta confligerent! adde situs
ipsius formidinem, vergentia in unum, hinc Hispa-
niae, inde Mauritaniae litora, mare et intestinum et
externum inminentesque Herculis speculas, cum om-
nia undique simul proelio et tempestate saevirent. 77
mox circa obsidionem urbium utrimque discursum est,
quae miserae inter hos atque illos duces societatis
Romanae poenas dabant. omnium postrema certami-
num Munda. hic non pro cetera felicitate, sed anceps 78
et diu triste proelium, ut plane videretur nescio quid
librare Fortuna. sane et ipse ante aciem maestior non 79
ex more Caesar, sive respectu fragilitatis humanae,
sive nimiam prosperorum suspectam habens continua-
tionem, vel eadem timens, postquam idem esse coe-
perat quod Pompeius; et in ipso proelio, quod nemo
umquam meminerat, cum diu pari Marte acies nihil 80

Digitized by Google

amplius quam occiderent, in medio ardore pugnan-
tium subito ingens inter utrosque silentium, quasi
81 convenisset et hic omnium sensus esset 'quo usque
bellum?' novissime inusitatum Caesaris oculis nefas:
post quattuordecim annos probata veteranorum manus
gradum retro dedit, quos, etsi nondum fugerant,
apparuit tamen pudore magis quam virtute resistere.
82 itaque ille ablegato equo similis furenti primam in
aciem procurrit. ibi prensare fugientis, confirmare
signiferos, orare hortari increpare, per totum denique
83 agmen oculis manibus clamore volitare. dicitur in
illa perturbatione et de extremis agitasse secum ma-
nifestoque voltu fuisse, quasi occupare mortem manu
vellet; nisi cohortes hostium quinque per transversam
aciem actae, quas Labienus periclitantibus castris
84 praesidio miserat, speciem fugae praebuissent. hoc
aut et ipse credidit aut dux callidus arripuit in occa-
sionem, et quasi in fugientes et iam victos simul et
suorum erexit animos et hostis perculit. nam et hi,
dum se putant vincere, fortius sequi, et Pompeiani,
85 dum fugere credunt suos, fugere coeperunt. quanta
fuerit in hostibus caedendis ira rabiesque victoribus,
sic aestimari potest, quod a proelio profugi cum se
Mundam recepissent, et Caesar obsideri statim victos
imperasset, congestis cadaveribus agger effectus est,
quae phalaricis tragulisque confixa inter se teneban-
86 tur, — foedum etiam in barbaros. sed videlicet vi-
ctoriam desperantibus Pompei liberis, Gneum proelio
profugum, crure saucium, deserta et avia petentem
Caesonius aput Lauronem oppidum consecutus, pu-
87 gnantem — adeo nondum desperabat — interfecit;
Sextum fortuna in Celtiberia interim abscondit aliis-
que post Caesarem bellis servavit.

88 Caesar in patriam victor invehitur, primum de
Gallia triumphum trahens: hic erat Rhenus et Rhoda-
nus et ex auro captivus Oceanus. altera laurus Ae-
gyptia: tunc in ferculis Nilus, Arsinoe et ad simu-
89 lacrum ignium ardens Pharos. tertius de Pharnace

Digitized by Google

currus et Ponto. quartus Iubam et Mauretaniam et
bis subactam ostendebat Hispaniam. Pharsalia et Tha-
psos et Munda nusquam. et quanto maiora erant, de
quibus non triumphabat!

Hic aliquando finis armis fuit; reliqua pax in- 90
cruenta pensatumque clementia bellum. nemo caesus
imperio praeter Afranium (satis ignoverat semel) et
Faustum Sullam (docuerat generos timere Pompeius)
filiamque Pompei et parvulos ex Sulla (hic posteris
cavebatur). itaque non ingratis civibus omnes in prin- 91
cipem congesti honores: circa templa imagines, in
theatro distincta radiis corona, suggestus in curia,
fastigium in domo, mensis in caelo, ad hoc pater
ipse patriae perpetuusque dictator, novissime, dubium
an ipso volente, oblata pro rostris ab Antonio con-
sule regni insignia. quae omnia velut infulae in de- 92
stinatam morti victimam congerebantur. quippe cle-
mentiam principis vicit invidia, gravisque erat liberis
ipsa beneficiorum potentia. nec diutius lata dominatio 93
est, sed Brutus et Cassius aliique patres consensere
in caedem principis. quanta vis fati! manauerat late 94
coniuratio, libellus etiam Caesari datus eodem die,
nec perlitare centum victimis potuerat. venit in cu-
riam tamen expeditionem Parthicam meditans. ibi in 95
curuli sedentem eum senatus invasit, tribusque et
viginti volneribus ad terram datus est. sic ille, qui
terrarum orbem civili sanguine impleverat, tandem
ipse sanguine suo curiam impleuit.

XIIII. RES SVB CAESARE AVGVSTO.

Populus Romanus Caesare et Pompeio trucidatis IIII, 3
redisse in statum pristinum libertatis videbatur. et
redierat, nisi aut Pompeius liberos aut Caesar here- 2
dem reliquisset, vel, quod utroque perniciosius fuit,
si non collega quondam, mox aemulus Caesareanae
potentiae, fax et turbo sequentis saeculi superfuisset
Antonius. quippe dum Sextus paterna repetit, trepi- 3
datum toto mari; dum Octavius mortem patris ulci-

Digitized by Google

4 scitur, iterum fuit movenda Thessalia; dum Antonius
vario ingenio aut successorem Caesaris indignatur
Octavium aut amore Cleopatrae desciscit in reginam
*** aliter salvus esse non potuit, nisi confugisset ad
5 servitutem. gratulandum tamen ut in tanta pertur-
batione est, quod potissimum ad Octavium Caesarem
Augustum summa rerum rediit, qui sapientia sua ad-
que sollertia perculsum undique ac perturbatum ordi-
6 navit imperii corpus, quod haut dubie numquam coire
et consentire potuisset, nisi unius praesidis nutu
7 quasi anima et mente regeretur. Marco Antonio Pu-
blio Dolabella consulibus imperium Romanum iam ad
Caesarem transferente fortuna varius et multiplex mo-
tus civitatis fuit. quodque in annua caeli conversione
8 fieri solet, ut mota sidera tonent ac suos flexus tem-
pestate significent, sic tum Romanae dominationis,
id est humani generis conversione penitus intremuit
omnique genere discriminum, civilibus, externis, ser-
vilibus, terrestribus ac navalibus bellis omne imperii
corpus agitatum est.

XV. BELLVM MVTINENSE.

XIIII, 4 Prima civilium motuum causa testamentum Cae-
saris fuit, cuius secundus heres Antonius, praelatum
sibi Octavium furens, inexpiabile contra adoptionem
2 acerrimi iuvenis susceperat bellum. quippe cum intra
octavum decimum annum tenerum [et obnoxium] et
opportunum iniuriae iuvenem videret, ipse plenae ex
commilitio Caesaris dignitatis lacerare furtis heredi-
tatem, ipsum insectari probris, cunctis artibus coopta-
3 tionem Iuliae gentis inhibere, denique ad opprimen-
dum iuvenem palam arma moliri. et iam parato exer-
citu in Cisalpina Gallia resistentem motibus suis
4 Decimum Brutum obsidebat. at Octavius Caesar, et
aetate et iniuria favorabilis et nominis maiestate quod
sibi induerat, revocatis ad arma veteranis, privatus
— quis crederet? — consulem adgreditur, obsidione
5 Mutinae liberat Brutum, Antonium exuit castris. tunc

Digitized by Google

quidem etiam manu pulcher apparuit. nam cruentus et saucius aquilam a moriente signifero traditam suis umeris in castra referebat.

XVI. BELLVM PERVSINVM.

Alterum bellum concitavit agrorum divisio, quod IIII, 5
Caesar veteranis patris pretium militiae solverat. sem- 2
per alias Antonii pessimum ingenium Fulvia tum gladio cincta virilis militiae uxor agitabat. ergo depulsos agris colonos incitando iterum arma cierat.
hic vero iam non privatis, sed totius senatus suffra- 3
is iudicatum hostem Caesar adgressus intra Perusae muros redegit conpulitque ad extrema deditionis rpi et nihil non experta fame.

TRIVMVIRATVS.

Cum solus etiam gravis paci, gravis rei publicae IIII, 6
sset Antonius, quasi ignis incendio Lepidus accessit. cui contra duos consules, duos exercitus necesse tit venire in cruentissimi foederis societatem. diversa mnium vota, ut ingenia. Lepidum divitiarum cupido, 2
uarum spes erat ex perturbatione rei publicae, Anmium ultionem de his *sumendi* qui se hostem iudiassent, Caesarem inultus pater et manibus eius graes Cassius et Brutus agitabant. in hoc velut foedus 3
ax inter tres duces conponitur. apud Confluentes nter Perusiam et Bononiam iungunt manus; exeritus consalutant. nullo bono more triumviratus invaitur, oppressaque armis re publica redit Sullana proeriptio, cuius atrocitas nihil insignius habet quam umerum centum et quadraginta senatorum. exitus 4
oedi, truces, miserabiles toto terrarum orbe fugienum. quis pro indignitate ingemescat, cum Antonius ucium Caesarem avunculum suum, Lepidus Lucium aulum fratrem suum proscripserint? nam Romae 5
apita caesorum proponere in rostris iam usitatum rat; verum sic quoque civitas lacrimas tenere non otuit, cum recisum Ciceronis caput in illis suis ro-

Digitized by Google

stris videret nec aliter ad videndum eum, quam so-
6 lebat ad audiendum, concurreretur. haec scelera in
Antonii Lepidique tabulis; Caesar percussoribus patris
contentus fuit, ideo ne, si inulta fuisset, etiam iusta
eius caedes haberetur.

XVII. BELLVM CASSI ET BRVTI.

IIII, 7 Brutus et Cassius sic Caesarem quasi Tarquinium
regem depulisse regno videbantur, set libertatem,
quam maxime restitutam voluerunt, illo ipso parri-
2 cidio perdiderunt. igitur caede perfecta cum vetera-
nos Caesaris, nec inmerito, timerent, statim e curia
in Capitolium confugerant. nec illis ad ultionem de-
3 erat animus, sed ducem nondum habebant. igitur cum
appareret, quae strages rei publicae inmineret, dis-
plicuit ultio, cum caedes inprobaretur. igitur Cice-
4 ronis consiliis abolitione decreta, ne tamen publici
doloris oculos ferirent, in provincias ab illo ipso
quem occiderant Caesare datas, Syriam et Macedo-
niam concesserant. sic vindicta Caesaris dilata potius
quam oppressa est.
5 Igitur iam ordinata magis ut poterat quam ut
debebat inter triumviros re publica, relicto ad urbis
praesidium Lepido, Caesar cum Antonio in Cassium
6 Brutumque succingitur. illi comparatis ingentibus co-
piis eandem illam, quae fatalis Gneo Pompeio fuit,
harenam insederant. sed nec tum omina inminentis
7 cladis latuerunt. nam et signis insedit examen et ad-
suetae cadaverum pabulo volucres quasi iam sua cir-
cumvolabant, et in aciem prodeuntibus obvius Ae-
8 thiops nimis aperte ferale signum fuit. ipsique Bruto
per noctem, cum inlato lumine ex more aliqua secum
agitaret, atra quaedam imago se obtulit et, quae
esset interrogata, 'tuus' inquit 'malus genius,' ac
9 sub oculis mirantis evanuit. pari in meliora praesagio
in Caesaris castris omnia aves victimaeque promise-
rant. sed nihil illo praestantius, quod Caesaris me-
dicus somnio admonitus est, ut Caesar castris exce-

Digitized by Google

deret, quibus capi inminebat, ut factum est. acie 10
namque commissa cum pari ardore aliquandiu dimi-
catum foret, quamvis duces inde praesentes adessent,
hinc alterum corporis aegritudo, illum metus et igna-
via subduxissent, stabat tamen pro partibus invicta
fortuna et ultoris et qui vindicabatur, ut exitus
proelii docuit. primum adeo anceps fuit, ut — par utrim-
que discrimen — capta sint hinc Caesaris castra inde 11
Cassi. en quanto efficacior est fortuna, quam virtus!
et quam verum est, quod moriens Brutus efflauit,
non in re, sed in verbo tantum esse virtutem: victo-
riam illi proelio errore dedit. Cassius inclinato cornu 12
suorum cum captis Caesaris castris rapido impetu
recipientes se equites videret, fugere arbitratus eva-
dit in tumulum. inde pulvere et strepitu, etiam nocte 13
vicina eximentibus gestae rei sensum, cum speculator
quoque in id missus tardius nuntiaret, transactum
de partibus ratus uni ex proximis auferendum prae-
buit caput. Brutus cum in Cassio etiam suum animum 14
perdidisset, ne quid ex constituti fide resignaret, (ita
enim, non superesse bello, convenerat) ipse quoque
uni comitum suorum confodiendum praebuit latus.
quis sapientissimos ac fortissimos viros non miretur 15
ad ultimum non suis manibus usos? nisi hoc quoque
ex persuasione sectae fuit, ne violarent manus, sed
in amolitione fortissimarum piissimarumque animarum
iudicio suo, scelere alieno uterentur.

XVIII. BELLVM CVM SEXTO POMPEIO.

Sublatis percussoribus Caesaris supererat Pom- IIII, 8
pei domus. alter iuvenum in Hispania occiderat, alter
fuga evaserat contractisque infelicis belli reliquiis,
cum insuper ergastula armasset, Siciliam Sardiniam-
que habebat; iam et classe medium mare insederat.
o quam diversus a patre! ille Cilicas extincxerat, hic 2
se piratica tuebatur. Puteolos, Formias, Vulturnum,
totam denique Campaniam, Pontias et Aenariam, ipsa
Tiberini fluminis ora populatus est. subinde congres-

Digitized by Google

sus Caesaris naves et incendit et demersit; nec ipse
tantum, sed Menas et Menecrates, foeda servitia, quos
classi praefecerat, praedabundi per litora cuncta vo-
3 litabant. ob haec tot prospera centum bubus auratis
Peloro litavit spirantemque equum cum auro in fre-
tum misit, dona Neptuno [hoc putabant], ut se maris
rector in suo mari regnare pateretur. eo denique discri-
minum ventum est, ut foedus et pax cum hoste —
4 si modo hostis Pompei filius — tamen feriretur. quan-
tum id, sed breve gaudium fuit, cum in Baiani lito-
ris mole de reditu eius et bonorum restitutione con-
venit, cumque invitante ipso in navem discubitum est,
et ille sortem suam increpitans 'hae sunt' inquit 'ca-
rinae meae'; haut incomiter, quod, cum in celeber-
rima parte urbis Carinis pater eius habitasset, ipsius
5 domus et penates in navi penderent. sed † inportu-
nitate Antonii et Pompeianorum bonorum, quorum
sector ille fuerat, praeda devorata possessio manere
non poterat: detrectare coepit foederis pactum. itaque
itum ad arma rursus, et iam totis imperii viribus
classis in iuvenem conparata est, cuius molitio ipsa
6 magnifica. quippe interciso Herculanae viae limite re-
fossisque litoribus Lucrinus lacus mutatus in portum
eique interrupto medio additus est Avernus, ut in
illa aquarum quiete classis exercita imaginem belli
7 navalis agitaret. tanta mole belli petitus in Siculo freto
iuvenis oppressus est, magnique famam ducis ad in-
feros secum tulisset, si nihil temptasset ulterius; nisi
8 quod magnae indolis signum est sperare semper. per-
ditis enim rebus profugit Asiamque velis petit, ven-
turus ibi in manus hostium et catenas et, quod mi-
serrimum est fortibus viris, ad hostium arbitrium sub
9 percussore moriturus. non alia post Xerxen misera-
bilior fuga. quippe modo trecentarum quinquaginta
navium dominus cum sex septemve fugiebat extincto
praetoriae navis lumine, anulis in mare abiectis, pa-
vens atque respectans, et tamen non timens nisi ne
periret.

Digitized by Google

XVIIII. BELLVM PARTHICVM SVB VENTIDIO.

Quamvis in Cassio et Bruto partes sustulisset, IIII, 9
in Pompeio totum partium nomen abolevisset, non-
dum tamen ad pacis stabilitatem profecerat Caesar,
cum scopulus et nodus et mora publicae securitatis
superesset Antonius. nec ille defuit vitiis quin periret, 2
immo omnia expertus ambitu et luxuria primum hos-
tes, deinde cives, tandem etiam saeculum terrore li-
beravit.

Parthi clade Crassiana altius animos erexerant 3
civilesque populi Romani discordias laeti acceperant.
regi itaque ut prima adfulsit occasio, non dubitave-
runt erumpere, ultro quidem invitante Labieno, qui 4
missus a Cassio Brutoque — qui furor scelerum! —
sollicitaverat hostes in auxilium. et illi Pacoro duce,
regio iuvene, dispulerant Antoniana praesidia; Saxa
legatus ne veniret in potestatem gladio inpetravit. de- 5
nique ablata Syria emanabat latius malum, hostibus
sub auxilii specie sibi vincentibus, nisi Ventidius, et
hic legatus Antonii, incredibili felicitate et Labieni
copias ipsumque Pacorum et omnem Parthicum equi-
tatum toto inter Oronten et Euphraten sinu late ce-
cidisset. viginti amplius milium fuit. nec sine consilio 6
ducis, qui simulato metu adeo passus est hostem castris
succedere, donec absumpto iactus spatio adimeret usum
sagittarum. rex fortissime dimicans cecidit. mox cir- 7
cumlato eius per urbes, quae desciverant, capite Sy-
ria sine bello recepta. sic Crassianam cladem Pacori
caede pensavimus.

XX. BELLVM PARTHICVM SVB ANTONIO.

Expertis invicem Parthis atque Romanis, cum IIII, 10
Crassus et Pacorus utrimque virium mutuarum docu-
menta fuissent, pari rursus reverentia integrata ami-
citia, et quidem ab ipso foedus Antonio cum rege
percussum. sed — inmensa vanitas hominis — dum 2
titulorum cupidine Araxen et Euphraten sub imagi-

Digitized by Google

nibus suis legi concupiscit, neque causa neque con-
silio ac ne imaginaria quidem belli indictione, quasi
hoc quoque ex arte ducis esset obrepere, relicta re-
3 pente Syria in Parthos impetum facit. gens praeter
armorum fiduciam callida simulat trepidationem et in
campos fugam. et hic statim quasi victor sequebatur,
cum subito nec magna hostium manus ex inproviso
et iam in fessos via sub vespere velut nimbus eru-
pit. missis undique sagittis duas legiones operuerunt.
4 nihil acciderat in comparationem cladis, quae in po-
sterum diem inminebat, nisi intervenisset deum mi-
seratio. unus ex clade Crassiana Parthico habitu ca-
stris adequitat et salute Latine data, cum fidem ipso
5 sermone fecisset, quid inmineret edocuit: iam adfu-
turum cum omnibus copiis regem; irent retro pete-
rentque montis: sic quoque hostem fortasse non defore.
atque ita secuta est minor vis hostium quam inmine-
6 bat; adfuit tamen. deletae reliquae copiae forent, nisi
urguentibus telis in modum grandinis quidam forte
quasi docti procubuissent in genua milites, et elatis
supra capita scutis caesorum speciem praebuissent.
7 tunc Parthus arcus inhibuit. dein rursus cum se Ro-
mani extulissent, adeo res miraculo fuit, ut non unus
ex barbaris miserit vocem 'ite et bene valete Romani!
merito vos victores fama gentium loquitur, qui Par-
thorum tela fugistis.' non minor ex via postea quam
8 ab hostibus accepta clades. infesta primum siti regio,
tum quibusdam salmacidae infestiores, novissime quae
9 iam ab invalidis et avide hauriebantur noxae etiam
dulces fuere. mox et ardores per Armeniam et nives
per Cappadociam et utriusque caeli subita mutatio
10 pro pestilentia fuit. sic vix tertia parte de sedecim
legionibus reliqua, cum argentum eius passim dola-
bris concideretur, et subinde inter moras mortem ab
gladiatore suo flagitasset egregius imperator, tandem
perfugit in Syriam, ubi incredibili quadam mentis
vaecordia ferocior aliquanto factus est, quasi vicisset,
quia evaserat.

Digitized by Google

XXI. BELLVM CVM ANTONIO ET CLEOPATRA.

Furor Antonii quatenus per ambitum non IIII, 11
poterat interire, luxu et libidine extinctus est. quippe
cum post Parthos exosus arma in otio ageret, captus
amore Cleopatrae quasi bene gestis rebus in regio se
sinu reficiebat. hinc mulier Aegyptia ab ebrio impe- 2
ratore pretium libidinum Romanum imperium petit;
et promisit Antonius, quasi facilior esset Partho Ro-
manus. igitur coepit non sibi dominationem parare 3
nec tacite, sed patriae, nominis, togae, fascium obli-
tus totus in monstrum illud ut mente, ita animo quo-
que cultuque desciverat. aureum in manu baculum,
in latere acinaces, purpurea vestis ingentibus obstri-
cta gemmis: diadema deerat, ut regina rex et ipse
frueretur. ad primam novorum motuum famam Cae- 4
sar a Brundisio traiecerat, ut venienti bello occurre-
ret, positisque castris in Epiro omne litus Actiacum,
Leucadiam insulam montemque Leucaten et Ambracii
sinus cornua infesta classe succinxerat. nobis quadrin- 5
gentae amplius naves, ducentae minus hostium; sed
numerum magnitudo pensabat. quippe a senis in no-
venos remorum ordines, ad hoc turribus atque tabu-
latis adlevatae castellorum vel urbium specie non
sine gemitu maris et labore ventorum ferebantur; quae
quidem ipsa moles exitio fuit. Caesaris naves a binis 6
remigum in senos nec amplius ordines creverant; ita-
que habiles in omnia quae usus posceret, ad impetus
et recursus flexusque capiendos, illas graves et ad
omnia praepeditas singulas plures adortae missilibus,
simul rostris, ad hoc ignibus iactis ad arbitrium dis-
sipavere. nec ulla re magis hostilium copiarum ap- 7
paruit magnitudo quam post victoriam. quippe inmen-
sae classis naufragium bello factum toto mari fluita-
bat, Arabumque et Sabaeorum et mille Asiae gentium
spolia purpura auroque inlita adsidue mota ventis
maria revomebant. prima dux fugae regina cum au- 8
rea puppe veloque purpureo in altum dedit. mox se-

Digitized by Google

9 cutus Antonius, sed instare vestigiis Caesar. itaque
nec praeparata in Oceanum fuga nec munita praesidiis utraque Aegypti cornua, Paraetonium atque Pelusium, profuere: prope manu tenebantur. prior ferrum occupavit Antonius, regina ad pedes Caesaris
provoluta temptavit oculos ducis. frustra quidem; nam
10 pulchritudo infra pudicitiam principis fuit. nec illa
de vita, quae offerebatur, sed de parte regni laborabat. quod ubi desperavit a principe servarique se
triumpho vidit, incautiorem nancta custodiam in mau-
11 soleum se (sepulchra regum sic vocant) recepit. ibi
maximos, ut solebat, induta cultus in referto odoribus solio iuxta suum se conlocavit Antonium, admotisque ad venas serpentibus sic morte quasi somno soluta est.

IIII, 12 Hic finis armorum civilium: reliqua adversus exteras gentes, quae districto circa mala sua imperio
2 diversis orbis oris emicabant. nova quippe pax, necdum adsuetae frenis servitutis tumidae gentium infla-
3 taeque cervices ab inposito nuper iugo resiliebant. ad
septentrionem conversa ferme plaga ferocius agebat, Norici, Illyrii, Pannonii, Delmatae, Moesi, Thraces et Daci, Sarmatae atque Germani.

XXII. BELLVM NORICVM.

4 Noricis animos Alpes dabant, quasi in rupes et nives bellum non posset ascendere; sed omnes illius cardinis populos, Breunos, Cennos atque Vindelicos,
5 per privignum suum Claudium Drusum pacavit. quae
fuerit Alpinarum gentium feritas, facile est vel per mulieres ostendere, quae deficientibus telis infantes suos adflictos humi in ora militum adversa miserunt.

XXIII. BELLVM ILLYRICVM.

6 Illyrii quoque sub Alpibus agunt imasque valles earum et quaedam quasi claustra custodiunt abruptis torrentibus inplicata. in hos expeditionem ipse sumpsit
7 fierique pontes imperavit. hic et aquis et hoste turban-

Digitized by Google

tibus, cunctanti ad ascensum militi scutum de manu rapuit et viam primus ingressus est. tum agmine secuto cum subrutus multitudine pons succidisset, saucius manibus et cruribus, speciosior sanguine et ipso periculo augustior terga hostium percecidit.

XXIIII. BELLVM PANNONICVM.

Pannonii duobus acribus fluviis, Dravo Savoque 8
vallantur. populati proximos intra ripas se recipiebant.
in hos domandos Vinnium misit. caesi sunt in utris-
que fluminibus. arma victorum non ex more belli cre- 9
mata, set capta sunt et in profluentem data, ut Cae-
saris nomen eis qui resistebant sic nuntiaretur.

XXV. BELLVM DELMATICVM.

Delmatae plerumque sub silvis agebant; unde in 10
latrocinia promptissimi. hos iam pridem Marcius con- 11
sul incensa urbe Delminio quasi detruncaverat, postea
Asinius Pollio gregibus, armis, agris multaverat, hic
secundus orator; sed Augustus perdomandos Vibio
mandat, qui efferum genus fodere terras coegit au- 12
rumque venis repurgare; quod alioquin gens omnium
cupidissima eo studio, ea diligentia anquirit, ut illud
in usus suos eruere videantur.

XXVI. BELLVM MOESICVM.

Moesi quam feri, quam truces fuerint, quam ip- 13
sorum etiam barbari barbarorum horribile dictu est.
unus ducum ante aciem postulato silentio 'qui vos 14
estis?' inquit. responsum invicem 'Romani gentium
domini.' et ille 'ita' inquit 'fiet, si nos viceritis.' acce- 15
pit omen Marcus Crassus. illi statim ante aciem inmo-
lato equo concepere votum, ut caesorum extis ducum
et litarent et vescerentur. deos audisse crediderim: 16
nec tubas sustinere potuerunt. non minimum terroris
incussit barbaris Comidius centurio satis barbarae,
efficacis tamen aput tales homines stoliditatis, qui fo-

Digitized by Google

culum gerens super cassidem, agitatum motu corporis,
flammam velut ardenti capite funditabat.

XXVII. BELLVM THRACICVM.

17 Thraces *cum* antea saepe, tum maxime Rhoemetalce
rege desciverant. ille barbaros et signis militaribus et
disciplina, armis etiam Romanis adsueverat; set a
Pisone perdomiti in ipsa captivitate rabiem ostendere.
quippe cum catenas morsibus temptarent, feritatem
suam ipsi puniebant.

XXVIII. BELLVM DACICVM.

18 Daci montibus inhaerent. inde Cotisonis regis
imperio, quotiens concretus gelu Danuvius iunxerat
19 ripas, decurrere solebant et vicina populari. visum
est Caesari Augusto gentem aditu difficillimam summovere.
misso igitur Lentulo ultra ulteriorem reppulit
ripam; citra praesidia constituta. sic tum Dacia non
victa, sed summota atque dilata est.

XXVIIII. BELLVM SARMATICVM.

20 Sarmatae patentibus campis inequitant. et hos per
eundem Lentulum prohibere Danuvio satis fuit. nihil
praeter nives pruinasque et silvas habent. tanta barbaria
est, ut nec intellegant pacem.

XXX. BELLVM GERMANICVM.

21 Germaniam quoque utinam vincere tanti non putasset!
magis turpiter amissa est quam gloriose adqui-
22 sita. set quatenus sciebat patrem suum C. Caesarem bis
transvectum ponte Rhenum quaesisse bellum, in illius
honorem concupierat facere provinciam; et factum erat,
si barbari tam vitia nostra quam imperia ferre potuissent.
Missus in eam provinciam Drusus primos domuit
23 Vsipetes, inde Tencteros percurrit et Catthos. nam
Marcomannorum spoliis et insignibus quendam editum
24 tumulum in tropaei modum excoluit. inde validissimas
nationes Cheruscos Suebosque et Sicambros pariter

Digitized by Google

adgressus est, qui viginti centurionibus in crucem
actis hoc velut sacramento sumpserant bellum, adeo
certa victoriae spe, ut praedam ante pactione diviserint.
Cherusci equos, Suebi aurum et argentum, Sicambri 25
captivos elegerant; sed omnia retrorsum. victor nam-
que Drusus equos, pecora, torques eorum ipsosque
praedam divisit et vendidit; et praeterea in tutelam 26
provinciae praesidia atque custodias ubique disposuit
per Mosam flumen, per Albin, per Visurgin. in Rheni
quidem ripa quinquaginta amplius castella direxit.
Bormam et Caesoriacum pontibus iunxit classibusque
firmavit. invisum atque inaccessum in id tempus Her- 27
cynium saltum patefecit. ea denique in Germania pax
erat, ut mutati homines, alia terra, caelum ipsum mi-
tius molliusque solito videretur. denique non per adu- 28
lationem, sed ex meritis, defuncto ibi fortissimo iu-
vene, ipsi, quod numquam alias, senatus cognomen
ex provincia dedit.

Sed difficilius est provincias obtinere quam facere; 29
viribus parantur, iure retinentur. igitur breve id gau- 30
dium. quippe Germani victi magis quam domiti erant,
moresque nostros magis quam arma sub imperatore
Druso suspiciebant; postquam ille defunctus est, Vari 31
Quintilii libidinem ac superbiam haut secus quam
saevitiam odisse coeperunt. ausus ille agere conven-
tum, et incautius edixerat, quasi violentiam barbaro-
rum lictoris virgis et praeconis voce posset inhibere.
at illi, qui iam pridem robigine obsitos enses inertesque 32
maererent equos, ut primum togas et saeviora armis iura
viderunt, duce Arminio arma corripiunt; cum interim 33
tanta erat Varo pacis fiducia, ut ne prodita quidem
per Segestem unum principum coniuratione commove-
retur. itaque inprovidum et nihil tale metuentem ex 34
inproviso adorti, cum ille — o securitas! — ad tri-
bunal citaret, undique invadunt; castra rapiuntur,
tres legiones opprimuntur. Varus perdita castra eodem 35
quo Cannensem diem Paulus et fato est et animo se-
cutus. nihil illa caede per paludes perque silvas cru- 36

Digitized by Google

entius, nihil insultatione barbarorum intolerabilius,
37 praecipue tamen in causarum patronos. aliis oculos,
aliis manus amputabant, uni os obsutum, rescisa prius
lingua, quam in manu tenens barbarus 'tandem' ait
38 'vipera sibilare desisti.' ipsius quoque consulis cor-
pus, quod militum pietas humi abdiderat, effossum.
signa et aquilas duas adhuc barbari possident, tertiam
signifer prius quam in manus hostium veniret evolsit
mersamque intra baltei sui latebras gerens in cruenta
palude sic latuit. hac clade factum est, ut imperium,
39 quod in litore Oceani non steterat, in ripa Rheni
fluminis staret.

XXXI. BELLVM GAETVLICVM.

40 Haec ad septentrionem: sub meridiano tumultua-
tum magis quam bellatum est. Musulamos atque Gae-
tulos, accolas Syrtium, Cosso duce compescuit; unde
41 illi Gaetulici nomen latius quam ipsa victoria. Marmari-
das atque Garamantes Quirino subigendos dedit. potuit
et ille redire Marmaricus, sed modestior in aestimanda
victoria fuit.

XXXII. BELLVM ARMENICVM.

42 Ad orientem plus negotii cum Armeniis. huc al-
terum ex Caesaribus, nepotibus suis, misit. ambo
fato breves, set alter inglorius. Massiliae quippe morbo
Lucius solvitur, in Syria Gaius ex volnere occubuit,
cum Armeniam ad Parthos se subtrahentem in ius
43 recepit. Armenios victo rege Tigrane in hoc unum
servitutis genus Pompeius adsueverat, ut rectores a
nobis acciperent. intermissum ergo ius per hunc re-
cuperatum non incruento, nec multo tamen certamine.
44 quippe Dones, quem rex Artagerae ex Parthis prae-
fecerat, simulata proditione adortus virum intentum
libello, quem ut thensaurorum rationes continentem
ipse porrexerat, stricto repente ferro subiit. et tunc
quidem Caesar recreatus est ex volnere in tempus,
45 set **. ceterum barbarus undique infesto exercitu op-

Digitized by Google

pressus gladio et pyra, in quam se percussum inmisit, superstiti etiam nunc Caesari satis fecit.

XXXIII. BELLVM CANTABRICVM ET ASTVRICVM.

Sub occasu pacata erat fere omnis Hispania, nisi 46
quam Pyrenaei desinentis scopulis inhaerentem citerior adluebat Oceanus. hic duae validissimae gentes,
Cantabri et Astures, inmunes imperii agitabant. Can- 47
tabrorum et prior et acrior et magis pertinax in rebellando animus fuit, qui non contenti libertatem
suam defendere proximis etiam imperitare temptabant
Vaccaeosque et Turmogos et Autrigonas crebris in-
cursionibus fatigabant. in hos igitur, quia vehemen- 48
tius agere nuntiabantur, non est expeditio mandata,
sed sumpta. ipse venit Segisamam, castra posuit, inde
tripertito exercitu totam Cantabriam amplexus efferam
gentem ritu ferarum quasi quadam cogebat indagine.
nec ab Oceano quies, cum infesta classe ipsa quoque 49
terga hostium caederentur. primum adversus Cantabros sub moenibus Bergidae proeliatum. hinc statim
fuga in eminentissimum Vindium montem, quo maria
prius Oceani quam arma Romana ascensura esse crediderant. tertio Aracelium oppidum magna vi repu- 50
gnat; captum tamen postremo fuit Medulli montis
obsidio, quem perpetua decem et octo milium fossa
conprehensum undique simul adeunte Romano post
quam extrema barbari vident, certatim igne ferro
venenoque, quod ibi volgo taxeo exprimitur, praecepere mortem, seque pars maior a captivitate, quae
morte gravior ad id tempus indomitis videbatur, vindicaverunt. haec per Antistium Furniumque legatos 51
et Agrippam hibernans in Tarraconis maritimis Caesar accepit. mox ipse praesens hos deduxit montibus, 52
hos obsidibus astrinxit, hos sub corona iure belli
venundedit. digna res lauro, digna curru senatui 53
visa est; sed iam tantus erat Caesar, augeri contemneret ut triumpho. Astures per id tempus ingenti 54

Digitized by Google

agmine a montibus niveis descenderant. nec temere
sumptus barbaris videbatur tum impetus; sed positis
castris apud Asturam flumen trifariam diviso agmine
55 tria simul Romanorum adgredi parant castra. fuis-
setque anceps et cruentum et utinam mutua clade
certamen cum tam fortibus, tam subito, tam cum con-
56 silio venientibus, nisi Brigaecini prodidissent, a qui-
bus praemonitus Carisius cum exercitu advenit. pro
victoria fuit oppressisse consilia, sic tamen quoque
57 non incruento certamine. reliquias fusi exercitus va-
lidissima civitas Lancea excepit, ubi cum locis adeo
certatum est, ut cum in captam urbem faces posce-
58 rentur, aegre dux impetraverit veniam, ut victoriae
Romanae stans potius esset quam incensa monumen-
tum.

59 Hic finis Augusto bellicorum certaminum fuit,
idem rebellandi finis Hispaniae. certa mox fides et
aeterna pax, cum ipsorum ingenio in pacis artes
promptiore, tum consilio Caesaris, qui fiduciam mon-
tium timens in quos se recipiebant, castra sua, quia
60 in plano erant, habitare et incolere iussit; ibi gentis
esse concilium, illud observare caput. favebat con-
silio natura regionis; circa enim omnis aurifera est et
chrysocollae miniique et aliorum colorum ferax. ita-
que exerceri solum iussit. sic Astures nitentes
in profundum opes suas atque divitias, dum aliis
quaerunt, nosse coeperunt.

XXXIIII. PAX PARTHORVM ET CONSECRATIO AVGVSTI.

61 Omnibus ad occasum et meridiem pacatis genti-
bus, ad septentrionem quoque, dum taxat intra Rhe-
num atque Danuvium, item ad orientem intra Cyrum
et Euphraten, illi quoque reliqui, qui inmunes impe-
rii erant, sentiebant tamen magnitudinem et victorem
62 gentium populum Romanum reverebantur. nam et
Scythae misere legatos et Sarmatae amicitiam peten-
tes. Seres etiam habitantesque sub ipso sole Indi,

Digitized by Google

cum gemmis et margaritis elephantos quoque inter
munera trahentes, nihil magis quam longinquitatem
viae inputabant — quadriennium impleverant; et iam
ipse hominum color ab alio venire caelo fatebatur.
Parthi quoque, quasi victoriae paeniteret, rapta clade 63
Crassiana signa ultro rettulere. sic ubique una atque 64
continua totius generis humani aut pax fuit aut fati-
gatio, ausus que tandem Caesar Augustus septingente-
simo ab urbe condita anno Ianum geminum cludere,
bis ante se clusum sub Numa rege et victa primum
Carthagine. hinc conversus ad pacem pronum in 65
omnia mala et in luxuriam fluens saeculum gravibus
severisque legibus multis coercuit, ob haec tot facta
ingentia dictus imperator perpetuus et pater patriae.
tractatum etiam in senatu, an quia condidisset impe- 66
rium Romulus vocaretur; sed sanctius et reverentius
visum est nomen Augusti, ut scilicet iam tum, dum
colit terras, ipso nomine et titulo consecraretur.

Digitized by Google

P. ANNII FLORI

VIRGILIUS ORATOR AN POETA.

Spatianti mihi in templo et saucium vigilia caput plurimarum arborum amoenitate, euriporum frigore, aeris salubritate recreanti obviam subito quidam fuere, quos ab urbis spectaculo Baeticam revertentes sinister Africae ventus in hoc litus excusserat. quorum unus, vir, ut postea apparuit, litteris pereruditus, subito ad me convenit et 'salve', inquit 'hospes. nisi molestum est, dic nomen tuum; nam nescio quid oculi mei admonent et quasi per nubilum recognosco quid istic.' 'Hic' inquam 'Florum vides, fortasse et audieris, si tamen in illo orbis terrarum conciliabulo sub Domitiano principe crimini nostro adfuisti.' et Baeticus 'tune es' inquit 'ex Africa, quem summo consensu poposcimus? invito quidem Caesare et resistente, non quod tibi puero invideret, sed ne Africa coronam magni Iovis attingeret.' quae cum me videret verecunde agnoscentem, in amplexum effunditur et 'ama' inquit 'igitur fautorem tuum.' 'quidni amem?' et manu alterutrum tenentes avidissime nascentem amicitiam foederabamus, cum ille interim brevi intervallo usus 'et quid tu' inquit 'tam diu in hac provincia? nec in nostram Baeticam excurris nec urbem illam revisis, ubi versus tui a lectoribus concinuntur et in foro omni clarissimus ille de Dacia triumphus exultat? potesne cum hoc singulari ingenio tantaque natura provincialem latebram pati? nihil te caritas urbis, nihil ille victor gentium populus, nihil senatus movet? nihil denique lux et fulgor felicis inperi, qui in se rapit atque convertit omnium oculos hominum ac deorum?' atque ego varie perturbatus 'quid nunc vis ego respondeam? o quisquis es, mihi quoque ipsi hoc idem mirum

Digitized by Google

videri solet, quod non Romae morer; sed nihil est difficilius quam rationem reddere actus tui. quare desine me in memoriam priorem reducendo vulnus dolorum meorum rescindere. propitia sit illa civitas, et fruantur illa quibus fortuna permittit. quod ad me pertinet, ex illo die, cuius, de quo tu mihi testis es, palmam ereptam manibus et capiti coronam meo vidi, tota mens, totus animus resiliit atque abhorruit ab illa civitate, adeoque sum percussus et consternatus illo dolore, ut patriae quoque meae oblitus et parentum carissimorum similis furenti huc et illuc vagarer per diversa terrarum.' et ille 'quae tamen loca quasve regiones peragrasti?'

'Si ita indulges otio, plane quam breviter exponam nec invitus priorum recordabor. primum Siciliam nobilem vidi, domesticam Cereris sedem, deinde Creten, patriam tonantis, et a latere vicinas Cycladas salutavi. inde me Rhodos et ab regressu Aegyptium pelagus, ut ora Nili viderem et populum semper in templis otiosum peregrinae deae sistra pulsantem. inde rursus Italiam redii, et taedio maris cum mediterranea concupissem, secutus Gallicas Alpes [et] lustro populos aquilone pallentes. inde sol occidens placuit: flecto cursum. sed statim par horrore, par vertice, par ille nivibus Alpinis Pyrenaeus excepit. vides, hospes, quae spatia caeli peragraverim, quae maris quaeve terrarum. non aliter me hercules, si conferre parvis magna licet, sacer ille iuvenis pervolitavit, cui Terra mater capaces oneraverat frugibus amictus, et cum alite serpente currum ipsa iunxisset, nisi toto orbe peragrato vetuit suas redire serpentes. liceat ergo tandem fatigato hic aliquando succumbere. si Scythes essem, iam plaustra solvissem; si vagus gubernator, iam dicata pelagi deae prora penderet. quousque vagabimur? an semper hospites erimus? ferae cubile prospiciunt et aves senescunt in nido. si fata Romam negant patriam, saltim hic manere contingat. quid quod consuetudo res fortis est. et ecce iam familiaritate continua civitas nobis ipsa blanditur, quae, si quid credis mihi qui multa cognovi, omnium earum quae ad quietem

Digitized by Google

eliguntur gratissima est. populum vides, o hospes et amice, probum, frugi, quietum, tarde quidem, set iudicio hospitalem. caelum peculiariter temperatum miscet vices, et notam veris totus annus imitatur. terra fertilis campis et magis collibus — nam Italiae vites adfectat et comparat areas — serotino non erubescit autumno. si quid ad rem pertinet, civitas ipsa generosissimis auspiciis instituta; nam praeter Caesaris vexilla, quae portant triumphos, unde nomen accepit, adest etiam peregrina nobilitas. quippe si vetera templa respicias, hic ille colitur corniger praedo, qui Tyriam virginem portans dum per tota maria lascivit, hic amisit et substitit, et eius quam ferebat oblitus subito nostrum litus adamavit.'

Hic cum ego respirassem, statim Baeticus 'o' inquit 'beatam civitatem, quae in te fatigatum incidit. quem ad modum tamen te prosequitur, et quid hic agitur? unde subvenit reditus? an pater ab Africa subministrat?' 'inde nequaquam, cum hac ipsa peregrinatione offenderim. in reditu est mihi professio litterarum.' 'o rem indignissimam! et quam aequo fers istud animo, sedere in scholis et pueris praecipere?' ad quam illius interrogationem in hunc modum respondi. 'non miror te eius nunc esse persuasionis, qua et ipse quoque aliquandiu laboravi. totum enim quod hic egimus quinquennium ita mihi pertaesum erat huius professionis, ut nusquam vivere putarem hominem miseriorem. set subinde retractanti sortemque meam cum fortunis ceteris et vitae laboribus conferenti tandem aliquando pulchritudo suscepti operis apparuit. scire te ergo nunc oportet nullum maius praedium, nullam procurationem, nullum honorem decerni quantus hic sit nostrae professionis. nempe si mihi maximus inperator vitem, id est centum homines regendos tradidisset, non mediocris honos habitus mihi videretur; cedo si praefecturam, si tribunatum: nempe idem honos, nisi quod merces amplior. si ergo non Caesar, sed Fortuna hoc genus stationis iniunxit uti pueris ingenuis atque honestis praesiderem, nonne tibi pulchrum videor atque magnificum consecutus offi-

Digitized by Google

cium? quaeso enim, propius intuere, utrum praeclarius sit sagulatis an praetextatis inperare? barbaris efferatisque pectoribus an mitibus et innoxiis? bone Iuppiter, quam inperatorium, quam regium est sedere a suggestu praecipientem bonos mores et sacrarum studia litterarum, iam carmina praelegentem quibus ora mentesque formantur, iam sententiis variis sensus excitantem, iam exemplis ro***

Digitized by Google

INDEX NOMINUM.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

LVCII AMPELII

LIBER MEMORIALIS.

RECOGNOVIT

EDVARDVS WOELFFLIN.

LIPSIAE
SVMPTIBVS ET TYPIS B. G. TEVBNERI.
MDCCCLXXIII.

1873

Digitized by Google

Digitized by Google

PRAEFATIO.

Lucii Ampelii quotquot nunc circumferuntur editiones, omnes fluxerunt ex Salmasii editione, qui primus librum memorialem edidit Floro adiectum Lugd. Bat. 1638; commentarius vero, quem se mox publici iuris facturum pollicitus erat, numquam prodiit, unde factum est, ut quae lectiones codicis auctoritate niterentur quaeque Salmasio deberentur, usque ad hunc diem ignotum esset. Dukerus primus ad calcem Flori Ampelium nostrum notis instruxit, paucis illis quidem sed doctis, adhibitis simul Perizonii et Heinsii exemplaribus, qui coniecturas suas marginibus adscripserant: accessit nuper Tzschuckii cura, qua haud pauca emendata sunt, ut praetercam Munckerum, Freinshemium, Davisium, quorum coniecturas in commentariis ad Hyginum, ad Florum et ad Cic. de Nat. D. libros prolatas iam Dukerus diligenter collegit.

Ego quidem redii ad Salmasii codicem, Divionensem olim, vel potius — nam codicem ipsum frustra quaesivi — ad apographon eius codicis confectum ab ipso Salmasio, quod asservatur in bibliotheca regia Monacensi. (Cod. lat. 10383.) Eius ope quid nunc praestare conatus sim, fusius exposui in dissertatione propediem edenda, ad quam lectores, si qui rationes meas accuratius cognoscere velint, relegandos puto. Huic praefationi id solum reservandum putavi, ut quam brevissime fieri posset et de codicis illius discrepantia et de emendationibus a me receptis lectores monerem, his notis usus: C = cod. Monacensis: P = Perizonius: H = Heinsius: M = Munckerus: F = Freinshemius: D = Dukerus: Dav. = Davisius: T = Tzschuckius: E = editores omnes praeeunte Salmasio: S = Salmasius: W = Woelfflin: ubi nullam harum litterarum adscriptam invenies, discrepantia in praefatione notata codicis, emendatio in ordinem verborum recepta Salmasii est.

Pag. 1, 9 *extra que* || 17 *quae* om. || 20 *obliquus* E || 21 *annum* || 25 *qua aquae* ||

Digitized by Google

2, 1 *milia passuum novem*] Nigidius in scholiis ad German. v. 223: 'abest ab Alexandria itinere dierum novem.' F ad Curt. 4. 7, 15 *milia passuum sex* || 2 *petit* || *inter sidera* W: *in sidera* C; cf. 2, § 8 || 7 *Sidoniam* H: *Sidonia* C; *Sidonida* T || 9 *dii* supplevi ex Nigidio l. l. ad v. 147 || *nominantur*] immo *memorantur*, aut *esse* delendum est. || 11 *initiis praesunt* W ex Nigidio l. l.: 'quorum argumentum nefas sit enumerare (*enunciare*?) propter (l. *praeter*) eos, qui ministeriis (l. *mysteriis*) praesunt.' cf. Hemsterh. ad Luc. dial. deor. 2, 6, 1: *in his praesto sunt* C || 12 *ii*] *hii* C; *hi* E || 14 *simile* * || 17 *exertam* || 20 post *carcinumque* C addit *cancrum*, quod delevi. || 23 *in terram Argiam* W: *in terram in argiam* C; *in terra Argiva* E || 24 *molorco* || 31 *cari* || 35 *dominum* H ex Hyg. Poet. Astron. 2, 4: *hominem* C || 36 *Erigonam* W: *Erigonem* C || 38 *carius* ||

3, 1 *in iuncto* || 4 *petiit quod ... defecerint* W: *petit quod ... deficerent* C || 6 *Icarus* || 9 *adeptus* etc.] Haec graviter corrupta: nolui tamen *adepta* in textum recipere. || *qui insigni clementia et iustitia* Halmius: *qui * * omni clementiae iustitia* C; *is omni clementiae iustitia* E || 12 *existimatur* W: *extimantur* C; *aestimantur* E || 15 *Pelinaeo* D: *peleneo* C || 19 *Croton filius Euphemes nutricis* M: *Chronton filius nutricis* C; *Crotopi filius nutricius* E. Verior nominis forma *Crotus* sive *Crotos* videtur. || *quem* W: *quae* C || 20 *eum* E || 22 *prius doctus* || 23 *citteram* || *alii* addidit O. Iahnius || 24 *Typhon* M: *piton* C || 25 *Tauri* E || 27 *Typhonem* M: *pytonem* C || 30 *qui cum* W: *qui* C || 31 *evasit et* E || 33 *nam*: malim *item* || 34 *piscis* **] Lacunae signum posui. cf. Nigid. l. l. ad v. 240: 'pisces dicit in flumine Euphrate fuisse et ibi ovum invenisse mirae magnitudinis, quod volventes eiecerunt in terram atque ita columbam insedisse.' || 37 *utriusque* Halmius: *utrique* CE || 38 *nobilitati* W: *locati* E: codicis scriptura excepta prima littera *n* ignota est quippe prorsus deleta; sed videtur in vocabulo exstincto *nobilitati* latere. ||

4, 3 *septemtriones* || 7 *virgiliae* || 8 *subuculae* || 13 *qui ad* || 19 *in nachia* || 21 *capricornius* || 26 *afelioles* || 27 *vulturnus* || 28 *aparctias* T: *aparchas* C || *a* post *idem* om. || 29 *libis* || 31 *exscribuntur* || 33 *circius* C: *caurus* E, nescio quo errore || *aquilonis* || 34 *qui aestatis* ||

5, 14 *Lycii* D: *libui* C || 15 *sectae sarmatae* || *traci* || 18 *numediae* || *caramantes* || 21 *etmodus* || 22 *Taygetus* T: *taygetes* C || *in* ante *Lacedaemonia* om. || 23 *Cithaeron et Helicon* D: *citheron et eleon* C; *et Citheron Eleon* S; *et Cithaeron et Helicon* T || *parnesos* C; *Parnassus* E || 24 *Epiro*] *pro* || *minalus* || 26 *et Italiam*

Digitized by Google

om. || 27 *athlans in africam* || 30 *in scya* || 32 *et cistrius* || 34 *et sanctus* || *Eurotes* ||

6, 2 *Triton* T: *titron* C || 6 *Creta* E || 7 *Ebusus* P: *eubusus* C || 9 *tile* C; *Thule* E || 10 *propter has* || 11 *Olearos Tenos* Oudend. ad Obseq. cap. C: *faros tenedos* C: deest tamen una insula in enumeratione. || 12 *praeter has stochades innumerabiles* || 15 *itaces* C; *Ithaca* E || 16 *Crateae* D: *ciriteae* C || 17 *stocedes* || 18 *menis* || *Girba* D: *girna* C; *Girrha* E || 23 *et herinteum* || 25 *peragitur*] *peragratur* D || 27 *Abylam* D: *abinnam* C || *calpem* || 36 *id est* W: *idem* C, *eamdem* E || *Peloponnesum ita* W: *peloponnesi sumit* C; *Peloponneson simul* E: sed verba *id est Peloponnesum* glossatoris esse puto; cf. ad 8, § 22 et indicem s. v. *Achaia.* || 37 *invenientes hemo ponet insulam* ||

7, 2 *Euxinum*] *Num* || 4 *Seston Europae*, *Abydon Asiae* T: *seston asiae abydon europae* C || 10 *ab* om. || *et cathamant* ** (fort. *cathamantie*) C: *Athamantia* E || 11 *limfae ubi* || 12 *in salva* || 13 *simponia* || 14 *unde pix* E || 15 *fixe* || 17 *autoconis* || 18 *neque* (i. e. *ne quidem*) C: om. E; malim tamen *unquam.* || 19 *Hippoboton* T: *ippaton* C || 20 *quem cidea* (*ci* non satis distincte) *edificari* || 21 *picta* C: *fixa* Halmius || 22 *cepta navis sibi* C. Ceterum Lebadiae fuit templum illud teste Paus. IX. 39 || *Trophonii* D: *hyphonis* C || 23 *tollendos* || 24 *dicuntur ii* Halmius: *dicunt duo* CE || 28 *lintibus sicone* || *aedes* E || 29 *macera* || 31 malim *Acasti arca*, *quam Medea posuit* || *quod sit* || 33 *Palamedis litterae* W: *Pademedes cittera* C; *Palamedis cithara* E || *Marsyae* M: *marsi* C; *Marti* S || *quaequae* C: *quoque* E; *Celaenaei* Halmius. cf. Herod. VII, 26 || 34 *cum* Halmius: *et* CE || *gubernaculis* C: *gubernaculi* E || 35 † *Brachia* C: latere videtur urbis nomen. || *calculus* P: *cauculus* C || *quem* C: *quo* Halmius || *Oreste* W: *Orestae* C; *Oresta* P || 36 ***] *ceravit* C: *cervice* E || *una p compara siti* || 37 *abitu* || *ibi* C: *ibidem* H ||

8, 1 *scaturrit* || *in Achaia* W (cf. 8, § 3 et 7, § 4): *inacie* C; *Inachiae* E || 3 *Corinti* C; *Corintho* E || 13 *imaginem clippeo* C || 15 *de ramine*] cf. Cic. Verrin. IV, 56 et G. Garatonium ad Cic. p. Plancio cap. 25 || *lapis quadrata* W: *lapide quadra* C; *lapis quadratus* E || 16 *quem si* E || *tangas id est aut* || 19 *Rhoeteon* T (coll. Salm. ad Solin. p. 610): *roete* C || 20 *tumulus* H: *vultus* CE || *Scamandrus* S || *Ephesi* W: *est sidi* * C, ut videtur; *Epheso* E || 22 *ac* W (cf. ad 14, 5): om. C || 24 *Samio* || 25 *est scyphus* W: *esciphus* C; *scyphus* E || *factus ex* W: *factus est ex* CE || 29 *Rosi* vel *Roso* C:

Digitized by Google

Rhodi E; cf. Strab. XIV. p. 676 || 30 [*caelo*] glossema ut supra quoque § 15: cf. Isid. Orig. XVI, 4: 'Denique in templo quodam fuisse Veneris fanum dicunt, ibique candelabrum et in eo lucernam sub divo sic ardentem, ut eam nulla tempestas, nullus imber exstingueret.' || 31 *Bargylo* Car. Lud. Roth coll. Polyb. XVI. 12 et P. Mela 1, 16: Argyro CE || 34 *exstinguit nec pluvia aspargit* W: *aspargit nec pluvia exstinguit* CE; cf. Isid. l. l. || 35 *e columna* D; *columna* C || 37 *ballen* ** || *Magnesiae* D: *marmesiae* C ||.

9, 2 *movet*] an *movetur*? cf. supra § 9 || 3 *aedis* C: *aedes* E || *est* om. E || 4 *ibi et*] an *ibi est* ? || 5 *ex erocalco* || *rodi* C; *Rhodo* E || *colossicum* C. Fr. Hermannus: *colossi* CE || 6 *altum* **] lacunam vidit Halmius || 9 + *in*] *altum* T || 10 *latum* T: *lata* C || *illic*] immo Ecbatanis. || 12 *iunctis* C: *vinctis* E || 13 *lamnae* W ex Polyb. X, 24 (χρυσαῖ λεπίδες): *lancias* C; *lanceas* E || *ferreas fenestras* || 14 *tegulas* || 15 post *cocto* C addit *id est calce*, quae verba eieci. Cf. Hyg. fab. 223: 'Murus in Babylonia quem fecit Semiramis latere cocto et sulphure ferro vinctum' (immo *iunctum*) *latere* M ex Hyg. *lapide* C || 16 *ubi* D: *ut* C || 22 *magno* friget || 23 *terruntur* || 24 *Alexandria* || 26 Ad caput IX cf. Cic. de Nat. D. III, c. 16 et 21—23 cum interprett. Clem. Alexandr. in προτρεπτ. initio, Arnobium adv. gentes et Io. Lydi de mens. librum quartum. || *fuere vel isse iovis* || *vel ubi in loco deos deasque* || 30 *abide* C: *abinde* E; *ab Ida* T; an *ibidem*? || 32 *victoriam* C: *victorum* E || 35 *Enoposte*] latet forsitan *Enyo* || *noster est Mars* E || 36 *Leucarpis* C: *Leucaspis* D || *aliter* E || § 2 sic fere constituenda videtur: *primus ex Enyo poste **; secundus ex Iove et Iunone, ut eum Homerus dicit, est noster Mars seu Marspiter et alter Mars Enyalius.* cf. Iliad. V, 333 ||

10, 1 *Nili* Dav. ad Cic. de Nat. D. 3, 21: *Nihi* C || 3 *Zemintus*] *Zmintheus* M ad Hyg. fab. 106; *Lindus* Dav. || 4 *paeton* || 5 *Crio et Ioppe*] *Caelo* Cic.; Οὐρανοῦ καὶ Ἡμέρας I. Lyd. 4, 54. An latet *Aethiope*? || 7 *Melites* W: *meletis* C; *Milvii* Dav. || 8 *Croniae*] immo *Coronidis* ex Cic. || 10 *Cyllenii* Dav.: *quilleni* C. cf. Serv. ad Virg. Aen. IV, 577: 'quartum (sc. Mercurium) Cyllenii filium'. An potius *qui Nili* ex Cic. et Arn.? || 11 *dixit*] exspectes *tradidit*, *advexit* vel tale quid. || 14 *in* om. || 15 *Cronii* W: *Croni* C; *Chthonii* O. Iahnius || 17 *obs* C; Cic. *Upis* vel *Opis* || *Glauce* W ex Cic: *Glauco* CE || 18 *Apollo dictus*] I. Lyd. πρῶτος Ἀπόλλωνος τοῦ Ἡφαίστου; Halmi[illegible] *primus Apollinis filii Volcani filius* ex Cic. || 19 *Elati* W ex I. L[illegible] 4, 90: *Lai* CE || *Aristeti*] rectius *Arsippi* ex Cic. et I. Lydo || *Al*[illegible]

Digitized by Google

pes P: *alcippe* C; *Alcippei* S; *Arsinoae* Cic.; Ἀρσινόης τῆς Λευκίππου I. Lydus, unde *Leucippes* per errorem ab Ampelio scriptum esse conicias. || 20 *Caeli*] *Coeli* P et Dav.; *hacdeli* C || 21 *Aetheris* W: *et aëris* CE || 22 *Oceani*] δευτέραν δὲ Ἀφροῦ καὶ Εὐρυνόμης τῆς Ὠκεανοῦ I. Lyd. || 26 *aegypti* || 27 *in belliciis* D: *in fecillis* C || 28 *Solis*] *Iovis* Dav. || *quae quadrigas* M: *quadrigas* C || 30 *quia eius* vel *cuius* Halmius: *qui eius* CE || 33 *Melone* M, id est Nilo, cuius filium esse scribit Cic.: *merone* C; cf. tamen, quae de *Mero* monte narrat Solin. 52, 16 || 35 *Cabirro* C; *Cabilo* E || *Saturnio* W: *Saturno* CE || 36 *Nisi*] an *Nysi*? || *et Thyonae* M ex Cic.: *et hesionae* C || 37 *Aetheris filii filius* W ex I. Lydo: πρῶτον Ἡρακλέα Διὸς τοῦ Αἰθέρος καὶ Λυσιθόης τῆς Ὠκεανοῦ γενέσθαι: *et Aetheris filius* C || 38 *aegypti* ||

11, 1 *loci*] *ludi* D; *populi* Halmius || *Hellenes*] *Elei* D || 2 *Cronii* W: *Croni* C; Iovis et Asteriae Cic. et Athen. IX. pg. 392; I. Lydus τέταρτον Διὸς καὶ Θήβης. || *carteres* || 3 *Libani* W ex Lydo: *Ioab* CE. Ceterum Ἰόβης Herculis filius memoratur ab Apollodoro II. 7, 8 || 5 *Atlanta*] *atlianta* C; *athla* Halmius || *domuit* C. L. Roth coll. Paus. V. 18, 1: *docuit* CE || 8 *politis assyrii* || 9 *Lacedaemonii* Halmius: *Lacedaemones* CE || 11 *assirorum* || 12 § 1 *Belus .... Europae*] CE hanc paragraphum post § 2 habent. || *per Ninum* P: *primum* C || 13 *Danaum* P: *Darium* C || 16 *Nino* || *Dercetis* M: *Circetis* C || 17 *filia columbi seducta* || 22 *Sardinapallus* || 24 *sublecto* || 27 *Arbaces* P: *Arsaces* C || 28 *transtulit* ***] quae sequuntur, *iustissime rexit*, ad Deiocem pertinere videntur: cf. Oros. 1, 19; *transtulit in Medos* P || 34 *tomis citarum* C: *Tomyre Scytharum* E; an *Tomyride Scytharum*? ||

12, 2 *aeque* E || 5 *redit* || 6 *qui apin* || 10 *transibit* || 11 *duce Miltiade* W: *ducenta milia* CE: cf. ad 47, princ. || *apud Marathona* W: *apud pseudomarathona* C || *recessit* et *decessisset* W: *decessit* et *recessisset* C || 12 *Xerses* || 14 *nec quicquam* P: *nequiquam* C || 15 *in cenderet* P: *incideret* C || 21 *primi Spartae regnaverunt* P: *primis parte regna regnaverunt* C || 22 *quibus* C. Fr. Hermannus: *cui* CE || 23 *septingentos innisi* T: *septem invisi* C; *septingentos usi* C. Fr. Hermannus: cf. Liv. 38, 34; Cic. p. Flacco 26, 63 || 26 *centeni et* E. Lud. a Leutsch: *centeni id est* CE. Fallitur Ampelius, si quidem non trecentos in universum, sed trecenos utrimque pugnasse traditum est; cf. Herod. I, 82 || 27 *tropaeum* W: *et rofeum* C; *et trophaeum* S || 27 *Tyrtaeus* P: *tercius* C || 28 *extraculo* || 29 *poemate eo ita* P: *poenateas nota* C; *poematis suis ita* Halmius || 31 *dux qui*

Digitized by Google

persico || 33 *sua suorum* || *sustinuit* W: *obtinuit* C; *continuit* vel *retinuit* T || 36 *a rege*] an *ad regem?* || *suspectus* W: *susceptus idem mardonius* C ||

13, 2 *Aegos potamos* P: *egeos primus* C || 5 *primo* D: *primum* C || 9 *apul Coroneam* D: *apul crolonem* C || 11 *delere* P: *delegare* C || 16 *insanguinibus* || 17 *erictonius* || *Eleusinae*] *Eleusina* T; an *Eleusine?* || 18 *Celeu* || *hospite* C (i. e. ξενοδόκος?): *hierophante* Halmius; an *auspice?* || *Eumolpo* D: *cumolco* C || *sacerdotem* C: *sacerdote tribus* O. Iahnius || 19 *trieptolem ob frugum* || 22 *regibus*] immo *regi* || 24 *Demophon Thesei filius* T || 26 *patriciae* || 30 *aristogypton* C; *Aristogeiton* E || 34 *Dari* || 35 *Tisapherne*] cf. Pomp. Trog. prol. 2: is aliis est *Artaphernes.* || *marillonio* || 37 *ob ipsum exilium* ||

14, 1 *bello et xersis* || *pedestres* et mox *navales* E || 3 *flumen* E || 5 *lacedemoniorum* || 7 *redit* || 10 *saevientes* E || 13 *nicdum* || *Athenis*] malim *Atheniensibus;* cf. tamen infra § 18 || 18 *focon* || *uir* deleverim || 23 *Calabrias* || 25 *Chion* D: *thion* C || 26 *adiectis* || 27 *qui* addidit Halmius || 29 *facie*] *arce* P || 33 *bello apparatui* || 36 *cum militibus XL milium* || *in*] *cum in* Halmius ||

15, 1 *flumen* E || 2 *trecenta* F: *triginta* C || 4 *potestate sua* || 6 *Sardes*, *Bactra* W: *Sarbactran* C; *Ecbatana* vel *Zariaspan* D coni. || 7 *est* addidit Halmius || *dubium vinolentia* E || 8 *peregrasset* || 10 *Macedoniam septimo* || 11 *invectus* Halmius: *invictus* CE || 13 *flamminio* || *Macedonia* uncis inclusi. || *thessali aput* || 14 *uti* || 15 *Philippi* D: *Philippus Philippi* CE || 16 *Macedoniis* * * *et*] lacunam indicavi: *Macedoniis esset* E || *impetum in Graeciam* E || 18 *Marcio* F: *Marco* C || *Ascuridem* D: *sgiriam* C || 20 *Samothraciam* T: *samothracam* C || 25 *se esse* O. Iahnius: *se* CE || 29 *pallidatus* || 30 *Caecilio* P: *caeci filio* C || 32 *est et* W: *et* CE; aut cum Halmio scrib. *deportatus est.* ||

16, 11 *idem Serranus* E || 22 *legatis Samnitium aurum* D ex Aur. Vict. de V. Ill. c. 33: om. C || 23 *esse* (i. e. edere) supplevit Halmius ex eodem. || 25 *amovit*] *movit* Halmius || 26 *pondus* || 30 *prior:* ne conicias *maior;* cf. Flor. 2, 17. 11 || 31 *minor*, *Numantinus* W: *monumantinus* C; *Numantinus* E || 32 *diruendo et in* || 33 *Claudius* W: *Quintus* CE || 34 *annibalem* || 35 *annibalem excepit* || 36 *cum Annibali* E ||

17, 1 *parem eis populum Romanum futurum* F: *paria eis p̄facturum* C; *paria eis praestaturum* E || 3 *vixisset* || 9 *iussisset* || 16 *cinporis* || 17 *a gallia* || 19 *per potius* || 21 *brevissime imperium*

Digitized by Google

prope || 27 *totos* || 28 *dominantes* E || *quadragimum* || 32 *necavit* || 36 *dictatur* ||

18, 3 *Menenius* D: *manus* C || 4 *caesar* || 8 *haberet noluit passus tribunis* C: cf. Aur. Vict. de V. Ill. c. 57: 'Scipionem Asiaticum quamvis inimicum duci in carcerem non est passus.' || 9 *quo diceret* || 13 *Callaecius* CE || *C. Gracchum* H: *gracchum* C || *agratis legibus iptatum* || 19 *populi Romani* D: *pro* C; *pro eo* E || 24 *est et* W: *est* C || 25 *nocenteis* E || 27 *disertissimus. Cato* Halmius: *disertissimus Cato. Cato* CE || 29 *superstites esse* || *rei servientis* || 31 *Cimbrico* D: *ciprico* C || *qui quia* W: *quia* C || 32 *consules* ||

19, 5 *pro populi Romani* D: *pro* C || 7 *Horatii trigemini* D: *Oratius trigeminus* C || 8 *de* D: *qui de* C || 11 *quia* || *manum* W: *manus* C; cf. Liv. per. 2: 'impositam altaribus manum' || 12 *tiberii* || *natans* W: *navitans* CE || 13 *ponos* || 14 *morte sua* D: *mortuo* C || *exercitum populi Romani* D: *exercitu populum Romanum* C || 16 *duodecim* || 18 *Fabius* P: *Fulvius* C || 27 *Caecilius* W: *gaius* C; cf. Liv. per. 19 || 28 *pontifex, qui ex* W: *pontifex* CE || *ardentem* || 29 *occulte* || 31 *Cossus* D: *Cossius* C || 32 *lerthe tolumne veniensium* C ||

20, 3 *mallius* || 6 *cum*] *qui cum* Halmius; cf. tamen 18, § 8 || 7 *sub* Halmius: *ab* CE || 9 *sub*] *qui sub* Halmius || 11 Aut lemma corruptum est, aut exciderunt multa: *Qui quod pro Romanis gentes superaverunt ex eo cognominati sunt* P || 15 *Calatius* || 19 *magnus*] an *maior*? || 23 *Scipio* **] lacunam vidit Halmius; fort. *Scipio Metellus* || 25 *Secessiones plebis* om. C || 28 *sacrum* D: om. C || 33 *ut* corr. S in C: *ne* C: *ut ne* E errore operarum ||

21, 1 *seditio* || 7 *scipionem ita* || 8 *C. Gracchi* W: *gracchi* C; cf. 19, § 4 || 10 *Callaecio* CE || 11 *advento* || 17 *senatum hic* P: *senatus* C || *adsereret* P: *adsideret* C || 20 *tum* corruptum videtur || 21 *est* addidit Halmius. || 25 *vulcorum* || 27 *confossus* D: *confusus* C || *cum* om. E || 28 *affectare regnum* W: *cum* CE; cf. infra § 4 et 19, § 5. Aur. Vict. de V. Ill. c. 17: 'Quinctius Cincinnatus .... dictator dictus Spurium Maelium regnum affectantem a Servilio Ahala magistro equitum occidi iussit.' || 31 *factionem et* P: *factione* C: mox post *pararet* lacunam indicavi. || 32 *complures debitores* scripsi emendatione incerta ex Floro 1, 26, 8: 'quia plerosque debitorum liberaverat.' *conturbatores* CE || 34 *incendium* W: *in incendium* CE || 35 *in erarii* ||

22, 2 *in Apulia*] immo *in Etruria* || 3 *Populus .... causis*] *Qui reges vel duces cum Romanis bella gesserunt* E || 4 *conseruit* W:

Digitized by Google

censer C || 7 *prius*] *primis* D || 8 *Albanis* ***] lacunam indicavi. || 9 § 2. 3. 4 *Pontius .... superavit* ad cap. 39 pertinent. || 13 *ab urbe lapidem* H: *ad urbem* C; cf. Flor. 1, 18, 24 et Aur. Vict. de V. Ill. c. 35 || 16 *eripuit sed* || 20 *XXV* D: *quindecim* C; cf. Corn. Nep. 23, 3, 2 || 22 *venit et* W: *venisset* C; *venit* E || *ad Liternum* W: *liternium* C; *ad Ticinum* E: cf. 46, § 5 et Liv. per. 39 || 26 Cap. 29 in C iterum recurrit post cap. 39: lectiones, quas nostro loco exhibet, litteris Ca, lectiones posterioris loci Cb notavi. || 27 *habuit* Cb: *habuerit* CaE || 30 *tribunisque* Ca: *praetoribus*, *tribunis plebis* Cb || 32 *omnibus* om. Cb || 33 *publice* om. Cb || 34 *et de libidine* Cb ||

23, 3 *dictat pura* Ca || 7 *horum cambysen* || 8 *fratre* || 9 *in somnis videns* W: om. C; *per somnium videns* E || 10 *ipse* P: *ipse et* C || 11 *perfractis*] vix sanum est: *infectis* D; equidem conieceram *viribus perfractis*; cf. 13, § 2 || 12 *Memphin* addidit T || 13 *ratus est illos* || 15 *Patizithae* D: *Patibiatae* C || 16 *formae suae* W: *formae sub* C; *formae* E || 17 *professus est regnum* || *ubi si nuntiatum* || 21 *quam apin vulnerat* || 23 *Otanes* D: *Potanes* C et sic infra || 24 *Phaedymam* D: *pedimam* C || *smerden* || 26 *comitis* || 30 *Hydarnes*, *Aspathines*, *Intaphernes*, *Megabyzus*, *Gobries* D ex Herod. 3, 70: *Hydanes*, *Aspatines*, *Saphernes*, *Megabyzus*, *Gobies* CE || 33 *illis*] *se is* Halmius || 34 *Oebares* D: *hiberes* C || 35 *ille alio loco abscondet* C: *illic alia equa ab suo initur* E || 37 *Artabazes* Halmius ex Floro 3, 5, 1: *Artabanes* CE ||

24, 5 *ab Aridaeo fratre* P: *abarrida frater* C || 7 *Antiochiam* W: *abarridam* C; cf. Appiani Syr. c. 56 || 11 *et* W: om. C || 17 *qui* post *est* delendum videtur. || [*tertio ... Aemiliano*] capiti 28 restituenda esse arbitror, modo addas *Carthaginienses*. || 19 *Bellus*] immo *Brennus* || Quae de *Polycrate*, *Epaminonda*, *Periandro* et *Timoleonte* narrantur, ad aliud caput pertinere manifestum est: quare uncis inclusi. || 23 *Epaminondas* P: *Epaminon* C || 25 *Periandus* || 26 *omnia .... subiugavit*] ad quem referenda sint nescio. || 28 *siriae* || 33 *Cardianus* F ad Curt. 10, 10 et Stavernus ad Nep. 18, 1: *Carduenus* C || *Philippi* **] supplendum videtur *scriba et postea* vel tale quid ex Corn. Nepote 18, 1, quem Ampelius ante oculos habuit: *Philippi et* T ||

25, 1 *qui iam* W: *iam* C || 4 *idem* W: *nam* C; *tandem* P. Sed fallitur Ampelius: alius enim est Attalus atque ille, de quo supra memoratum est. || 8 *Pharsalia* T: *parsalica* C || *milite*] *mabra* C || 10 *nominis victus* W: *nominis sui victus* C || 17 *dimisit*] *instituit* vel *fecit* Halmius: an *scripsit*? || 21 *Ptolemeus Vergentes* || 22 *Oxy*

Digitized by Google

dracas obiecto T: *opsidacras obiectos* C; cf. Freinsh. ad Curt. 4, 9, 26 || *relexit:* cf. tamen 46, § 3 || *Ptolemaeus*, *eius filius*, *Philadelphus* D: *ptolemaeus filius Philadelphi* C || 24 seqq.] haec corrupta esse apparet: nolui tamen coniecturis indulgere, quia in quantum Ampelius ipse erraverit dubium est. || 30 *a Pothino* P: *pontino* C; *Pompeiano* F || 34 *primo* addidit Halmius ||

26, 1 *Barcas* P: *Boccor* C || 4 *Annibal frater Annibale* || 9 *Syphax*] malim *Syphax rex* || 13 *regno* E: *regnavit* C, ut videtur || 14 *scriptus*] puto in mutilo cap. 39 || 26 *fixit*] an *fecit*? || *Mettus Fuffetius* W: *Mettius Suffetius* CE || 27 *ad Fidenatis descivit* W emendatione incerta: *ad fidenatis destitutis* C; *a Fidenatibus destitutus* E || 29 *in diversa* P: *in adversa* C || 31 *Tarquinios* ***] lacunam significavi || 32 *Tiridates .... est* fortasse cap. 31 subiungenda sunt. ||

27, 4 *susceptam* Halmius: *subscuptam* C; *sibi ereptam* F, quod commendant 42, § 1 et Aur. Vict. de V. Ill. 67; *subscriptam* E || 5 *transferri* F: *transferre* C || *noluisset*] *voluisset* P; *a Sulla in Ma-* [illegible] *transferre voluisset* T || 6 *expugnatae* || 8 *consulibus* || 10 *occupandi fuit. nam* || 11 *maiorumque* || 15 *habita* W: *posita* C; cf. Flor. 4, 2, 15 || 23 *inferenteis* E || 24 *Quot genera bellorum* om. C || 26 *quattuor*] Excidit bellum *sociale*: nam *gladiatorium* vix inter genera bellorum enumerandum erat, et commiscetur cum servili etiam c. 45, § 3 || 28 *et* om. C || 29 *quod* || 30 *cives ut* W: *sicut* C; *cives sicut* D || 33 *honoris*] malim *honorum* cum Floro 3, 21, 6 ||

28, 4 *exul*] immo *ex urbe* || 6 *evasisset et interim* Halmius || 7 *urbe inter ob hac* C: *urbe essent ob hoc* E || *rediit* W: *redit* C || 8 *secum Cinnam adduxit* C: *se cum Cinna adiunxit* E || 9 *septimum* Halmius: *septies* CE || 11 *Asiam* || 15 *se dederant* || 16 *proposuit* O. Iahnius: *propererst* C; *proscripsit* E || 20 *in qua societate* C: fort. igitur scrib. *iuncta societate*, ut in Liv. per. 35 || 24 *apud Parthos* ***] Multa hic desiderari testantur et titulus huius capitis et Aur. Vict. de V. Ill. 77 et Flor. 4, 2, 13 || 25 *Musus* (*emusus* C) .... *Catulus* ad aliud quoddam caput simile capiti 23 pertinere videntur. || 29 *Flaminio* E || 33 *ruperit*] *rupit* T || 34 *tertio* ||

29, 1 *De variis cladibus populi Romani* om. C || 2 *obsedit*] immo *insedit;* cf. tamen 39, § 3 || 6 *accessit* W: *accesserit* C; *accesserat* E || 8 *Tridentinas* P: *tarentinas* C || 11 *tota Italia* W: *Italia* C; cf. 11, § 2; 18, § 17; 42, § 3 || 15 *ter dimicavit* W: *ter* om. C; ante *cum* inseruit D; cf. 44 princ. || 20 *praemium*] i. e. praeda. Flor. 2, 2, 4: 'specie quidem socios iuvandi, re autem sollicitante praeda':

Digitized by Google

noli igitur scribere *praetextum* vel *prooemium*. || 28 *cladis* || *Liternum* W: *listernum* C; *Ticinum* F: cf. ad 28, § 4 || 31 *trasimenum* || 33 *perculi* C; an *Pauli Aemilii*? || 35 *sibi cunctator* C; Aur. Vict. de Vir. Ill. 14: 'Cunctator ab obtrectatoribus dictus.' ||

30, 2 *penitus* H: *penae ictus* C || *trucidavit* D: *cruciavit* C || 8 *consummavit et* W: *consummavit* CE || [*cum Tigrane*] glossema esse puto ex loco corrupto 32, § 1 profectum: *cum Tigrane cum* C; O. Iahnius hunc locum sic constituit: *consummavit* [*una cum Tigrane*], *qui incensa* || 9 *vires* H: *urbes* C || 11 *reparassent* E || 14 *duces* W: *CCIIII* C; *cives* Kappius ad Obseq. c. 87. Librarius confudit *duces* et *ducentos* ut 13, § 3. An *CON* = *consules*? || 15 *Populus Romanus per* W: *per* CE || *Flaminium* || *vicit per Paulum consulem* ** *sub*] sic scripsi: verba *per P. c.* in CE versu sequenti post *Carthaginienses* leguntur; in lacuna latet *eosdem*. || 16 *rebellantes* H: *bellantes* C || 17 *per Scipionem Asiaticum* W: *perse in* C. Aliter hunc locum tentarunt P et T || 20 *per eundem Scipionem*] erat is *Q. Servilius Caepio*. || 21 *Callaeciam* W: *Galliam* C || 26 ** *per Pompeium*] supplevi: om. C || 28 *Asiatas* C; *Asiaticas* (item 18, § 18 *Asia'icae*) Halmius coll. c. 15, § 18. || 30 *Gallias Germanias et Brittanniam. Sub* W: *Gallias et Germanias. Brittanniam sub* CE ||

31, 6 *quia aut* Halmius: *quia hae* C, sed additum in margine prima manu: '*ha* in Ms'; *quia haec* E || *aut per tribus* idem: *et per tribus* C; an *haec per tribus*? || 7 *aut per centurias* om. C: an praestat *haec per centurias*? || 8 *sit*] *est* Halmius || 12 *De populi Romani distributionibus* om. C || 17 *Lucerensem* W: *Lucerem* C || *sequitur* E 19 *et distribuit ratione* O. Iahnius: *et bitriatione* C; *habita ratio* C. Fr. Hermannus; *ab iteratione* E || 21 *in re publica* W: *in P. R.* C *valeret* W: *valeret et* C || 22 *quia* W: *qui* C; *qua* E *clientes qui* Halmius || 27 *seleuci portorum* C; *Spartanorum* O. Iahnius || 33 *post potestatem* C habet: *Explicit Lucii Ampelii liber ad Macrinum.* ||

Sed priusquam praefandi finem faciam, maximae mihi agendae sunt gratiae Carolo Halmio, qui non solum quae ipse in Ampelio emendaverat, liberalissime, ut solet, mecum communicavit consilioque suo me adiuvit, sed ne laborem quidem codicis Monacensis iterum excutiendi recusavit. Quare si quid hac adnotatione critica profecisse videbor, id ei magna ex parte acceptum referendum erit.

Scribebam in Academia Georgia Augusta
ipsis Kal. Octobr. MDCCCLIII.

Digitized by Google

LVCIVS AMPELIVS
MACRINO SVO SALVTEM.

Volenti tibi omnia nosse scripsi hunc librum memorialem, ut noris, quid sit mundus, quid elementa, quid orbis terrarum ferat, vel quid genus humanum peregerit.

I. DE MVNDO.

Mundus est universitas rerum, in quo omnia sunt 1
et extra quem nihil, qui graece dicitur *κόσμος*. Ele- 2
menta mundi quattuor: ignis, ex quo est caelum; aqua,
ex qua mare Oceanum; aër, ex quo venti et tempe-
states; terra, quam propter formam eius orbem terra-
rum appellamus. Caeli regiones sunt quattuor: oriens, 3
occidens, meridies, septentrio. Caelum dividitur in 4
circulos quinque: arcticum et antarcticum, qui ob nimiam vim frigoris inhabitabiles sunt; aequinoctialem, cui subiacet regio quae *κατακεκαυμένη* dicitur neque incolitur ob nimiam vim ardoris; brumalem et solstitialem, sub quibus habitatur: sunt enim temperatissimi, per quos oblicus circulus vadit cum duodecim signis, in quibus sol annuum conficit cursum.

II. DE DVODECIM SIGNIS.

Signa sunt in caelo duodecim. Aries beneficio 1
Liberi, quod, is cum exercitum in Indiam per Libyam duceret per loca sicca et arenosa, cum aquae inopia esset et exercitus eius siti adfligeretur, aries eis aquam demonstravit, et ob id a Libero Iovis Ammon est appellatus, eique fanum magnificum fecit ad eum locum, ubi aquam invenit, quod abest ab Aegypto

Digitized by Google

et Alexandria milia passuum novem. Ob eam rem a
Iove petiit ut inter sidera reciperetur. Alii putant
2 eum esse, qui Hellen et Phrixum vexerit. Taurus be-
neficio Iovis, quem Iuppiter a Neptuno fratre per gra-
tiam abduxit, qui sensum humanum figura tauri con-
tinebat, isque Iovis iussu Europam Agenoris filiam
Sidoniam adludens decepit et eam Cretam deportavit.
Ob eam rem Iuppiter in sideribus eum dignatus est
3 immortali memoria. Gemini, qui *dii* Samothraces no-
minantur esse, quorum argumentum nefas est pronun-
tiare praeter eos, qui initiis praesunt. Alii Castorem
et Pollucem dicunt, quod ii principes mare tutum a
praedonibus praestitissent. Sunt qui dicant Herculem
4 et Theseum, quod similia athla sint adepti. Cancer,
καρκίνος, receptus beneficio Iunonis, quod eius iussu,
cum Hercules missus esset ad hydram Lernaeam, quam
nos excetram dicimus, interficiendam, carcinus ingres-
sus Herculis pedes et crura lanians incommodiorem
faciebat eum, quam ipsa excetra: idque malum Her-
cules difficillimum habuit, carcinumque ob id factum
5 Iuno sideribus est dignata. Leo, *λέων*, qui educatus
est Nemeae, Iunonis consilio ad Herculis interitum
missus in terram Argiam diu spelunca latitavit, quem
Hercules dicitur interfecisse cum Molorcho hospite suo,
cuius clavam ei tributam tum principio est adeptus,
qua leonem interfecit, eiusque pellem postea pro te-
gumento habuit. Ob id factum Iunoni odio esse coe-
6 pit, leonemque caelesti dignitate est honorata. Virgo,
quam nos Iustitiam dicimus, fuit cum hominibus. Sed
postquam homines male facere coeperunt, Iovis eam
inter signa posuit. Sunt qui Erigonam Icari filiam
Atheniensem dicunt, cuius patri Liber vinum de-
dit, ut hominibus ad suavitatem daret: quibus dedit,
ebriati sunt et lapidibus eum occiderunt. Canis, qui
cum illo erat, vidit dominum occisum, et cum ululatu
ad Erigonam rediit; quem ut maestum et singularem
vidit, sollicita proficiscitur cum eo. Venere ad locum,
ubi Icarius iacebat. Vidit corpus patris; magna la-

mentatione in Hymetto monte sepelivit, ipsa vero se
suspendit laqueo. Canis ad pedes eius discumbens
diutius et sine alimentis deficiens post aquam anhe-
lans in puteum se proiecit. Tum Liber a Iove petiit,
quod suo imperio defecerint, ut inter siderum cursus
poneretur virgo. Icarius autem Arcturus nominatus
est, cuius stella cum exoritur, continuas tempestates
facit: canis Canicula. Libra, quam Graeci ζυγόν ap- 7
pellant, virile nomen est † adeptus: qui insigni cle-
mentia et iustitia † Mochos dictus; qui primus dicitur
librae pondus hominibus invenisse, quae utilissima
mortalibus existimatur, ideoque in numerum stellarum
receptus est et Libra est dictus. Scorpius, qui dici- 8
tur ad perniciem Orionis in insula Chio in monte
Pelinaeo voluntate Dianae natus. Orion autem, dum
venatur, visa Diana stuprare eam voluit. Illa scor-
pionem subiecit, qui eum vita privaret. Iuppiter et
scorpionem et Orionem inter sidera recepit. Sagitta- 9
rius, Croton, filius *Euphemes* nutricis Musarum, quem
Musae semper dilexerunt eo, quod plausu et lusu sa-
gittarum eas avocaret. Alii Chironem dicunt, quod
iustus et pius, doctus, hospitalis fuerit. Ab eo Aescu-
lapius medicinam, Achilles citharam et *alii* alia multa.
Capricornus, cui nomen Pan. Quo tempore Typhon 10
speluncas incolens in monte Tauro Aegyptum profectus
est ad bellum, Pan se in caprae figuram convertit. Igi-
tur dii immortales, postquam Typhonem digna poena af-
fecerunt, Pana astrorum memoria decoraverunt. Aqua- 11
rius, qui putatur esse Ganymedes, dicitur Deucalion
Thessalus, qui, cum maximo cataclysmo cum uxore
Pyrra solus evasisset, hic pietatis causa inter sidera
locatus est. Pisces, ideo [pisces], quia bello Gigan- 12
tum Venus perturbata in piscem se transfiguravit. Nam
dicitur et in Euphrate fluvio ovum piscis ** in ora
fluminis columba adsedisse dies plurimos et exclusisse
deam benignam et misericordem hominibus ad bonam
vitam. Vtriusque memoriae causa pisces inter sidera
nobilitati.

Digitized by Google

III. DE SIDERIBVS.

1 Praeter duodecim signa potentissima sidera in
caelo: septentriones duo, maior et minor, qui num-
quam merguntur ideoque navium cursus regunt, quo-
rum alter Cynosura dicitur. Bootes, idem Arcturus.
2 Orion, qui magnitudine sua dimidiam caeli obtinet
partem. Pliades, quae latine Vergiliae dicuntur. Hya-
des, quae a nobis Suculae dicuntur, quarum ortus et
occasus a nautis et ab agricolis observantur. Cani-
3 cula, cuius vis praecipue solstitio est. Stellae poten-
tissimae in caelo sunt septem: Saturnus, Sol, Luna,
Mars, Mercurius, Iuppiter, Venus, quae a Graecis
planetae, a nobis erraticae dicuntur, quia ad arbi-
trium suum vagantur et motu suo hominum fata mo-
derantur: item adverso cursu contra caelum feruntur.

IIII. QVIBVS PARTIBVS SEDEANT DVODECIM SIGNA DVODECIM VENTORVM.

Aries in africum, Taurus in circium, Gemini in aquilonem, Cancer in septentrionem, Leo in thrasciam, Virgo in argesten, Libra in zephyron, Scorpius in africum, Sagittarius in austrum et africum, Capricornus in austrum, Aquarius in eurum et notum, Pisces in eurum.

V. DE VENTIS.

1 Venti fiunt ex aëris motu et inclinatione; sunt
autem generales quattuor: eurus, idem apeliotes, idem
volturnus ab oriente: ab occidente zephyrus, idem co-
rus, idem favonius: aquilo, boreas, aparctias idem a
septentrione: notus, idem libs et auster et africus a
2 meridie. Hi sunt quattuor generales; ceteri specia-
les adscribuntur, ut iapyx zephyro, qui ab Iapygio
Apuliae promontorio flat; leuconotus noto, cum se-
renior flat; circius aquiloni, cum vehementior Gal-
lias perflat; item etesiae, qui statis diebus flant per
aestatem.

Digitized by Google

VI. DE ORBE TERRARVM.

Orbis terrarum, qui sub caelo est, quattuor re- 1
gionibus incolitur. Vna pars eius est, in qua nos
habitamus; altera huic contraria, quam qui incolunt
vocantur antichthones: quarum inferiores duae ex con-
trario harum sitae, quas qui incolunt vocantur anti-
podes. Orbis terrarum, quem nos colimus, in tres 2
partes dividitur totidemque nomina: Asia, quae est
inter Tanain et Nilum: Libya, quae est inter Nilum
et Gaditanum sinum: Europa, quae est inter fretum
et Tanain.

In Asia clarissimae gentes: Indi, Seres, Persae, 3
Medi, Parthi, Arabes, Bithyni, Phryges, Cappado-
ces, Cilices, Syri, Lycii. In Europa clarissimae gen- 4
tes: Scythae, Sarmatae, Germani, Daci, Moesi, Thra-
ces, Macedones, Dalmatae, Pannonii, Illyrici, Graeci,
Itali, Galli, Spani. In Libya gentes clarissimae: 5
Aethiopes, Mauri, Numidae, Poeni, Gaetuli, Gara-
mantes, Nasamones, Aegyptii.

Clarissimi montes in orbe terrarum: Caucasus in 6
Scythia, Emodus in India, Libanus in Syria, Olym-
pus in Macedonia, Hymettus in Attica, Taygetus in
Lacedaemonia, Cithaeron et Helicon in Boeotia, Par-
nasos ** et Acroceraunia in Epiro, Maenalus in Ar-
cadia, Apenninus in Italia, Eryx in Sicilia, Alpes 7
inter Galliam et Italiam, Pyrenaeus inter Galliam et
Spaniam, Atlas in Africa, Calpe in freto Oceani.

Clarissima flumina in orbe terrarum: Indus, Gan- 8
ges, Hydaspes in India; Araxes in Armenia; Ther-
modon et Phasis in Colchide; Tanais in Scythia; 9
Strymon et Hebrus in Thracia; Sperchios in Thessa-
lia; Hermus et Pactolus auriferi, Maeander et Caystrus
in Lydia; Cydnus in Cilicia; Orontes in Syria; Si-
mois et Xanthus in Phrygia; Eurotas Lacedaemone; 10
Alpheus in Elide; Ladon in Arcadia; Achelous et
Inachus in Epiro; Savus et Danubius, qui idem Ister
cognominatur, in Moesia; Eridanus et Tiberinus in

Digitized by Google

Italia; Timavus in Illyrico; Rhodanus in Gallia; Ibe-
11 rus et Baetis in Spania; Bagrada in Numidia; Tri-
ton in Gaetulia; Nilus in Aegypto; Tigris et Euphra-
tes in Parthia; Rhenus in Germania.
12 Clarissimae insulae in mari nostro undecim: Si-
cilia, Sardinia, Crete, Cypros, Euboea, Lesbos, Rhodos,
duae Baleares, Ebusus, Corsica, Gades. In Oceano
ad orientem Taprobane, ad occidentem Brittannia, ad
septentrionem Thyle, ad meridiem insulae fortunatae.
13 Praeter has in Aegaeo mari Cyclades duodecim: De-
los, Gyaros, Myconos, Andros, Paros, Olearos, Te-
14 nos, Cythnos, Melos, Naxos, Donusa. Praeter has
Sporades innumerabiles; ceterum celeberrimae Aegina,
15 Salamina, Coos, Chios, Lemnos, Samothracia. In
Ionio Echinades, Strophades, Ithace, Cephalenia,
Zacynthos. In Hadriatico Crateae circiter mille, in
Siculo Aeoliae octo, in Gallico Stoechades tres, in
Syrtibus Cercina et Meninx et Girba.

VII. DE MARIVM AMBITV.

1 Mare quo cingimur universum vocatur Oceanum.
Hoc quattuor regionibus inrumpit in terras: a septen-
trione vocatur Caspium, ab oriente Persicum, a me-
ridie Arabicum, idem rubrum et erythraeum, ad
occasum magnum mare, idem Atlanticum, quod com-
2 merciis totius generis humani peragitur. Hoc intrat
in fretum Gaditanum inter duos montes clarissimos
Abylam et Calpen ob impositas Herculis columnas;
dein latissime simul et longissime fusum medium ter-
3 rarum orbem inundat et nomina adquirit: Balearicum,
quod Hispaniam adluit; Gallicum, quod Gallias tan-
git; Ligusticum, quod Liguribus infunditur; Tuscum,
Tyrrhenum, idem inferum, quod dextrum Italiae la-
tus circuit, Hadriaticum, idem superum, quod sini-
4 strum Italiae latus circuit; Siculum, in quo Sicilia;
Creticum, in quo insula est Creta; Ionium et Aegaeum,
quae Achaiam [id est Peloponnesum] ita ambiunt, ut
interveniente Isthmo paene insulam faciant; Myrtoum

Digitized by Google

et Icarium, quae adhaerent Aegaeo mari, illud a Myr-
tilo, hoc ab Icaro cognominata; Euxinum, Ponticum, 5
quod ingenti sinu Scythis infunditur; Hellesponticum
fauce transmissum inter duas celeberrimas urbes, Se-
ston Europae, Abydon Asiae; Tanaiticum, quo Asia
alluitur; Aegyptium ab Aegypto, Libycum a Libya
cognominatur; Syrticum a duabus Syrtibus reciprocis
aestibus retorquetur.

VIII. MIRACVLA MVNDI.

Miracula quae in terris sunt. Ab Apollonia † et 1
cathamantie milia passus quinque in monte Nymphaeo:
ibi ignis est et de terra exit flamma. In silva Panis
symphonia in oppidum auditur. Item sub eo monte in
campo lacus aquae pleni; inde pix exit et bitumen:
cum manibus subplodas, pix alte attollitur et quasi
ab aqua bullescit. Ambraciae in Epiro in pariete sunt 2
picti Castor et Pollux et Helena manu autochthonis,
et nemo neque invenire potest quis pinxerit. Argis 3
in Epiro quod Hippoboton appellatur: ibi pons magnus
columnatus duplex, quem Medea aedificari imperasse
fertur. Ibi picta sunt gubernacula Argonautarum,
† quae coepta navis: ibi Iovis templum Trophonii,
unde est ad inferos descensus ad tollendas sortes: in
quo loco dicuntur ii qui descenderunt Iovem ipsum
videre. Leucade mons, unde se Sappho deiecit pro- 4
pter virum: in summo monte fanum est Apollinis, ubi
sacra fiunt; et cum homo inde desiluit, statim excipi-
tur lintribus. Sicyone in Achaia in foro aedis Apolli- 5
nis est: in ea sunt posita Agamemnonis clipeus et ma-
chaera, Ulixis chlamys et thoracium, Teucri sagittae
et arcus; Adrasti arca, quam deposuit, in qua quid
sit ignoratur; sed et olla aerea in qua Pelias coctus
dicitur: item Palamedis litterae: Marsyae autem † quae-
quae corium; remi Argonautarum cum gubernaculis.
† Brachia calculus, quem Minerva sortita est de Oreste
* * *: una proci parasiti palla pendet, quam si quis
halitu afflaverit, tota patefit: Penelopae tela. Ibi de

6 terra oleum scaturit. Argis, in Achaia Iunonis tem-
7 plum magnifice ornatum, quod asylum vocant. Olym-
8 piae templum Iovis nobile, ubi athletae initiantur. Co-
rinthi balaenae costa est magna secundum mare, quam
homo complecti non potest. Eodem in loco fanum est
9 Veneris, in quo vas marmoreum Laidos. Boeotiae
lacus sacer, ubi Amphiaraus devoratus [in eo lacu]
est. Urceus fictilis fractus pendet testa inter se
composita; unde autem pendeat non apparet, nisi a
10 vento moveatur. Athenis Minervae aedes nobilis, cu-
ius ad sinistram clipeus appositus quem digito tangit:
in quo clipeo medio Daedali est imago ita collocata,
quam si quis imaginem e clipeo velit tollere, perit to-
tum opus; solvitur enim signum: ipsa autem dea ha-
11 bet hastam de gramine. Ilio lapis quadrata ubi Cas-
sandra fuit alligata; quam si ante tangas aut fricue-
ris, lac demittit; ex altera autem parte similiter si
frices, † ac si sanguinem remittit. Iuxta autem mare
qui locus Rhoeteon vocatur; ibi est Achillis et Pa-
12 trocli tumulus et flumen Scamandros. Ephesi Dianae
fanum nobilissimum, maximum pulcherrimumque orbis
terrarum. Introitu dextra ac sinistra postes marmo-
rei monolithi longi cubitis viginti, qua super templum
13 ascensu sunt † centum quadraginta milia. Samo in
templo Iunonis est scyphus factus ex hedera, cuiu
capita foras quattuor arietina magna cornibus mira
14 magnitudinis contortis. Pergamo ara marmorea magna
alta pedes quadraginta cum maximis sculpturis; con-
15 tinet autem gigantomachiam. Rosi signum Dianae
marmoreum pulcherrimum quod stat sub divo [caelo],
16 nec cum pluit aqua tangitur. Argyro est fanum Ve-
neris super mare: ibi est lucerna super candelabrum
posita lucens ad mare sub divo [caelo], quam neque
ventus exstinguit nec pluvia aspargit: sed et Hercu-
lis aedes antiqua; ibi e columna pendet cavea ferrea
4 sttunda, in qua conclusa Sibylla dicitur. Ibi iacent
Cretbalaenae quasi lapides quadrati. Magnesiae apud
quaeum columnae sunt quattuor: inter has columnas
interv

Digitized by Google

est Victoria ferrea pendens sine aliquo vinculo in aëre
ludens; sed quotiens ventus aut pluvia fuerit non mo-
vet. Aedis Dianae Epheso est quam constituit Ama- 18
zon; ibi et sepulcrum Icari stertentis quasi dormiat
mirae magnitudinis ex orichalco et ferro. Rhodi co- 19
lossicum signum Solis altum * * super columna mar-
morea cum quadriga; columna vero habet cubitos cen-
tum. Cypro signum Iovis Olympii aereum, facies ex 20
auro, quem fecit Phidias † in cubitis centum quin-
quaginta et latum cubitis sexaginta. Domus illic Cyri 21
regis aedificata lapidibus candidis et nigellis auro
iunctis, ubi sunt columnae diversis coloribus et in-
numerabiles lamnae ferreae, fenestrae ex argento et
tegulae ex lapide prasino. Murus intus medio Baby- 22
loniae, quem Memnon aedificavit lapide cocto et sul-
fure, ferro intermixtus, ubi sunt iuncturae. Latitudo
eius cubitis triginta, altus cubitis centum et triginta:
cingitur milia passuum triginta. Hunc coepit Semi-
ramis, filius eius perfecit. Pyramides in Aegypto, 23
quas aedificavit * *. Agartus oppidum: ibi est Nilus 24
fluvius aere factus, † plexilis in cubitis trecentis, cuius
facies smaragdo limpido, brachia ex ebore magno,
cuius adspectu et bestiae terrentur. Athenis signum 25
Iovis Olympii, Alexandriae flumen Nilum maxime
colunt.

VIIII. QVOT FVERE IOVES VEL ALII [IN LOCO] DII DEAEQVE.

Ioves fuere tres. Primus in Arcadia, Aetheris 1
filius, cui etiam Aetherius cognomen fuit: hic pri-
mum Solem procreavit. Secundus † abide in Arca-
dia, qui Saturnius cognominatur, qui ex Proserpina
Liberum patrem procreavit primum victoriam * *. Ter-
tius Cretae, Saturni et Opis filius, optimus maximus-
que est appellatus. Martes fuere duo: primus ex 2
† Enoposte, ut eum Homerus ait, et noster Mars
† Leucarpis et alter Mars † enius; secundus ex Iove et
Iunone. Soles fuere quinque: primus Iovis filius; 3

Digitized by Google

secundus Hyperionis; tertius Nili filius, cui Aegyptus
est consecrata; quartus, qui Rhodi natus est, cuius
etiam † Zemintus est filius; quintus, Colchi filius, ex
4 quo Circe et Medea et Phaëthon nati sunt. Volcani
fuere quattuor: primus † Crio et Ioppe natus; secun-
dus Nili filius; tertius Saturni et Iunonis; quartus in
5 Sicilia Melites filius. Mercurii quattuor: primus Caeli
et Diei filius; secundus Iovis et Croniae filius vel
Proserpinae; tertius Croni filius et Maiae, qui est
inventor lyrae; quartus Cyllenii filius, qui Aegyptiis
6 litteras et numerum dixit. Apollines quinque: pri-
mus Volcani et Minervae; secundus ex Corybante;
tertius Iovis filius ex Latona; quartus Sileni filius in
Arcadia; quintus Ammonis filius in Libya natus.
7 Dianae tres: prima Iovis Cronii filia ex Proserpina,
quae est Liberi soror; secunda Iovis et Latonae, Apol-
linis soror; tertia, quae vocatur Ops, de Glauce.
8 Aesculapii tres: primus Apollo † dictus Volcani filius;
secundus Elati filius; tertius † Aristeti et Alcippes
9 filius. Veneres quattuor: prima Caeli et Diei filia;
secunda quae ex spuma nata esse dicitur Aetheris et
Oceani filia; tertia quae Volcano nupsit, quae cum
Marte se miscuit, unde Cupido natus esse dicitur;
10 quarta Cypri et Syriae filia, quam Adon habuit. Mi-
nervae quinque: prima Volcani filia, unde Athena-
rum est civitas; secunda Nili filia, quam Aegyptii co-
lunt; tertia Iovis filia, quae in bellicis rebus se exer-
cuit; quarta Solis filia, *quae* quadrigas iunxit; quinta
Pallantis et Titanidos filia. Haec patrem occidit pro
suae virginitatis observatione, quia eius cupidus fuit:
11 unde et Pallas dicta est. Liberi quinque: primus ex
Iove et Proserpina: hic agricola et inventor vini,
cuius soror Ceres. Secundus Liber ex Melone et
Flora, cuius nomine fluvius est † Granicus; tertius
de Cabiro, qui regnavit in Asia; quartus ex Saturnio
et Semela, ** dicunt; quintus Nisi et Thyonae filius.
12 Hercules sex: primus Iovis Aetheris *filii* filius; se-
cundus Nili filius, quem principem colunt Aegyptii;

Digitized by Google

tertium conditorem † loci sui Hellenes dicunt; quartus Cronii filius et Cartheres, quem Carthaginienses colunt, unde Carthago dicta est; quintus Libani filius, qui cum rege Medorum pugnavit; sextus Iovis ex Alcumena, qui † Atlanta docuit.

X. DE IMPERIIS.

Imperia ab ineunte aevi memoria fuerunt septem. Primi rerum potiti sunt Assyrii, deinde Medi, postea Persae, tum Lacedaemonii, dein Athenienses; post hos inde Macedones: sic deinde Romani.

XI. REGES ASSYRIORVM.

Belus rex, Iovis filius, cuius posteri per Ninum 1
Asiae regnaverunt, per Aegyptum Libyae, per Da-
naum Europae. Ninus rex, qui primus exercitu prope 2
totam Asiam sub se redegit et clarissimam urbem
nominis sui condidit Ninon. Semiramis, Dercetis 3
nymphae filia, a columbis educta, uxor Nini regis,
cuius post mortem regnum Nini ampliavit armis; In-
diam quoque parum prospera expeditione temptavit.
Haec urbem pulcherrimam omnium, quae umquam
fuerunt, Babylona constituit supra flumen Euphraten.
Sardanapallus, qui ob nimias delicias et luxuriam 4
perdito regno, ne in potestatem hostium veniret, cum
exoletis suis venenum bibit et igni subiecto cum regia
sua conflagravit.

XII. REGES MEDORVM.

Arbaces, primus rex, qui eversas Assyriorum opes luxuria Sardanapalli transtulit * * * eosque iustissime rexit. Astyages, vir fortis et iustus, qui per insidias victus a Cyro est, et dissolutum est Mediae regnum.

XIII. REGES PERSARVM.

Cyrus, rex fortissimus, qui maiore parte Asiae 1
subacta Europam quoque inrupisset, ni a Tomyri Scy-

2 tharum regina victus oppressusque esset. Cambyses,
filius † equae Cyri; qui, cum septuaginta milia ho-
minum subegisset in Aegypto et regem eius Amasin,
Aethiopiam profectus, magna parte militum per fa-
mem omissa, inritus rediit; urbem tamen ibi condi-
dit Meroën. Is quia Apin sacrum bovem interfici
iusserat, ira deorum ex equo praeceps super gladium
3 suum ruit extinctusque est. Darius rex, unus ex
septem Persis, hinnitu equi regnum adsecutus, cum
CCLXX milibus Europam transivit. Victus ab Athe-
niensibus duce Miltiade apud Marathona recessit.
4 Xerxes, Darii filius, cum decessisset pater eius, ali-
quantis navibus armatis militibus in Europam transi-
vit contabulato Hellesponto et forato Atho monte, nec
quicquam aliud egit quam ut Athenas incenderet. Mari
victus a Lacedaemoniis et Atheniensibus in Asiam
rediit ibique suorum fraude interfectus est.

XIIII. DVCES ET REGES LACEDAEMONIORVM.

1 Eurysthenes et Procles gemini, qui genus ab
2 Heraclidis deducentes primi Spartae regnaverunt. Ly-
curgus legum lator, quibus Lacedaemonii principes
3 Graeciae per annos septingentos innisi fuerunt. Theo-
pompus et Polydorus reges, qui Messenium bellum
4 viginti annis gesserunt. Othryades vir bellator, qui
Messenio bello, quo centeni et quinquageni concerta-
5 verunt, tropaeum suo sanguine scripsit. Tyrtaeus, qui
Messenio bello ex oraculo Apollinis dux ab Athenien-
sibus per ludibrium missus poemate suo ita militum
animos concitavit, ut tam diuturnum proelium victoria
6 consummarent. Leonidas, dux Persico bello, qui cum
trecentis Lacedaemoniis apud Thermopylas totam vim
7 Persici belli morte sua ac suorum sustinuit. Pausa-
nias, qui Persico bello Mardonium praefectum Xerxis
cum pedestribus copiis aput Asopum Boeotiae flumen
debellavit; mox proditionis a rege suspectus ideoque
accusatus, in asylum Minervae confugit et ibi fame

Digitized by Google

confectus est. Lysander dux, qui dominantem toto 8
mari classem Atticam aput Aegos potamos oppressit
et victis Atheniensibus triginta tyrannos inposuit.
Xanthippus, vir Lacedaemoniorum fortissimus, qui 9
bello Punico primo Carthagiensibus dux missus Re-
gulum cepit. Agesilaus, cuius inventum est in hostili 10
quam in sua terra pugnare ideoque in Asiam missus,
vastata ea, cum iam regi immineret, revocatus Athe-
nienses aput Coroneam vicit. Postea aput Corinthios
flevit, quod decem milia Graecorum occisa cognovis-
set, nec voluit Corinthum delere cum posset.

XV. CLARISSIMI REGES ET DVCES ATHENIENSIVM.

Cecrops rex, qui urbem condidit Athenas et ex 1
suo nomine Cecropidas appellavit cives: idem fabulose,
quia indigena fuit, ab inguinibus serpens fuisse nar-
ratur. Erichthonius rex, qui mysteria Eleusine con- 2
stituit Celeo † hospite, Eumolpo sacerdote, filiabus
virginibus ministris, Triptolemo frugum praefecto, qui
fame laborantem Graeciam circumlato frumento re-
stituit. Pandion rex, qui filias suas Procnen et Phi- 3
lomelam Thraciae regibus tradidit, ut barbaras sibi
gentes adfinitate sociaret. Theseus, Aegei filius, qui 4
Minotaurum interfecit. Demophontes, eius filius, qui 5
cum Graecis Ilium expugnavit. Codrus rex, qui pro 6
salute et victoria patriae secundum oraculum Apolli-
nis bello Peloponnesio se devovit. Pisistratus, vir 7
fortis et sapiens, qui adversus principes populari causa
tyrannidem invasit eamque iustissime administravit.
Harmodius et Aristogiton, homines plebei, qui Hip- 8
piam et Hipparchum Pisistrati filios saeve dominantes
facta coniuratione oppresserunt, ideoque ut conserva-
toribus divini honores eis sunt constituti. Miltiades 9
dux, qui octoginta milia militum Persarum Darii regis,
praefectis Date et Tisapherne, in saltu Marathonio
superavit. Aristides Dicaeos, qui hoc agnomen mori- 10
bus [est] consecutus ob id ipsum exilio multatus est.

Digitized by Google

11 Cimon dux, qui Persico bello Xerxis copias, pede-
stris simul atque navalis, in ipsa Asia apud Eury-
12 medonta fluvium uno die vicit. Alcibiades dux, vir
genere, copia, opibus illustris; qui propter detrunca-
tos nocte Mercurios reus factus ad Lacedaemonios
confugit Peloponnensi bello, et, cum fecisset eos su-
periores, adflictorum civium misertus rediit in pa-
triam, et dux creatus iterum victores Athenienses
13 fecit. Thrasybulus, qui triginta magistratus Lace-
daemonios tyrannidis dominatione saevientis facta con-
iuratione adflixit et libertatem Atheniensibus reddi-
14 dit. Conon dux, qui omnes Lacedaemoniorum copias
apud Cnidum insulam cepit et imperium maris Athe-
15 nis restituit. Dion, qui octo onerariis navibus Dio-
nysium regem Siciliae centum rostratas habentem,
dum in Italiam abest, regno expulit occupatis Syra-
16 cusis. Iphicrates, rei militaris peritissimus, qui arma
17 habiliore pondere et modo fecit. Phocion, qui vir
bonus cognominatus est, neque ulla pecunia a Phi-
lippo potuit sollicitari ut ad eum discederet: qui ad-
monentibus amicis, ut liberis suis consuleret, 'si boni,'
inquit, 'erunt, hic agellus eis sufficiet; si mali, nihil.'
18 Chabrias dux, qui gladiatoria arte pugnare militem
docuit, Cypron et Naxon et omnes Asiaticas insulas
Athenis adiunxit, et circa Chion navali bello occidi
19 maluit quam abiectis armis enatare. Demetrius Pha-
lereus, qui vir bonus existimatus ideoque ob insignem
iustitiam statuis trecentis est honoratus, quas ei pro
libertate posuerunt in † facie publica.

XVI. REGES MACEDONVM.

1 Philippus, Amyntae filius, primus Macedonum ob-
tinuit Thraciam redegitque in suam potestatem; et
cum transire in Asiam vellet, sub ipso belli apparatu
2 in theatro a Pausania est interfectus. Alexander,
Philippi et Olympiadis filius, ex urbe Pella Macedo-
niae cum quadraginta milibus militum in Asiam trans-
isset, Darium regem Persarum primum aput Grani-

Digitized by Google

cum fluvium, tum aput Issum Ciliciae, tertio apud
Arbela, tribus proeliis trecenta peditum, † legionum
equitum, duo milia falcatorum curruum vicit. Mox
regem Indorum et omnes Asiae gentes sub potesta-
tem suam redegit et nobilissimas urbes Asiae cepit,
Sardes, Bactra, Susa, Babyloniam, ubi etiam defun-
ctus *est*, dubium a vinolentia an veneno, cum tamen
prius et Africam peragrasset usque ad Iovem Am-
monem et Oceanum primus omnium navigasset. Phi- 3
lippus, qui post Alexandrum Macedonem septimo gradu
Macedoniae regnavit, invectus in Graeciam cum saeve
dominaretur, a Sulpicio consule in Phocide victus
est, mox a Flaminino in [Macedonia] Thessalia aput
Cynoscephalas, ubi dato obside filio Demetrio regni
parte multatus est. Perses Philippi filius, cum ma- 4
ximis copiis Macedoniis * * et cum in Graeciam im-
petum fecisset, cum inanibus elephantorum simulacris
a Marcio consule apud Ascuridem paludem victus,
praecipitatis in mare thesauris profugit; mox ab Ae-
milio Paulo tota Macedonia fugatus Samothraciam
confugit in asylum, unde data fide cum se Paulo com-
misisset, ante currum eius in triumphum productus
mox libera custodia in Albano consenuit. Pseudo- 5
philippus, vir plebeius et degener, cum ex simili-
tudine formae Philippi filium se esse persuasisset et
Macedonas in bellum excitasset, inter initia tumultus
comprehensus sub custodia missus est Romam, ubi
cum ex custodia aufugisset, concitata rursus Mace-
donia Thraciam bello recepit. In arce regni paluda-
tus ius dixit; mox a Caecilio Metello ingenti proelio
victus, cum profugisset in Thraciam, a regibus dedi-
tus *est* et in triumphum deportatus.

XVII. REGES ET DVCES ROMANORVM.

Romulus, qui urbem condidit. Numa Pompilius, qui sacra constituit. Tullus Hostilius, qui Albam diruit. Ancus Martius, qui leges plurimas tulit et Ostiam coloniam constituit. Servius Tullius, qui pri-

Digitized by Google

mum censum egit. Priscus Tarquinius, qui insignibus magistratus adornavit. Tarquinius Superbus, qui ob nimiam superbiam regno pulsus est.

XVIII. CLARISSIMI DVCES ROMANORVM.

1 Brutus, qui pro libertate publica liberos suos in-
2 terfecit. Valerius Publicola, qui propter eandem li-
bertatem adversus Tarquinios bellum exercuit: idem
3 ius libertatis dando populum ampliavit. Manlius Tor-
quatus, qui ad confirmandam castrorum disciplinam
4 filium suum interfecit. Quinctius Cincinnatus [item
5 Serranus], cui aranti dictatura delata est. Camillus,
qui Senonum gente deleta [Gallorum] incensam ab
6 eis urbem restituit. Fabii duo, quorum alter una
pugna Etruscos, Samnitas, Umbros Gallosque sub-
egit, libertinos e tribubus repurgavit ideoque Maxi-
mus cognominatus: alter Fabius Annibalem mora fre-
7 git, ex quo Cunctator est cognominatus. Papirius
Cursor: hic Samnites, qui Romanos sub iugum pu-
gnando miserant, victos ignominia pari adfecit et a
8 velocitate Cursor est appellatus. Curius, cum in foco ra-
pas torreret, *legatis Samnitium aurum* offerentibus 'malo,'
inquit, 'in fictilibus meis *esse* et aurum habentibus
9 imperare.' Fabricius Luscinius, qui Cornelium Ru-
finum consularem virum senatu amovit, luxuriae et
avaritiae damnatum, quod decem pondo argenti pos-
10 sideret. Claudius Marcellus, qui Annibalem primus
in Campania proelio vicit idemque docuit in bello
11 quomodo equites sine fuga cederent. Scipiones duo,
quorum alter prior Africanus, qui Annibalem et in
eo Africam debellavit; alter Scipio *minor*, Numanti-
nus, qui Carthaginem et Numantiam diruendo in hac
12 Africam, in illa Hispaniam fregit. Claudius Nero,
qui Annibale in Apulia relicto venientem ab Hispania
Asdrubalem excepit copiasque eius uno die aput Me-
taurum flumen devicit: qui, si se cum Annibale iun-

Digitized by Google

xisset, dubitari non potest parem eis populum Roma-
num futurum non fuisse. Paulus, qui cum Macedo- 13
niam vicisset et Graeciam liberasset et opulentissimum
triumphum reportasset, inter ipsos triumphi dies amis-
sis duobus liberis pro contione dixit gratias se agere
fortunae, quod in suam potius domum quam in rem
publicam saevisset. Duo Metelli, quorum alter Ma- 14
cedonicus devictis Macedonibus, qui Contrebiam, inex-
pugnabilem Hispaniae civitatem, iussis testamenta scri-
bere et vetitis redire nisi vicissent militibus occu-
pavit: alter Numidicus victa Numidia, qui cum per-
niciosas rei publicae leges ferret Apuleius tribunus
plebis totusque senatus in eas iurasset, maluit in
exilium ire quam iurare. Huius filius Pius cognomi-
natus est, quod patrem in exilium secutus est. Gaius 15
Marius, qui in Africa Numidis, in Gallia Cimbris
Teutonibusque superatis a caliga pervenit usque se-
ptimum consulatum. Sulla, qui bello civili victoria 16
perpotitus Romanum primus invasit imperium solus-
que deposuit. Sertorius, qui proscriptus a Sulla cum 17
in exilium profugisset, quam brevissimo tempore prope
totam Hispaniam redegit in suam potestatem et ubi-
que adversante fortuna insuperabilis fuit. Lucullus, 18
qui Asiacae provinciae spoliis maximas opes est con-
secutus et aedificiorum tabularumque pictarum studio-
sissimus fuit. Pompeius, qui Armenios sub rege Ti- 19
grane, Ponticos sub rege Mithridate, Cilicas toto
mari dominantis intra quadragesimum diem vicit et
magnam partem Asiae inter Oceanum, Caspium ru-
brumque victoriis suis triumphisque peragravit. Gaius 20
Caesar, qui Gallias Germaniasque subegit et primus
Romanorum navigavit Oceanum, in quo Brittanniam
invenit et vicit. Iulius Caesar Augustus, qui per- 21
pacatis omnibus provinciis exercitus toto orbe terra-
rum disposuit et Romanum imperium ordinavit, post
cuius consecrationem perpetua Caesarum dictatura
dominatur.

Digitized by Google

XVIIII. ROMANI, QVI IN TOGA FVERVNT ILLVSTRES.

1 Menenius Agrippa, qui dissidentem populum se-
2 natui conligavit atque conciliavit. Appius Caecus,
qui pacem Pyrrhi diremit, ne populus, qui suis parere
3 voluerat, sub externis regibus regeretur. Tiberius
Gracchus, qui Scipionem Asiaticum quamvis inimi-
cum haberet, non est passus a tribunis in carcerem
duci, quod diceret nefas ibi esse Scipionem, ubi ca-
ptivi illius adhuc alligati tenerentur. Hic est Grac-
chorum pater, qui in tribunatu, cum agrariis legibus
4 seditiones excitarent, interfecti sunt. Decimus Bru-
tus Callaicus, qui C. Gracchum generum agrariis
legibus rei publicae statum turbantem cum Opimio
5 consule oppressit. M. Brutus, qui Pompei partes se-
cutus, mox a Caesare restitutus in mortem eius con-
6 iuravit, quod affectare nomen regium videretur. Li-
vius Drusus, qui agrariis legibus promulgatis sum-
mum populi Romani favorem consecutus, ne promissa
perficeret, per insidias a Philippo consule domi suae
7 interfectus est. Lutatius Catulus, qui Lepidum acta
Sullae rescindere volentem admoto exercitu Italia fu-
gavit et solus omnium sine sanguine bellum civile
8 confecit. Cato Censorius, qui totiens accusatus est,
et quoad vixit nocentis accusare non destitit. Hic est
omnium rerum peritissimus et, ut Sallustio Crispo vi-
9 detur, Romani generis disertissimus. Cato praetorius,
qui bello civili partes Pompei secutus mori maluit
10 quam superstes esse rei publicae servienti. Scaurus,
qui vetuit filium in conspectum suum venire, quia
11 bello Cimbrico deseruerat. Scipio Nasica, qui, quia
non rite inauguratus consul videretur, consulatu se ab-
dicavit et domitis Dalmatis oblatum a senatu trium-
phum repudiavit statuasque, quas sibi quisque in
publico posuerat, in censura sua sustulit. Censuit in
senatu tamen Carthaginem non esse delendam: pro-
12 pterea optimus iudicatus. Cornelius Cethegus, qui

Digitized by Google

fratrem suum Cethegum, quod cum Catilina coniu-
rasset, morte multandum censuit. Tullius Cicero, qui 13
in consulatu suo Catilinae coniurationem fortissime
oppressit.

XX. QVI PRO POPVLI ROMANI SALVTE SE OPTVLERVNT.

Horatii trigemini, qui adversus Curiatios Alba- 1
norum de summo imperio dimicaverunt. Fabii, qui 2
trecenti, cum omnes patriciae stirpis essent, bellum
Veiens peculiariter sibi depoposcerunt. Mucius Cor- 3
dus, qui ignibus manum imposuit. Horatius Cocles, 4
qui ponte rescisso Tiberis armatus transiit natans. Tre- 5
centi sub Calpurnio Flamma contra Poenos, qui in
Siciliensi saltu morte sua exercitum populi Romani li-
beraverunt, ut plane trecentorum Lacedaemoniorum
apud Thermopylas gloriam adaequarent. Duo Decii, 6
quorum alter Latino bello, alter Samnitico dis mani-
bus se devoverunt. Fabius pontifex, qui urbe a Gal- 7
lis Senonibus incensa se aliosque senes dis manibus
devovit. Regulus, qui tormenta Carthaginiensium ma- 8
luit pati, quam ut inutilis pax cum eis fieret aut ipse
iuris iurandi fidem falleret. Curtius, qui se in hia- 9
tum terrae immisit, cum ex oraculo quod optimum
esset in urbe Romana posceretur. Spurius Postumius, 10
qui a Pontio Telesino Samnitum duce sub iugum mis-
sus cum exercitu auctor fuit rumpendi foederis seque
hostibus censuit esse dedendum. Caecilius Metellus 11
pontifex, *qui ex* ardente templo Vestae Palladium ex-
tulit et oculos amisit.

XXI. QVI SPOLIA OPIMA RETTVLERVNT.

Romulus de Acrone Caeninensium rege. Cossus Cornelius de Larte Tolumnio Veientium rege. Claudius Marcellus de Viridomaro rege Gallorum.

Digitized by Google

XXII. QVI PROVOCATI AB HOSTIBVS MANV CONTENDERVNT.

1 Manlius Torquatus, qui Gallo torquem detraxit
2 eumque sibi circumdedit. Valerius Corvinus, qui a
Gallo provocatus cum pugnaret, corvus galeam eius
3 insedit et hostem perturbavit. Scipio Aemilianus, cum
esset legatus sub Lucullo imperatore, apud Intercatiam
Vaccaeorum urbem provocatorem barbarum occidit.
4 Lucius Opimius sub Lutatio Catulo consule in saltu
Tridentino provocatorem Cimbrum interfecit.

XXIII. †QVI PRO ROMANIS GENTES SVPERAVERVNT.

Scipio Africanus, Scipio Numantinus, Scipio Asiaticus, Mummius Achaicus, Servilius Isauricus, Brutus Callaicus, Paulus Macedonicus, Metellus Creticus, Caesar Germanicus, Caesar Dacicus.

XXIIII. QVOT ILLVSTRES SCIPIONES, QVI MAGNIS REBVS GESTIS COGNOMINATI SVNT.

Scipio magnus Africanus, qui vicit Annibalem. Scipio minor Numantinus, qui Numantiam et Carthaginem diruit. Scipio Asiaticus, qui de Antiocho triumphavit. Scipio Nasica, qui a senatu vir optimus est iudicatus. Scipio * *, qui occiso Pompeio partes restituit et victus se interfecit.

XXV. *SECESSIONES PLEBIS.*

1 Secessiones plebis a patribus fuerunt quattuor.
Prima secessio propter impotentiam feneratorum, cum
2 in *sacrum* montem plebs armata secessit. Secunda
propter impotentiam decemvirum, cum interfecta filia
sua Virginius Appium et totam eius factionem in Aven-
tino monte circumvenit effecitque, ut abdicato magi-
stratu accusati atque damnati variis suppliciis puni-
3 rentur. Tertia propter matrimonia, plebei ut patriciis
nuberent, quam Canuleius concitavit in monte Ia-

Digitized by Google

niculo. Quarta secessio in foro propter magistratus, 4
ut plebei consules fierent, quam Sulpicius Stolo con-
citavit.

XXVI. SEDITIONES.

Seditiones in urbe quattuor. Prima seditio Ti- 1
beri Gracchi, quem de iudiciariis et agrariis legibus
statum civitatis moventem Scipio Nasica facta manu
in Capitolio oppressit. Secunda seditio C. Gracchi fra- 2
tris eius, quem ob similes largitiones novos motus
excitantem Opimius consul cum Decimo Bruto Cal-
laico, socero eius, convocatis ad pileum servis in Aven-
tino monte oppressit. Tertia seditio Apulei Saturnini 3
tribuni plebis et Glauciae consulis, quos comitia in
campo caedibus perturbantes Marius in Capitolium
persecutus obsedit et conficiendos fustibus saxisque
curavit. Quarta seditio fuit Livi Drusi et Quinti Cae- 4
pionis, cum ille senatum, hic equestrem ordinem ad-
sereret. Praecipua tamen ad motus excitandos fuit
causa, quod Drusus civitatem omnibus Italicis polli-
cebatur; sed tum a Philippo consule in domo sua in-
terfectus est.

XXVII. QVI ADVERSVS PATRIAM NEFARIA INIERE CONSILIA.

Coriolanus ob asperiorem annonam in exilium 1
actus Vulscorum exercitu admoto patriam expugnare
voluit, sed Veturiae matris precibus victus, tum ab
exercitu suo confossus est. [Marcus] Maelius cum 2
trumentaria largitione *affectare regnum* videretur, iussu
Quinctii Cincinnati dictatoris a magistro equitum in
rostris occisus est. Spurius, cum agrariis legibus 3
factionem et dominationem pararet **. Manlius Ca- 4
pitolinus, cum pecunia complures debitores liberaret,
suspectus regni affectati de Tarpeio saxo praecipita-
tus est. Catilina cum in caedem senatus, incendium 5
urbis, direptionem aerarii coniurasset et in id facinus

Digitized by Google

Allobrogas sollicitasset, ab Cicerone in senatu accusatus, ab Antonio in Apulia debellatus est.

XXVIII. POPVLVS ROMANVS CVM QVIBVS GENTIBVS BELLA CONSERVIT ET QVIBVS CAVSIS.

1 Populus Romanus sub Romulo pugnavit cum Sa-
binis prius propter virgines raptas: sub Tullo cum
Albanis ***
2 Pontius Telesinus, dux Samnitum, qui ad Cau-
dinas furculas Romanos sub iugum misit.
3 Pyrrus, rex Epirotarum, qui pro Tarentinis bel-
lum cum Romanis gessit vastataque Campania ad vi-
cesimum ab urbe lapidem pervenit, mox a Curio et
Fabricio victus in patriam concessit, et cum Achaiam
armis sub se redegisset, Macedoniam quoque Antigono
regi eripuisset, dum Argos expugnat, occisus est.
Omnium Graecorum sapientissimus et militaris disci-
4 plinae peritissimus fuit. Annibal, qui novem anno-
rum patrem in Hispaniam secutus, minor annorum
XXV imperator factus triennio in Hispania vicit et
eversione Sagunti rupto foedere per Pyrenaeum et Al-
pes in Italiam venit, et Scipionem ad Liternum, Tibe-
rium Claudium apud Trebiam, Flaminium apud Trasi-
mennum, Paulum et Varronem apud Cannas, Gracchum
in Lucania, Marcellum in Campania superavit. ***

XXVIIII. STATVS POPVLI ROMANI QVAS COMMVTATIONES HABVIT.

1 Populus Romanus primum sub regibus fuit: deinde
post superbiam Tarquinii et inlatum Lucretiae stu-
prum expulsis regibus tutelam sui consulibus tribunis-
2 que commisit. Deinde tribuniciis seditionibus agitatus,
abdicatis omnibus magistratibus decemviros legum fe-
rendarum et rei publicae constituendae causa paravit.
3 Horum quoque dominationem et libidinem detestatus
rursus ad consules rediit, donec exortis bellis civili-

Digitized by Google

bus inter Caesarem et Pompeium et oppressa per vim libertate sub unius Caesaris potestatem redacta sunt omnia. Ex eo perpetua Caesarum dictatura dominatur.

XXX. INITIVM REGNI MITHRIDATIS.

Cyrus rex Persarum primus imperium Medis ade- 1
mit: duos filios reliquit Cambysen et Smerden. Horum Cambyses defuncto patre, quod maior esset, Smerden in solio sedentem capite caelum pulsare *in somnis videns* occidendum [eum] curavit: ipse deinde revertens ab Aethiopia rebus † perfractis cum in Aegyptum *Memphin* venisset incolasque eius loci lae-
tantes advertisset, ratus illos adversis suis insultare 2
Apin in femine vulneravit eodemque ictu occidit. Interim magus quidam, Smerdes, Patizithae frater, abutens nomine, ex formae suae similitudine filium se Cyri professus regnum Persicum invaserat. Quod ubi Cambysi nuntiatum est, regredi in patriam maturans oblitus est gladium, quo Apin interfecerat, vaginae reddere: quod cum conaretur efficere, femen suum vulneravit et eam partem, qua Apin vulneraverat. Ex
eodem vulnere in paucis diebus obiit. De cuius morte 3
postquam certior nuntius ad Persas venit, Otanes Phaedymam filiam suam, quacum Smerdes consuetudinem habebat, edocuit, ut, cum ille sopitus esset, utrum aures tectas comis haberet periclitaretur; sciebat enim a Cyro Smerdi mago ademptas aures. Illa
falsum esse Smerden confirmavit. Tunc septem no- 4
bilissimi Persae inter se coniuraverunt; eorum nomina haec sunt: Otanes, Hydarnes, Aspâthines, Intaphernes, Megabyzus, Gobries, Darius. Deinde mago Smerde interfecto constituerunt, uti excepto posthac Otane ex † illis regnaret, cuius equus primus in loco
quem delegissent hinnisset. Tunc Oebares, agaso Da- 5
rii, equum domini ad locum praedictum duxit: † ille alio loco abscondet: tunc equus Darii magnum hinnitum dedit. Ita Darius regnum optinuit, a quo Arta-

Digitized by Google

bazes originem ducit, quem conditorem regni Mithridatis fuisse confirmat Sallustius Crispus.

XXXI. REGES PARTHORVM.

1 Seleucus Alexandri Macedonis amicus. Huius
post mortem ab Aridaeo fratre eius iussus Babylonem
optinere finitimos sub se redegit, unde Nicator est
appellatus, et tres validissimas urbes constituit, An-
2 tiochiam, Seleuciam, Laodiciam. Arsaces, forma et
virtute praecipuus, cuius posteri Arsacidae cognomi-
nati sunt, qui pacem cum Sulla imperatore fecit. Oro-
3 des, qui foedus cum Cn. Pompeio percussit, *et* Cras-
sum cum legionibus apud Carras funesta clade delevit.
4 Pacorus, qui filium suum eiusdem nominis misit in
Syriam, ut Romanas provincias popularetur, atque
ipse a Ventidio legato Iulii Caesaris occisus est.

XXXII. REGES CAPPADOCIAE ET ARMENIAE.

1 Tigranes, qui iam scriptus est; qui [tertio Punico
bello perdomuit sub Mancino consule et Scipione Aemi-
2 liano.] Bellus, rex Armeniae qui cum impetum in
Graeciam fecisset et Pythii Apollinis templum incen-
3 disset, tempestate et frigore exercitum amisit. [Poly-
crates] rex Cappadociae qui somniavit solem et lunam
4 uri [qui a praefecto Darii regis occisus est. Epami-
nondas] eius filius rex, [qui Thebas Graecorum **
5 pugnando vicit. Periander rex, qui Corinthi regna-
6 vit ** omnia terra et mari Romanis subiugavit. Ti-
moleon, qui Corinthi fratrem suum regnantem inter-
fecit: idem et Dionysium Siciliae regem expulit neque
ipse ab offerentibus regnum accepit, sed arcem quo-
que demolitus est. Hic cum convitia mala audiret,
ait: 'tota vita mea id egi ut omnes liberi essemus.']

XXXIII. REGES ASIAE ET PERGAMI.

1 Eumenes Cardianus Philippi ** Alexandri armi-
ger bellicosissimus, sed parum prospera fortuna usus,
adeo tamen terribilis, ut vivente eo nemo ausus sit

Digitized by Google

rex appellari. Antiochus, qui iam scriptus est. Eu- 2
menes alius, qui Romanos Macedonico bello iuvit cum
milite suo. Attalus, qui pro Romanis saepe pugna- 3
vit; idem testamento suo populum Romanum heredem
fecit.

XXXIIII. REGES PONTI ET BITHYNIAE.

Pharnaces, rex Bithyniae, filius Mithridatis, qui 1
bello civili quod in Pharsalia gestum est, milite pa-
tris sui Syriam invasit, et adventu Caesaris, antequam
in congressum eius veniret, ipso terrore nominis victus
refugit in Pontum. Prusias rex, amicus populi Ro- 2
mani, ad quem Annibal victo Antiocho confugit, et
cum a rege exposceretur per legatos veneno se libe-
ravit. Nicomedes, socius et amicus populi Romani, 3
in cuius amicitia prima aetate Caesar fuit, qui mo-
riens testamento et ipse populum Romanum heredem
† dimisit.

XXXV. REGES ALEXANDRIAE.

Post mortem Alexandri Macedonis regnaverunt 1
Alexandriae † Aegyptum octo Ptolemaei nomine, multi
clarissimi viri. Ptolemaeus Euergetes, qui Alexan- 2
drum aput Oxydracas obiecto clipeo protexit. Ptole-
maeus, eius filius, Philadelphus, litteratissimus, qui
plurimos libros Graecos scripsit. Ptolemaeus Soter, 3
qui ingenti classe Rhodios vicit. Ptolemaeus Tryphon,
qui seditiosos in theatro sagittis occidit, alios flammis
dedit. Huius filius † Cipris pro Romanis multa bella 4
gessit adversus Garamantas et Indos. Ptolemaeus,
Pupillus dictus, qui Pompeium tutorem a senatu ac-
cepit, donec pubesceret, et postea civili bello a Po-
thino interfectus est.

XXXVI. DVCES ET REGES CARTHAGINIENSIVM.

Hanno et Mago, qui *primo* Punico bello Corne- 1
lium consulem apud Liparas ceperunt. Hamilcar, qui 2

Digitized by Google

Barcas cognominatus est, primo Punico bello magnam
partem Hispaniae sub imperium Carthaginiensium re-
degit relictis filiis quattuor, Asdrubale, Annibale, Ha-
3 milcare et Magone. Asdrubal, frater Annibalis, qui
secundo Punico bello cum ingentibus copiis ab Hispa-
nia veniens, antequam se fratri coniungeret, a Claudio
Nerone exspoliatus est.

XXXVII. REGES NVMIDIAE.

Syphax, quem Scipio Africanus victum in triumphum traxit regnoque eius imposuit Masinissam. Masinissa rex, qui Scipionem adversus Carthaginem et Syphacem equitatu adiuvit: ab eo inter praemia commilitii Numidiae regno donatus est. Iugurtha, qui scriptus est.

XXXVIII. REGES MAVRITANIAE.

Iuba rex, qui Curionem legatum Caesaris oppressit; mox occiso Pompeio Catonis et Scipionis partes firmare conatus, cum se in regiam recepisset, post magnificam cenam interficiendum se dedit. Iuba, rex litteratissimus, qui Caesaris Augusti iussu regnavit et magnificentissimam urbem Caesaream condidit.

XXXIX. QVI ADVERSVS POPVLVM ROMANVN ARMA SVMSERVNT.

1 Tatius rex Sabinorum, qui occupata arce Tarpeia
in ipso foro cum Romulo decertavit et interventu Sa-
2 binarum pacem cum Romulo fixit. Mettus Fuffetius,
rex Albanorum, qui contra foedus ad Fidenatis de-
scivit et iussu Tulli Hostilii deligatus ad currum et
3 in diversa actis equis laceratus est. Porsenna, rex
Etruscorum, qui Romanos ad Ianiculum obsedit pro-
pterque Tarquinios ***
4 Tiridates, qui a Corbulone consulari viro victus
et restitutus est.

Digitized by Google

XL. BELLA CIVILIA QVOT.

Civilia bella quattuor mota sunt in urbe a Roma- 1
nis. Civile bellum primum Sulpicius tribunus exci-
tavit, quod susceptam provinciam Mithridaticam Sulla
in Marium transferri noluisset. Secundum bellum Le- 2
pidus contra Catulum † ob metum Siciliae expoliatae.
Tertium bellum Caesar et Pompeius. Belli species 3
magis quam causa fuit negatus a senatu Caesari con-
sulatus, ceterum utriusque aemulatio et cupiditas im-
perii occupandi. Nam cum secundum mores legemque
maiorum dimisso exercitu venire in urbem Caesar de-
beret et docere senatum de rebus a se gestis atque ita
triumphum consequi, simulans se gratiam timere Pom-
pei negavit se missurum exercitum, nisi consularibus
comitiis ratio absentis sui habita fuisset. Quam ob rem
hostis a senatu iudicatus statuit id bello vindicare;
ac sic non consulatum modo ac triumphum, sed to-
tum populi Romani imperium redegit in suam pote-
statem. Quartum bellum Caesar Augustus adversus 4
complures duces: contra Pompeium iuvenem bona pa-
terna repetentem, mox adversus Cassium et Brutum
in ultionem interempti patris, deinceps adversus An-
tonium et Cleopatram ultro bellum patriae inferentis.

XLI. *QVOT GENERA BELLORVM.*

Bellorum genera sunt quattuor. Gentile, quod cum externis geritur, ut Romani cum Latinis, Athenienses cum Lacedaemoniis. *** Servile, quod Romani adversus fugitivos gesserunt et contra duces eorum Spartacum, Crixum et Oenomaum. Civile, quo inter se certant cives, ut Marius et Sulla, Caesar et Pompeius, Augustus et Antonius.

XLII. ORDO BELLI MARIANI.

Inexplebilis honoris Marii cupiditas decretam Sul- 1
lae Ponticam provinciam voluit eripere per rogatio-
nem Sulpici tribuni plebis. Sulla indignatus continuo

Digitized by Google

ad exercitum perrexit et eum urbi admovit et in pa-
triam ingressus Capitolium occupavit, quo terrore victus
2 senatus Mario totique factioni eius interdixit. Pro-
fecto deinde in Asiam Sulla Marius exul cum profu-
gisset ac primum Minturnis in palude latuisset, tum
coniectus in carcerem evasisset, interim Cinna et Octa-
vius in urbe * * *, hac occasione data Marius rediit
et secum Cinnam adduxit victis Octavianis partibus.
Septimum consul creatus saevissimis caedibus totam
3 urbem funestavit. Sulla interim victo Mithridate in
urbem reversus prope totam Italiam in armis invenit
sub iuvene Mario Mari filio, sed omnes eius copias
partim in Etruria ad Sacriportum, partim ad Colli-
nam portam prostravit et reliquias adversariorum [eo-
rum], qui se dediderant, in villa publica trucidavit:
qui diffugerant, in tabula proposuit iure permisso ut
interficerentur.

XLIII. ORDO BELLI INTER CAESAREM ET POMPEIVM.

Caesar et Pompeius et Crassus inita societate imperium Romanorum possidebant: Caesar Gallicos, Crassus Syriacos exercitus habebat; Pompeius horum viribus fretus in senatu dominabatur. Post Crassi mortem apud Parthos ***

† Musus Barbarus Asculanus, Quintus Lutatius Catulus.

XLIIII. DE BELLO MACEDONICO.

Populus Romanus cum Macedonibus bellum ter gessit. Sub Flaminino consule regem eorum Philippum vicit, sub Paulo Persen Philippi filium, sub Metello Macedonico Pseudophilippum. Primi belli causa, quod de iniuriis Macedonum Graeci querebantur; secundi, quod foedus cum patre suo percussum ruperit Perses; tertii, quod falso nomen regum Macedonum Pseudophilippus invasit.

Digitized by Google

XLV. *DE VARIIS CLADIBVS POPVLI ROMANI.*

Etrusco bello, cum Porsenna rex Ianiculum obse- 1
dit: Gallico bello, cum Galli Senones exercitu apud
Aliam deleto, urbe incensa Capitolium obsederunt:
Tarentino bello, cum Pyrrus ad vicesimum lapidem 2
totam Campaniam populatus accessit: Punico bello,
cum Annibal Cannensi exercitu fuso ad tertium lapi-
dem castra posuit: Cimbrico bello, cum Cimbri Tri-
dentinas Alpes occupaverunt: servili bello, cum Spar- 3
tacus, Crixus et Oenomaus gladiatores populata prope
tota Italia, cum ad incendendam urbem pergerent, in
Lucania a Crasso, in Etruria a Pompeio consule op-
primuntur.

XLVI. DE TRIBVS PVNICIS BELLIS.

Populus Romanus cum Carthaginiensibus ter di- 1
micavit. Primum Punicum bellum navalibus copiis
gestum est: causa motus praetendebatur duplex; al- 2
tera, quod Carthaginienses Tarentinis adfuissent; al-
tera, quod Mamertini adversus Poenos auxilium po-
scerent: ceterum re vera praemium fuit Siciliae et
Sardiniae possessio fertilissimarum insularum. Appius 3
Claudius bellum in Siculo freto commisit; Manlius et
Regulus in ipsa Africa profligaverunt; Duillius consul
apud Liparas insulas, Lutatius Catulus apud Aegates
mersis hostium classibus consummaverunt. Secundum 4
Punicum bellum longe omnium cruentissimum fuit:
causa, quod Annibal contra foedus Saguntum ever-
tisset. Prima clades huius belli aput Liternum vul- 5
nerato patre Scipione, quem Publius Scipio nondum
pubes protexit ac liberavit. Secunda clades apud Tre-
biam vulnerato Flacco consule; tertia apud Trasimen-
num vastato Flamini exercitu; quarta aput Cannas
deletis duobus exercitibus Pauli consulis morte, Te-
rentii fuga Varronis. Postea vero quattuor duces 6
Punici belli gloriam sibi vindicant: Fabius sive cuncta-
tor, qui imminentem urbis excidio Annibalem mora

fregit. Marcellus, qui primus Annibali aput Nolam
restitit et inclinatam eius aciem penitus trucidavit:
Claudius Nero, qui venientem ab Hispania Asdruba-
lem cum ingentibus copiis, priusquam se Annibali iun-
7 geret, excepit et ingenti proelio vicit. Tertium Pu-
nicum bellum maioris gloriae quam operis fuit. Nam
Manilio consule inchoatum excidium Carthaginis Scipio
Aemilianus consummavit, et una [cum Tigrane] in-
censa Carthagine totius Africae vires in perpetuum
repressit, quod contra foederis pactionem Carthagi-
nienses comparassent classes et arma finitimis in-
tulissent.

XLVII. VSQVE IMPERIVM TRAIANI QVI VICTI SVNT ET PER QVOS DVCES.

1 Populus Romanus per Flamininum consulem Mace-
donas vicit; per Paulum consulem ** sub rege Perse
2 rebellantes; per Scipiones Africanos Carthaginienses;
per Scipionem *Asiaticum* in Syria vicit regem Antiochum;
per Scipionem Aemilianum Celtiberos et Numantiam;
3 per eundem Scipionem Lusitaniam et ducem Viria-
tum; per Decimum Brutum Callaeciam; per Mum-
mium Achaicum [et] Corinthum et Achaeos; per Ful-
4 vium Nobiliorem Aetolos et Ambraciam; per Marium
Numidas et Iugurtham; per eundem Marium Cimbros
5 et Teutones; per Sullam Ponticos et Mithridatem: per
Lucullum **; *per Pompeium* item eosdem Ponticos et
Mithridatem, item Cilicas piratas et Armenios cum rege
Tigrane et plurimas Asiacas gentes; sub hoc enim
duce ad Indicum Oceanum et rubrum mare usque per-
6 venit: per Gaium Caesarem Gallias, Germanias et
Brittanniam: sub hoc duce non tantum vidit sed etiam
7 navigavit Oceanum: per Caesarem Augustum Dalma-
tas, Pannonios, Illyricos, Aegyptios, Germanos, Can-
tabros totumque orbem perpacavit exceptis Indis, Par-
this, Sarmatis, Scythis, Dacis, quod eos fortuna Tra-
iani principis triumphis reservavit.

Digitized by Google

XLVIII. DE COMITIIS.

Comitia dicuntur a comitatu et frequentia, quod 1
patres et classes ad suffragia vocantur creandorum
magistratuum vel sacerdotum causa. Comitiorum au- 2
tem triplex ratio est: haec curiata, haec tributa, haec
centuriata dicuntur, quia aut per curias, aut per tri-
bus, aut per centurias explicantur. Si translaticium 3
sit et solitum, de quo populus * *, curiatis transigi-
tur: si amplius, tributis: si in summo discrimine est,
tum miles ad suffragia vocatur et comitia centuriata
dicuntur.

XLVIIII. *DE POPVLI ROMANI DISTRIBVTIONIBVS.*

Antiquissima populi Romani distributio triplex 1
est, quam Romulus fecit: in regem, in senatum, in
populum, qui populus in tres tribus dividebatur, Ti-
tiensem, Lucerensem, Ramnetem. Sequens populi 2
Romani distributio sub Servio Tullio rege, qui eum
in tribus, classes, centurias divisit et distribuit ra-
tione census, ut optimus et locupletissimus quisque in
suffragiis, id est in re publica plurimum valeret. Ter- 3
tia divisio est in patronos et clientelas, quia inferio-
res superiorum se fidei committebant.

L. DE REBVS PVBLICIS.

Rerum publicarum tria genera sunt: regium, optimatum, populare. Aut enim sub regum sunt potestate, ut Seleucia Parthorum: aut senatus, ut Massilia Gallorum: aut se ipsi regunt, ut Athenienses solebant. Est et quartum genus, quod Romani commenti sunt, ut ex his tribus unum efficerent: nam et regiam potestatem consules habent, et penes senatum consilii publici summa est, et plebs habet suffragiorum potestatem.

Digitized by Google

INDEX NOMINVM.

Codicis scriptura corrupta est iis locis, quibus asteriscum praefixi.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google